

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Diplomová práce

Bc. Alena Sojková

Svět očima raně novověkého měšťana

**(Mimoměstské události z pohledu vybraných kronik vzniklých v období
1575–1600)**

World from the point of view of the citizen in Early Modern Age
(Out-of-town events from a perspective of the selected chronicles originated in
the period of 1575–1600)

Poděkování

Předně bych ráda poděkovala svému vedoucímu diplomové práce prof. Jaroslavu Čechurovi za užitečné rady, nové pohledy na věc a velkou dávku trpělivosti. Dále patří velký dík všem institucím, které mi umožnily bádát za svými zdmi, tedy Knihovně Královské kanonie premonstrátů na Strahově, Knihovně Konventu františkánů u Panny Marie Sněžné v Praze a především Národní knihovně, jejíž studovny mi poskytly mnoho materiálu pro tuto práci. V neposlední řadě je mou milou povinností poděkovat milované univerzitě a její Filozofické fakultě, že mě přijala pod svá křídla a umožnila mi toto téma realizovat svobodně a bez omezení. Nejvíce však děkuji své rodině, partnerovi a přátelům za jejich podporu, pochopení a trpělivost, se kterou sledovali mé snažení, které zde v tomto textu našlo svůj obraz.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 21. července 2014

.....

Alena Sojková

Abstrakt

Tato diplomová práce se věnuje vnímání mimoměstských událostí jednotlivými měšťany, čímž analyzuje pohled raně novověkého obyvatele českého města na okolní svět a možnosti, které měl takový člověk, aby se o dění okolo sebe dozvěděl. Děje se tak za pomoci rozboru mimoměstských událostí, které byly zaznamenány ve vybraných kronikách, vzniklých v letech 1575–1600, tedy v období, které je považováno za takzvaný „zlatý věk českých měst“.

Nejprve je nastíněno prostředí, ze kterého pocházeli jednotliví autoři kronik a které tudíž mohlo mít podstatný vliv na výběr událostí, které měšťané do svých prací zařadili, tj. postavení konkrétního města, vzdělanost ve zmíněném období nebo osobní život pisatelů.

V další části je za pomoci rozboru jednotlivých typů zaznamenaných informací (například turecké války, úmrtí významných osob, požáry, sněmy ad.) popisován obzor autorů, jinými slovy to, jaké události byly nejvíce zaznamenávány, a tudíž shledávány zajímavými a nevšedními, a jakým okruhům se konkrétní kronikáři nejvíce věnovali. Tímto způsobem je blíže nahlíženo na myšlenkový svět raně novověkého měšťana, který nám z důvodu absence jiných než úředních pramenů často zůstává utajen, a na impulsy, které takového člověka ovlivňovaly, formovaly jeho životní názor a určovaly, co zanechá příštím generacím.

Klíčová slova:

kronika, městská kronika, anály, město, měšťan, významná událost, náboženství, městská správa, vzdělání, války s Turky, sněmy, úmrtí významných osob, požáry, cizí poselstva, změna kalendáře, bitvy, počasí, přírodní úkaz

Abstract

This diploma thesis covers the individual citizens' perception of suburban events in order to discuss the point of view of the early modern Czech citizen and their ability to gain information of the world around through the analysis of such suburban events that were registered in the chosen chronicles, originating between the years 1575-1600, a period that is considered "a golden age of the Czech cities".

First, the background of the chroniclers is outlined, because it might have influenced the choice of events they decided to include in their works, i.e. the position of the concrete city, the level of education in the said period or the author's personal life.

Second, the general knowledge of the authors is described in the thesis through the means of analysis of the type of recorded information (e.g. Turkish wars, the deaths of famous persons, wildfires, councils and the like). In other words, the thesis is to point out what type of information was considered to be the most interesting or extraordinary to the wider public, and which circles were usually covered by the chroniclers. Therefore, the reader is to discover the world of thought of the early modern citizen, which has been restricted to us because of the lack of other than administrative materials, and the impulses that influenced and formed the citizen in what they found the most valuable in their lives and what they decided to bequeath to the next generation.

Key words:

chronicle, municipal chronicle, the annals, city, citizen, significant events, religion, municipal authorities, education, Turkish wars, councils, the deaths of famous persons, wildfires, foreign legations, the calendar change, battles, weather, natural phenomena

Obsah

1	Úvod.....	8
1.1	Otázky a cíle této práce.....	10
1.2	Historické bádání o předbělohorských městských kronikách a jejich ediční zpřístupnění.....	11
1.3	Výběr městských kronik: časové, územní a metodické vymezení	12
2	Města raného novověku z pohledu české historiografie	14
3	Raně novověké městské „kroniky“: otázka zařazení a interpretace.....	21
4	Města autorů kronik	27
4.1	Česká města v předbělohorské době	27
4.2	Slaný	29
4.3	Litoměřice	31
4.4	Louny	34
4.5	Kadaň	36
4.6	Plzeň.....	39
4.7	Soběslav	42
4.8	Chomutov.....	44
4.9	Trutnov.....	47
5	Měšťanská vzdělanost a zájem o kulturu v období 1575-1600.....	50
5.1	Vzdělání	50
5.2	Měšťanská kultura s důrazem na kulturu knižní.....	54
6	Autoři analyzovaných městských kronik: biografické medailonky	59
6.1	Jan Pilát Rakovnický z Jenštejna a Pražské paměti	59
6.2	Václav Kněžoveský a jeho kronika se záznamy o Slaném	59
6.3	Jan Adam Nožír a jeho kronika Litoměřic.....	60
6.4	Pavel Mikšovic a kronika Loun	61
6.5	Neznámý autor a jeho kronika Kadaně.....	62
6.6	Mistr Šimon Plachý z Třebnice a jeho Paměti plzeňské.....	63

6.7	Řehoř Smrčka ze Sabinova a Paměti soběslavské	64
6.8	Matyáš Meissner a jeho Chronik von Komotau	64
6.9	Simon Hüttel a Chronik der Stadt Trautenau.....	66
7	Mimoměstské události v jednotlivých městských kronikách: srovnání.....	67
8	Události odehrávající se zcela mimo město.....	72
8.1	Války s Turky	72
8.2	Ostatní „čistě“ mimoměstské události	90
8.2.1	Úmrtí významných osob	91
8.2.2	Požáry.....	98
8.2.3	Sněmy.....	100
8.2.4	Bitvy, války a dobývání měst.....	103
8.2.5	Volby a korunovace panovníků	107
8.2.6	Cizí poselstva	109
8.2.7	Kriminália	112
8.2.8	Změna kalendáře	114
8.2.9	Jiné události.....	116
9	Počasí, podnebí, přírodní úkazy, nebeské jevy a epidemie	122
9.1	Počasí, podnebí, přírodní úkazy a nebeské jevy	122
9.2	Epidemie (mor)	129
10	Závěr	132
	Prameny a literatura.....	141
	Seznam zkratk	150

1 Úvod

Kronikářství v českých zemích má silnou tradici již od dob středověku. Tyto první české kroniky, tvořené vzdělanci především duchovního stavu, se snažily postihnout většinou univerzálně celé české dějiny od jejich počátků až do doby blízké autorovi. Kdo by neznal Kosmovu Kroniku českou¹, stěžejní dílo českého středověkého kronikářství, které bylo mnohokrát opisováno a z nějž bylo také mnohokrát pozdějšími autory čerpáno? Nebo slavnou Zbraslavskou kroniku od kanovníka zbraslavského kláštera Petra Žitavského²? Svě široké recepce se dočkaly i některé kroniky doby Karlovy, především kronika Přibíka Pulkavy z Radenína a Beneše Krabice z Weitmile³. Pak však kronikářská tvorba na delší dobu upadá. V době husitské vzniká jediné hodnotnější kronikářské dílo, které bylo později opisováno a používáno jako pramen informací o husitských válkách, a to Husitská kronika Vavřince z Březové⁴, přeložena v roce 1500 i do češtiny. Přesto se v prostředí českých měst začínají objevovat první analistické záznamy v městských knihách nebo v samostatných krátkých dílech, většinou pro budoucí čas dochovaných jako součást pozdějších spisů. Tyto souvisely se vzrůstajícím sebevědomím městského patriciátu a vznikajícími konflikty jak v městě samotném (mezi patriciátem a ostatními vrstvami městského obyvatelstva, především řemeslnictvem), tak mezi jednotlivými nábožensky rozrůzněnými městy nebo městy a šlechtou. Tyto záznamy lze označit za první fázi vzniku městského kronikářství.⁵

Na starší dějepisnou tradici, která byla částečně přetržena husitskými bouřemi v první polovině 15. století, navázali další autoři, kteří již byli inspirováni novými myšlenkami renesance a humanismu. Došlo k obrovskému nárůstu zájmu o díla pojednávající o historii, ať už byly jakékoli úrovně. Tuto novou vlnu zájmu o dějepisná pojednání a kronikářská díla však již nenesou vzdělanci z církevního prostředí nebo prostředí šlechty a královského dvora, ale především politicky i kulturně se vzímající měšťanstvo.

¹ KOSMAS a BLÁHOVÁ, Marie. *Kosmova kronika česká*. Praha, 1972; KOSMAS. *Kosmova kronika česká*. Praha, 2005.

² PETR ŽITAVSKÝ. *Zbraslavská kronika = Chronicon aulae regiae*. Praha, 1976; HEŘMANSKÝ, František (ed.) *Petr Žitavský. Kronika Zbraslavská = Chronicon aulae regiae*. Praha, 1952; *Kronika zbraslavská*. Praha, 1905; EMLER, Josef (ed.) *Prameny dějin českých. Díl IV = Fontes rerum Bohemicarum. Tom IV*. Praha, 1884.

³ BLÁHOVÁ, Marie et al. *Kroniky doby Karla IV*. Praha, 1987; EMLER, Josef (ed.) *Prameny dějin českých. Díl IV = Fontes rerum Bohemicarum. Tom IV*. Praha, 1884; GEBAUER, Jan (ed.) *Prameny dějin českých. Díl V = Fontes rerum Bohemicarum. Tom V*. Praha, 1893; KRABICE Z VEITMILE, Beneš. *Panování císaře Karla IV*. Praha, 1940.

⁴ BLÁHOVÁ, Marie (ed.) *Vavřinec z Březové. Husitská kronika; Píseň o vítězství u Domažlic*. Praha, 1979.

⁵ BLÁHOVÁ, Marie. Stadt, Bürgertum und Städtewesen im Spiegel der Geschichtsschreibung. In: JOHANEK, Peter (ed.) *Städtische Geschichtsschreibung im Spätmittelalter und in der frühen Neuzeit*. Köln, 2000, str. 233–246, zde str. 237–238.

Z tohoto prostředí vzešlo dílo stěžejní pro pozdější rozvoj městského kronikářství, a to Staré letopisy české⁶, soubor tří desítek rukopisů pokrývajících období celého 15. a počátku 16. století. Zárodek tohoto textu je třeba hledat na Starém městě pražském roku 1432 a pozdější texty v tomto souboru jeho tón v podstatě respektují. Staré letopisy české směřují ke kronice zemské, resp. české, „... ovšem neprozrazují pouze souvislost se starší dějepisnou produkcí, nýbrž v řadě ohledů předjímají i následný vývoj. Stojí, [...], na samém počátku české měšťanské historiografie a zároveň tvoří jeden z prvních článků písmácké tradice“.⁷ Ani ony však nemohly uspokojit potřebu velkého kronikářského díla, která vyvstala v české společnosti na rozhraní 15. a 16. století, především kvůli nesjednocenosti a nepřilíhající literární kvalitě textů. Nebyly nikdy vytištěny, ale byly ještě dlouho opisovány pro potřeby měšťanských domácností. Podobná kronikářská díla se pak objevují od poloviny 15. století i v několika dalších městech, jsou však stále spíše výjimečná.⁸

V této době vznikají větší dějepisná kronikářská díla např. z pera Enea (Eneáše) Silvia Piccolominiho (pozdější papež Pius II.), který se ostře vyhranil proti husitským bouřím i husitství jako takovému ve své latinsky psané kronice *Historia Bohemica*⁹, nebo o něco později od Martina Kuthena ze Šprinsberku *Kronika o založení země České a prvních obyvatelích země*¹⁰. Obě tyto kroniky byly velmi často používány jako pramen pro tvorbu dalších kronikářů. Ačkoliv byla tedy kronika Eneáše Silvia Piccolominiho ostře protihusitská, byla v českém prostředí často čtena, neboť pro určitá období husitství byla v podstatě jediným kvalitním pramenem, navíc byla psána již v duchu nastupujícího humanismu, tedy měla vysokou literární kvalitu, proto byla i v cizině nejčastějším pramenem k českým dějinám.¹¹ Tomu odpovídají i brzké české překlady, jeden z r. 1487, který se nedočkal pro svou nižší kvalitu větší pozornosti, a druhý z r. 1510 od Mikuláše Konáče z Hodiškova pod názvem *Česká kronika*¹². Kuthenova kronika byla sice stylisticky méně zdařilá, přesto poskytuje souhrn důležitých informací, převzatých hlavně z kronik staršího období, především z Pulkavy, Starých letopisů a Bartoše písaře¹³.

⁶ ČERNÁ, Alena M. – ČORNEJ, Petr – KLOSOVÁ, Markéta (ed.) *Staré letopisy české*. Texty nejstarší vrstvy. Praha, 2003.

⁷ ČERNÁ, ČORNEJ, KLOSOVÁ. *Staré letopisy české*, str. VIII.

⁸ BLÁHOVÁ, Marie. *Stadt, Bürgertum und Städtewesen im Spiegel der Geschichtsschreibung*, str. 240–242.

⁹ PIUS II. *Historia Bohemica = Historie česká*. Praha, 1998; PIUS II.. *Historie česká*. Praha, [1927]; německy také PIUS II. et al. *Historia Bohemica*. Köln, 2005.

¹⁰ TOBOLKA, Zdeněk Václav. *Martin Kuthen. "Kronika o založení země České"*. Praha, 1929.

¹¹ KUTNAR, František a MAREK, Jaroslav. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*. Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století. Praha, 1997, str. 64.

¹² PIUS II. et. al. *Historia Bohemica*, str. xliii.

¹³ *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, str. 74.

Nejdůležitějším dílem z oblasti zemských kronik, které konečně splnilo požadavek na velké kronikářské dílo, postihující české dějiny až do 16. století, byla Kronika česká od Václava Hájka z Libočan¹⁴. Tato práce se stala podkladem pro informace o nejstarších dějinách českých měst, popř. i pro další události pro mnoho městských kronikářů. Zprvu nepřilíši čtená, ale ke konci 16. století již velmi oblíbená kronika poskytovala nejnütnější základ a především inspiraci pro autory městských historiografických spisů.

Ze jmenovaných kronikářských děl pak vyrůstala na konci 16. století mohutná vlna českého městského kronikářství. S městskými kronikami se setkáváme již dříve, jedná se však spíše o jednotliviny (Kronika o bouři pražské roku 1524 Bartoše písaře, Akta aneb knihy památné čili Historie oněch dvou nepokojných let v Čechách 1546 a 1547 Sixta z Ottersdorfu a další). Jejich počet pak narůstá od poloviny 16. století geometrickou řadou.

1.1 Otázky a cíle této práce

Tato práce se proto zaměřuje na kroniky tvořené v období let 1575 a 1600. Bylo to období poměrného klidu, mnohými badateli je označováno jako „zlaté období českých měst“. Města sice ztrácejí svou politickou moc, ale po stránce kulturní a duchovní dochází k nebývalému rozkvětu. Právě v tomto období se také objevuje stále více městských kronik, ve kterých dle tradice humanismu zaznamenávají jejich autoři dějiny svého města pro paměť budoucím generacím.

Ve většině z nich se však nevyskytují pouze zápisy z dějin města. Můžeme v nich objevit, někde častěji, někde zřídka, zápisy o událostech, které se odehrávaly mimo městské brány, tedy mimo bezprostřední horizont jeho obyvatel. Jak na ně měšťané reagovali? Co si o nich mysleli? Co je zajímalo? Na to nám mohou částečně odpovědět právě městské kroniky. Vždyť právě tyto byly zápisy, které autor kroniky do svého díla vkládal podle toho, jak kroniku zamýšlel pojmout (tedy jako širší dílo nebo pouze městské anály), jak se dané události dotýkaly zájmu jeho města, jak byly významné pro celé české země nebo prostě jak moc mu přišly zajímavé či bizarní na to, aby je zapsal do svého textu. Šlo tu více o osobní volbu pisatele, které zprávy do kroniky zařadí a které ne, ačkoliv byl samozřejmě omezován i účelem svého textu a celkovou koncepcí.

Jaký vliv tedy mělo na výběr a znění zápisu o mimoměstské události celkové prostředí autora? Jaké události zapisoval kronikář v centru dění a jaké informace měl o dění kronikář na hranicích země? Jaké existovaly informační toky? Jak moc se otisklo v druhu zápisů

¹⁴ LINKA, Jan (ed.) *Václav Hájek z Libočan. Kronika česká*. Praha, 2013; KOLÁR, Jaroslav (ed.) *Václav Hájek z Libočan. Kronika česká*. Výbor historického čtení. Praha, 1981; FLAJŠHANS, Václav (ed.) *Václava Hájka z Libočan Kronika česká. I. - V*. Praha, 1918-1933; *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, str. 75–79.

postavení města, jeho kontakty a obchodní vztahy? Jaký vliv mělo na zápisy vzdělání, víra nebo rodinné zázemí autora? Jak se do kroniky promítlo to, zda se dotyčný podílel na činnosti městské samosprávy, nebo z ní byl, ať už z vlastní vůle, či nedobrovolně, vyčleněn? A zároveň, jaké byly představy autora o okolním světě? A jak tedy viděl sám sebe a své sousedy v tomto světě? O co se zajímal a co mu přišlo nedůležité tak, že se o dané věci vůbec nezmínil, nebo ji odbyl jen krátkou zprávou?

Tato práce se tedy zaměřuje na zkoumání městských kronik z širšího hlediska, než jsou pouhé dějiny měst. V prvních kapitolách jsou ve stručnosti nastíněny výsledky historického bádání o raně novověkých městech a je osvětleno problematiku vymezení základních pojmů a klasifikace historických děl městské proveniencí. V dalších částech pak je načrtnut rámec, ve kterém se pohybovali autoři, kteří kroniky tvořili, tj. tradice a prostředí jednotlivých měst, kulturní úroveň na konci 16. století v českých městech v obecné rovině a životní údaje jednotlivých autorů. V posledních kapitolách je přistoupeno k samotnému rozboru mimoměstských událostí v jednotlivých kronikách (zejména boje s Turkem, mory, požáry měst, kriminální, nebeské úkazy a počasí atd.) a zhodnocení jejich výběru a zaznamenání z hlediska jednotlivých autorů i městského prostředí jako celku

1.2 Historické bádání o předbělohorských městských kronikách a jejich ediční zpřístupnění

Na výše předestřené otázky se dosavadní historické bádání příliš nesnažilo odpovědět. Může to být způsobeno jistou roztříštěností výzkumu v oblasti městského kronikářství. Většina publikovaných děl se týkala a dosud týká pouze jednotlivých kronikářských děl. Již v 19. století byla na poli edičního zpřístupnění městských kronik vykonána velká práce, bohužel tyto edice se často ukrývají na stránkách regionálních periodik, protože studium městských kronik nebylo na přelomu 19. a 20. století v období historického pozitivismu a vlády politických dějin v hledáčku velkých vědeckých kapacit oboru a tyto práce jsou většinou z pera místních historiků či dokonce pouze historických nadšenců.

Ani později se však na srovnávání městských kronik ve své komplexnosti příliš neupírala pozornost, na určitou dobu dokonce ustala i ediční práce na městských kronikách, především v období komunismu, kdy prim hrály hospodářské dějiny a dějiny středověku, především husitství. Velkou výjimkou proto zůstává kronika Mikuláše Dačického z Heslova¹⁵, která byla snad zajímavá svým kritickým tónem a vybroušeným stylem. Až v 70. letech došlo k zlepšení situace ve výzkumu měst raného novověku, ne však co se týkalo městských kronik. Jedinou

¹⁵ PETRŮ, Eduard – PRAŽÁK, Emil (edd.) *Mikuláš Dačický z Heslova. Prostopravda; Paměti*. Praha, 1955; PRAŽÁK, Emil (ed.) *Mikuláš Dačický z Heslova. Paměti. Výbor*. Praha, 1975.

soubornou prací v tomto období se staly články Jana Smetany *Vyprávěcí prameny dějepisné povahy vzniklé v litoměřickém kraji do r. 1835*¹⁶.

K novému oživení zájmu o české městské kroniky a jejich ediční zpřístupňování došlo až po r. 1989, více však v oblasti kronik pobělohorských. Soupisově se edic k dějinám měst dotkl Jindřich Francek v článku *Výběrový soupis vydaných pramenů a literatury k dějinám hrdelního soudnictví v českých zemích*¹⁷, ačkoliv primárním cílem bylo samozřejmě něco jiného. Městským kronikám a jejich soupisu se od poloviny 90. let věnuje PhDr. Marie Tošnerová, Ph.D., specializující se ve své vědecké práci hlavně na rukopisy raného novověku, především z období předbělohorského. Právě její prací je velmi kvalitní edice záznamů z žateckých městských knih *Paměti města Žatce*¹⁸, jedna z mála nových edic předbělohorských městských kronikářských děl. Je autorkou několika článků o městských kronikách¹⁹ a především vynikajícího soupisu *Kroniky českých měst z předbělohorského období. Úvod do studia městského kronikářství v Čechách v letech 1526–1628*²⁰, ve kterém se částečně dotkla i událostí zmiňovaných v kronikách a motivace autorů k napsání kroniky. Dalším historikem a archivářem, který se v poslední době věnuje městským kronikám především ve středočeském regionu, je pak např. PhDr. Marek Ďurčanský, Ph.D.²¹.

1.3 Výběr městských kronik: časové, územní a metodické vymezení

Kroniky byly vybrány podle vytyčeného období, tj. 1575 – 1600. Toto období se v tomto případě vztahuje především na dobu, kdy žil autor kroniky a převážně své dílo vytvořil, proto většina vybraných kronik končí okolo roku 1600, nebo maximálně několik let poté.

¹⁶ SMETANA, Jan. *Vyprávěcí prameny dějepisné vzniklé v litoměřickém kraji do r. 1835*. *SAP* 22, 1972, str. 221–295; TÝŽ. *Soupis vyprávěcích pramenů dějepisných vzniklých v Litoměřickém kraji do r. 1835*. *SAP* 23, 1973, str. 245–254.

¹⁷ FRANCEK, Jindřich. *Výběrový soupis vydaných pramenů a literatury k dějinám hrdelního soudnictví v českých zemích*. In: FRANCEK, Jindřich – ŠIMEK, Tomáš. *Hrdelní soudnictví českých zemí*. Pardubice, 1995, str. 133–178, zde viz kap. II. Regionální práce (abecedně dle míst) na str. 143–178.

¹⁸ TOŠNEROVÁ, Marie. *Paměti města Žatce*. Žatec, 1996.

¹⁹ TOŠNEROVÁ, Marie. *Kronika města Kadaně v kontextu předbělohorského kronikářství*. *Studie o rukopisech* 39/2009, str. 331–337; TÝŽ. *Kroniky českých měst z období raného novověku*. In: *Problematika historických a vzácných knižních fondů*. Sborník z konference konané ve dnech 5. – 6. listopadu 2008 v Olomouci. Olomouc, 2009, str. 175–185; TOŠNEROVÁ, Marie. *Měšťanské paměti raného novověku – pramen poznání každodennosti*. In: HANDLOVÁ, Kateřina (ed.). *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska*. Sborník z odborné konference, Olomouc, 17. – 18. října 2001. Brno, 2001, str. 83–91.

²⁰ TOŠNEROVÁ, Marie. *Kroniky českých měst z předbělohorského období*. Úvod do studia městského kronikářství v Čechách v letech 1526–1628. Praha, 2010.

²¹ ĎURČANSKÝ, Marek. *Kolektivní paměť měst? Narativní prameny městské proveniencie, jejich autoři a vztah k pramenům diplomatické povahy na příkladu středních Čech v první polovině 17. století*. In: *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526–1740)*. Ed. BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel. České Budějovice, 2006, str. 375–388. *Opera historica*, sv. 11.

Pro výběr bylo zvoleno pouze území Čech ve vymezení zemském, nebyly sem tedy zahrnuty kroniky z měst moravských nebo kroniky z vývojově i zájmově specifického Chebu.

V období druhé poloviny 16. století došlo k velkému rozkvětu městského kronikářství, ale ne všechny záznamy mají stejnou povahu, nejsou stejně obsáhlé (více viz níže v kapitole 3.). Vybrány byly proto kroniky, které mají větší rozsah, nejedná se tedy pouze o několik zápisů, vepsaných do Kalendáře historického nebo do jiných knih (matrik, úředních knih atd.), u všech jde o samostatně tvořené dílo. Vynechány byly také ty kroniky, které nejsou přímo dílem osoby ze stavu městského – kněží (např. Valentin Frumald), univerzitních vzdělavců (Marek Bydžovský z Florentina) a dalších. Vyloučeny byly také městské paměti (Rakovník, Žatec). Touto selekcí bylo tedy vybráno 9 kronik – Pamětná knížka Jana Piláta Rakovnického z Jenštejna o Praze, Chronik der Stadt Trautenau Simona Hüttela, Paměti Řehoře Smrčky ze Sabinova o Soběslavi, kronika Šimona Plachého z Třebnice o Plzni, kronika Jana Adama Nožíře o Litoměřicích, záznamy Václava Kněžoveského o Slaném, kronika Pavla Mikšovic o Lounech, Kadaňská kronika neznámého autora a práce Matyáše Meissnera o dějinách Chomutova. Nebyla zahrnuta pouze jedna kronika, a to ta z nejvýznamnějších, Paměti Mikuláše Dačického z Heslova. Tato kronika nebude přímo předmětem zkoumání této práce, neboť o ní již bylo napsáno mnoho knih, bude však sloužit jako jakýsi „referenční vzorek“, jako ten nejvyšší stupeň, kam až mohla městská kronika dospět a kde je zachyceno téměř maximum událostí, které se odehrávaly jak mimo vybrané město, tak uvnitř jeho hradeb.

2 Města raného novověku z pohledu české historiografie

Vědecké bádání o českých novověkých městech stálo dlouho ve stínu historických prací o městech středověkých, z tohoto šera se mu však podařilo vymanit se a dnes se velká část pozornosti historiků zkoumajících městský život obrací právě na města novověká.

První práce věnované českým novověkým městům vznikaly už v 16. a 17. století, tedy popisovaly přímo soudobou realitu. Nelze je považovat za práce historické, je však třeba se o nich zmínit, protože byly často pramenem pro pozdější badatele a poskytovaly souhrnný pohled na česká města tak, jak je viděli současníci.

Jde o několik popisných prací, ať už zaměřených čistě na města jako taková, nebo širě pojednávající o českých zemích. Přímo na města se soustředila práce Martina Krause z Krausenthalu, zvaného též Carchesius, *O stavu městském*, která byla vytištěna v Praze roku 1602. Kraus byl staroměstským písařem a překladatelem. „Krausova knížka [...] svým způsobem výstižně odrážela rozporuplnou situaci, v níž se města v předbělohorské době nalézala na přelomu 16. a 17. století.“²² Dalším dílem, popisujícím česká města a jejich postavení v zemské hierarchii je *Diadochus, tj. poslušnost knížat a králů českých, biskupů a arcibiskupů pražských a všech třech stavů slavného království českého, to jest panského, rytířského a městského* od Bartoloměje Paprockého z Hlohol, vydaný taktéž r. 1602, kniha sama však byla zřejmě dokončena už o 10 let dříve. Autor byl původem z polské šlechtické rodiny, na dlouhá léta se však usadil v Čechách a vytvořil zde velkou část svých děl, psaných jak polsky, tak česky. V čtyřdílné práci věnované popisu českých zemí a některých událostí s českými zeměmi spojených věnoval část čtvrté knihy *Diadochu*, nazvanou *O počátku a dávnosti měst v Království českém* *Knihy páté*, právě městskému stavu. Většina této části je vypsáním historie Prahy, zbývající úsek je věnován popisu jednotlivých českých měst (rok vzniku, poloha, několik významných událostí z dějin města). Dalším dílem, které však vzniklo až za exilového pobytu autora, je *Respublica Bojema* (česky vyšlo až r. 1893 pod názvem *O státě českém*), latinsky psaný popis českých zemí Pavla Stránského ze Zápské Stránky, který vyšel v Leidenu v roce 1634 a mimo Čechy byl v protestantském prostředí oblíbeným zdrojem informací o této zemi. Součástí díla je i výčet českých měst a jejich stručné charakteristiky.

Zmínky, především o počtu měst v raném novověku, pak lze nalézt již jen okrajově, a to mimo díla popisná. Městům se např. částečně věnoval i Václav Hájek z Libočan ve své *Kronice české*. Nejenže stanovil u měst jejich, většinou smyšlené, počátky,

²² VOREL, Petr. *Rezidenční vrchnostenská města v Čechách a na Moravě v 15. – 17. století*. Pardubice, 2001, str. 8.

ale na konec své práce zařadil i podrobný seznam královských a vrchnostenských měst v Čechách.

Skutečně vědecké historické bádání o českých městech se zrodilo v 19. století. Velké osobnosti české historie však upíraly své zraky především na období středověku, panovníky a šlechtu, česká města zůstávala poněkud ve stínu zájmu obrozenecké historiografie, ačkoliv i „... historikové tak významní, jako byli V. V. Tomek²³, Hermenegild Jireček²⁴, Josef Kalousek²⁵ a Josef Emler, psali dějiny míst a měst nebo si vybírali témata regionálně vymezená.“²⁶ Autory prvních dějepisných děl o historii českých měst se tak většinou stali regionální badatelé, obrozenecké osobnosti působící na lokálních školách, úřadech a dalších institucích. Např. Kutnou Horu zpracoval Petr Miloslav Veselský²⁷, Jičín Antonín Maloch²⁸ a Kolín, Beroun, Mníšek a Skalku v dějepisných učebnicích pro měšťanské školy Josef Vávra²⁹. Čestné místo mezi regionálními dějepisci si zaslouží i Antonín Norbert Vlasák, farář na Hrádku u Vlašimi, se svým plánem Bibliotéky místních dějepisů podle jednotlivých okresů, která však zůstala nedokončena^{30 31}.

Dalším studovaným tématem pak bylo právní postavení měst a s ním spojená monumentální edice Jaromíra Čelakovského *Codex iuris municipalis regni Bohemiae*³².

Na konci 19. století pak základy historického výzkumu českých novověkých měst položil svými dodnes nepřekonanými pracemi velký český historik kulturních dějin a spisovatel Zikmund Winter.

Jeho předním dílem v této oblasti je *Kulturní obraz českých měst I. – II.*³³ Dále se této tematiky dotýká *Život a učení na partikulárních školách v Čechách v XV. a XVI.*

²³ TOMEK, Václav Vladivoj. *Dějepis města Prahy*. Praha, 1855–1901.

²⁴ JIREČEK, Hermenegild. *Královské věnné město Vysoké Mýto*. Vysoké Mýto, 1884.

²⁵ KALOUSEK, Josef. *Listiny a zápisy Bělské o věcech městských i sedlských z let 1345-1708*. Praha, 1889.

²⁶ *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, str. 316.

²⁷ VESELSKÝ, Petr Miloslav. *Královské horní město Hora Kutná*. Úplný děje- a místopis. Díl první. Od počátku města až do roku 1424. Kutná Hora, 1867. Ostatní díly nebyly za života autora vydány a vydání se dočkaly podle strojopisných verzí uložených ve Státním okresním archivu v Kutné Hoře spolu s 1. dílem r. 2008 – VESELSKÝ, Petr Miloslav. *Královské horní město Hora Kutná*. Úplný děje- a místopis. Vyd. 1. Kutná Hora, 2008.

²⁸ MENČÍK, Ferdinand. *Dějiny města Jičína*. Díl I. Od založení Jičína až do roku 1620. Jičín, 1906. Ferdinand Menčík zpracoval toto dílo na základě materiálů sebraných Antonínem Malochem

²⁹ VÁVRA, Josef. *Dějiny královského města Kolína nad Labem*. Oddělení první (do r. 1618). Kolín, 1888; Oddělení druhé od r. 1618 až po naše časy. Kolín, 1888; VÁVRA, Josef. *Paměti královského města Berouna*. Beroun, 1899; VÁVRA, Josef. *Historické paměti bývalého panství mníšeckého a kláštera sv. Maří Magdaleny Na Skalce*. S dvěma rodokmeny. Praha, 1899.

³⁰ VLASÁK, Antonín Norbert. *Okres Benešovský*. Nástin statisticko-historický. Praha, 1874; TÝŽ. *Okres Dolno-Kralovický v Čáslavsku*. Nástin historicko-archaeologický. Praha, 1884; TÝŽ. *Okres Neveklovský*. Nástin statisticko-historický. Praha, 1875; ad.

³¹ *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, str. 316–317.

³² ČELAKOVSKÝ, Jaromír. *Codex iuris municipalit regni Bohemiae I–II*. Praha, 1886–95.

³³ WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst*. Život veřejný v XV. a XVI. věku. Praha, 1890–1892. 2 sv.

století.³⁴ Své dílo pak završil historickými pracemi *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a XV. století*, *Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách* a bohužel nedokončenou prací *Český průmysl a obchod v XVI. věku*.³⁵

„Zikmundu Wintrovi se podařilo nejen srozumitelně a čtivě tlumočit svou představu o jistém systému a řádu, charakteristickém pro česká města předbělohorské doby, ale shromáždil a zveřejnil i rozsáhlý pramenný materiál, z něhož lze dodnes s důvěrou těžit.“³⁶

Přesto zůstal Zikmund Winter ve své syntetičtější práci o českých městech (ačkoliv mu v jeho pracích byla vytýkána jistá roztržičnost a spíše sběr jednotlivých faktů než syntetičnost pojednání) i okolo přelomu 19. a 20. století osamocen. Došlo jen k určitému uznání regionálního dějepisceví tím, že mu na filozofické fakultě Univerzity Karlovy byla zřízena samostatná stolice, jejímž prvním profesorem se stal nepřímý Wintrův následovník J. V. Šimák. Pod křídly tohoto oboru pak na univerzitě působili právě i Zikmund Winter nebo August Sedláček. Sám J. V. Šimák se zpočátku věnoval především rodnému Turnovsku a širšímu Pojizeří, jeho hlavní díla jsou však věnována především období středověku (*Středověká kolonizace v českých zemích*³⁷). Pro dějiny raně novověkých měst jsou důležité především jeho práce k české historiografii, a to k dílům Hájka, Martina Kuthena ze Sprinsberka, Bohuslava Bílejovského, Bartoloměje Paprockého z Hlahol nebo ke *Starým letopisům českým*^{38,39}. K tématu dějin českých měst přispěl právě i již zmíněný August Sedláček, věnující se převážně topografice a heraldice a autor monumentálního díla *Hrady, zámky a tvrze království českého I. – XV.* (1882–1927). Jeho *Dějiny královského města Písku I. – III.*⁴⁰, *Dějiny prácheňského kraje*⁴¹ a další regionální práce dodnes uchvacují množstvím použitého pramenného materiálu. Dále mezi jinými vynikají i práce Josefa Teigeho⁴², Václava Vojtíška⁴³ a Jaromíra Čelakovského⁴⁴ pro Prahu.⁴⁵

³⁴ WINTER, Zikmund. *Život a učení na partikulárních školách v Čechách v XV. a XVI. století*. Kulturně-historický obraz. Praha, 1901.

³⁵ WINTER, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*. Praha, 1906; TÝŽ. *Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách. (1526–1620)*. Praha, 1909; TÝŽ. *Český průmysl a obchod v XVI. věku*. Praha, 1913. Tuto práci vydal po Wintrově smrti J. V. Šimák.

³⁶ VOREL, Petr. *Rezidenční vrchnostenská města v Čechách a na Moravě v 15. – 17. století*, str. 23.

³⁷ ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *České dějiny*. Dílu I. část 5. Středověká kolonizace v zemích českých. Praha, 1938, str. 504–1310.

³⁸ ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *Studie ke Starým letopisům českým*. S. 1., 1918.

³⁹ *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisceví*, str. 627–630.

⁴⁰ SEDLÁČEK, August. *Dějiny královského krajského města Písku nad Otavou. I.–III.* Písek, 1911–1914.

⁴¹ SEDLÁČEK, August. *Děje prácheňského kraje*. Písek, 1926.

⁴² TEIGE, Josef (ed.) *Základy starého místopisu Pražského*. Praha, 1910–1915.

⁴³ VOJTÍŠEK, Václav. *O vývoji samosprávy pražských měst*. Praha, 1927; TÝŽ. *Písari manuálů radních nového města Pražského z let 1548 až 1553*. Příspěvek k dějinám městské kanceláře Pražské. Praha, 1911. Většina prací se však věnuje spíše době středověku.

Z dalších regionálních badatelů počátku 20. století věnujících se českým městům, kteří však již nedosahovali kvalit Šimáka ani Sedláčka, lze zmínit např. Jindřicha Vančuru⁴⁶, Františka Teplého⁴⁷, Josefa Strnada⁴⁸, Emanuela Lemingera⁴⁹ nebo Josefa Sakaře^{50, 51}.

Tendence ke zkoumání českých raně novověkých měst pouze v rámci regionálního dějepisectví prostřednictvím dílčích studií nebo monografií o konkrétních městech přetrvala i v období 1. republiky. V centru bádání se nadále nacházely nejstarší české dějiny, středověk a husitství, ale nově i 19. století a národní obrození nebo dějiny zcela nedávné, popř. dějiny hospodářské, což bylo zcela v souladu s pozitivistickým směrem československého dějepisectví. Větší přesah ve svých pracích měl snad jen František Roubík, který se však raně novověkým městům příliš nevěnoval⁵². Z prací spíše regionálních historiků a badatelů lze zmínit např. Josefa Dobiáše a jeho objemnou několikadílnou monografii k dějinám Pelhřimova⁵³, Fridolína Macháčka⁵⁴ a Adolfa Zemana⁵⁵, Jana Muka st.⁵⁶, Václava Mosteckého⁵⁷, Františka Lohra⁵⁸, Václava Kočku⁵⁹ a další. Regionálních historiků publikujících v rozvíjejících se regionálních periodikách bylo obrovské množství.

Po druhé světové válce bylo sice preferováno bádání o dějinách středověku, především husitství, nastalo ale i oživení zájmu o raně novověká města, především v době předbělohorské, a to hlavně z perspektivy hospodářských dějin. Tyto výzkumy

⁴⁴ Jaromír Čelakovský psal jak díla tematikou pražská (např. ČELAKOVSKÝ, Jaromír (ed.) *Privilegia měst Pražských = Privilegia civitatum Pragensium*. Praha, 1886), tak i širšího tematického rozsahu (ČELAKOVSKÝ, Jaromír. *O právech městských M. Brikcího z Licska a o poměru jich k starším sbírkám právním*. Příspěvek k dějinám právních pramenův v zemích českých. Praha, 1880. apod.), především vzhledem k právní problematice.

⁴⁵ Jako editoři a pracovníci Archivu hlavního města Prahy se podíleli i na vydávání Sborníku příspěvků k dějinám královského hlavního města Prahy. Viz ČELAKOVSKÝ, Jaromír – TEIGE, Josef – VOJTÍŠEK, Václav (edd.) *Sborník příspěvků k dějinám král. hlav. města Prahy*. Praha, 1907–1938. 10 sv.

⁴⁶ VANČURA, Jindřich. *Dějiny někdejšího král. města Klatov*. I-II. díl. Klatovy, 1927–1936.

⁴⁷ TEPLÝ, František. *Dějiny města Jindřichova Hradce*. Díl 1. a 2. Jindřichův Hradec, 1927–1936.

⁴⁸ STRNAD, Josef (ed.). *Listář královského města Plzně a druhdy poddaných osad*. I. a II. Plzeň, 1891–1894.

⁴⁹ LEMINGER, Emanuel. *Královská mincovna v Kutné Hoře*. Praha, 1912.

⁵⁰ SAKAŘ, Josef. *Dějiny Pardubic nad Labem*. Díl 1. – 5. Pardubice, 1920–1935.; TÝŽ. *Dějiny (hradu a) města Týna nad Vltavou a okolí*. Týn nad Vltavou, 1904 a 1934–1936.

⁵¹ *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, str. 635–643.

⁵² ROUBÍK, František. Královští rychtáři v pražských i jiných českých městech v letech 1547 až 1783. In: *Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy*. Díl VI. Ed. Václav VOJTÍŠEK. Praha, 1930, str. 265–355; ROUBÍK, František. Královští hejtmané v městech pražských v letech 1547 až 1785. In: *Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy*. Díl VII. Ed. Václav VOJTÍŠEK. Praha, 1933, str. 121–188.

⁵³ DOBIÁŠ, Josef. *Dějiny královského města Pelhřimova a jeho okolí*. Díl 1. – 5. Pelhřimov – Praha, 1927–1970.

⁵⁴ Např. MACHÁČEK, Fridolin. *Dvě studie k dějinám Plzně a Plzeňska*. Plzeň, 1931; TÝŽ, *Městská rada a městská kancelář v Plzni v XVI. století*. Praha, 1932.

⁵⁵ ZEMAN, Adolf. *Plzeň v první polovině 18. století*. (Poměry hospodářské a sociální). Plzeň, 1947.

⁵⁶ MUK, Jan. *Jindřichův Hradec v životě a díle Bohuslava Balbína*. Jindřichův Hradec, 1935.

⁵⁷ MOSTECKÝ, Václav. *Dějiny bývalého královského města Vodňan*. Praha, 1940. 3 sv.

⁵⁸ LOHR, František. *Spor Kutné Hory s jesuity o městský znak na chrámu sv. Barbory*. Kutná Hora, 1931.

⁵⁹ KOČKA, Václav. *Dějiny Rakovnicka*. Rakovník, 1936[–1938].

částečně navázaly na průkopnické práce Bedřicha Mendla.⁶⁰ V této době vznikly dodnes citované práce Josefa Janáčka nebo Jaroslava Marka.⁶¹ Byly napsány i první práce o struktuře a vývoji postavení českých měst⁶² a vnitřních sociálních konfliktech nebo o přesunu obyvatel do měst⁶³. Postupně se rozšiřovaly i okruhy zájmu, které byly v raně novověkých městech studovány. Na konci 60. let pak byly podniknuty i první snahy o zhodnocení dosavadních výsledků a načrtnutí dalších směrů výzkumu raně novověkých měst, např. Jaroslav Marek v příspěvku z konference Historický vývoj českých měst⁶⁴. Vznikly i některé práce zaměřené na dějiny jednotlivých měst, jako např. *Dějiny Prahy*⁶⁵ nebo dodnes nepřekonané *Dějiny Plzně*⁶⁶.

V 70. letech se studium raně novověkých měst etablovalo jako plnohodnotné výzkumné téma⁶⁷ (např. z hlediska postavení uvnitř stavovského státu a mocenských struktur⁶⁸, demografického vývoje⁶⁹, již dříve zkoumané městské správy⁷⁰), výsledky načrtl ve svém příspěvku ve sborníku *Hospodářské dějiny* Josef Janáček⁷¹. Ve stínu stále zůstávala

⁶⁰ MENDL, Bedřich. *Vývoj řemesel a obchodu v městech pražských*. Praha, 1947. apod.

⁶¹ JANÁČEK, Josef. *Dějiny obchodu v předbělohorské Praze*. Praha, 1955; TÝŽ. *Řemeslná výroba v českých městech v 16. století*. Praha, 1961; TÝŽ. *Přehled vývoje řemeslné výroby v českých městech za feudalismu*. Praha, 1963; MAREK, Jaroslav. *Řemeslná výroba v moravských městech v 16. století*. *Sborník Matice moravské* 81, 1962, str. 124–154.

⁶² KAVKA, František. Třídní struktura Českých Budějovic v první polovině 16. století. *SH* 4, 1956, str. 110–188; TÝŽ. Majetková, sociální a třídní struktura českých měst v 1. polovině 16. století ve světle knih a rejstříků městské dávky. *SH* 6, 1959, str. 253–294; MAREK, Jaroslav. *Společenská struktura moravských královských měst v 15. a 16. století*. Praha, 1965.

⁶³ MAREK, Jaroslav. O studiu městského přistěhovalectví. *Sborník Matice moravské* 79, 1960; KAVKA, František. Majetková, sociální a třídní struktura českých měst v první polovině 16. století ve světle knih a rejstříků městské dávky. *SH* 6, 1959, str. 253–259.

⁶⁴ MAREK, Jaroslav. Města šestnáctého století. In: *Historický vývoj českých měst*. Sborník materiálů ze semináře konaného ve dnech 22. – 23. dubna 1969 v Jilovišti. Praha, 1970, str. 55–64.

⁶⁵ BORKOVSKÝ, Ivan a kol. *Dějiny Prahy*. Praha, 1964.

⁶⁶ BĚLOHLÁVEK, Miloslav a kol. *Dějiny Plzně I*. Od počátku do roku 1788. Plzeň, 1965.

⁶⁷ Velkou pasáž věnoval ve své práci českým městům např. Josef Válka (Viz VÁLKA, Josef. *Česká společnost v 15. až 18. století*. Úvod do problematiky sociálních dějin pozdního feudalismu. 1. Předbělohorská doba. Praha, 1972.) nebo ve své souhrnné práci *České dějiny* Josef Janáček. Jeho dílo však zůstalo nedokončeno. (Viz JANÁČEK, Josef. *České dějiny*. Doba předbělohorská. I/1–2. Praha, 1968–1984.)

⁶⁸ PÁNEK, Jaroslav. Politický systém předbělohorského českého státu. *FHB* 11, 1987, str. 41–101.

⁶⁹ Zakladatelem tohoto oboru v Čechách byl především Eduard Maur. V Ústavu československých a světových dějin ČSAV pak začal být od roku 1967 vydáván časopis *Historická demografie*. Jeho vydávání však bylo přerušeno v letech 1975–1984 z politických důvodů. Z dalších např. MÍKA, Alois. Počet obyvatelstva zvláště městského v českých zemích před třicetiletou válkou, *Demografie* 14, 1972, str. 193–202.

⁷⁰ Např. MENDELOVÁ, Jaroslava. Osmipanský úřad na Starém Městě pražském do r. 1637. *PSH* 17, 1984, str. 90–104; DOUŠA, Jaroslav. Městské rady v Plzni a na Starém Městě pražském v letech 1550–1650. Sociální složení rad v letech 1560–1590. *SAP* 32, 1982, str. 321–418; DVOŘÁK, Miloš. Městská správa v Českém Brodě a její písemnosti do roku 1623. *SAP* 32, č. 1, 1982, str. 170–224; MUŽÍK, Petr. Městská kancelář, správa a hospodářské poměry v Domažlicích v 16. a na počátku 17. století. *SAP* 27, č. 1, 1977, str. 53–109; atd.

⁷¹ JANÁČEK, Josef. Města v českých zemích v 16. století. *Hospodářské dějiny* 4, 1979, str. 165–203.

města poddanská.⁷² Právní postavení českých měst se pak pokusil komplexně osvětlit sborník *Městské právo v 16. – 18. století v Evropě*.⁷³

V 80. letech pak došlo k dalšímu rozšíření témat, která byla ve městech studována, např. na otázky městské kultury nebo náboženství⁷⁴. Pozornost začala být věnována i městům v době pobělohorské.⁷⁵

Jistou bilancí českého výzkumu raně novověkých měst pak byla na počátku 90. let konference *Česká města v 16. – 18. století*.⁷⁶

Po roce 1989 se bádání o raně novověkých městech dále rozšiřovalo. Zrodilo se mnoho dalších studií zabývajících se správním aparátem jednotlivých měst.⁷⁷ Pozornost byla upřena i k rezidenčním vrchnostenským městům.⁷⁸ Jsou opět vydávány edice některých městských pramenů, nově i osobní povahy, především z pobělohorského období.⁷⁹ Novým tématem se staly i městské testaments např. z pohledu odkazů různým institucím nebo konfesijního

⁷² Pouze pro starší období viz NOVÝ, Rostislav. Poddanská města a městečka v předhusitských Čechách. *ČsČH* 21, 1973, str. 73–109.

⁷³ MALÝ, Karel (red.). *Městské právo v 16. – 18. století*. Sborník příspěvků z mezinárodní konference, uspořádané právníkou fakultou UK ve dnech 25. – 27. září 1979 v Praze. Praha, 1982.

⁷⁴ PEŠEK, Jiří. Knihy a knihovny v kšaftech a inventářích pozůstalostí Nového Města pražského v letech 1576–1620. *FHB* 2, 1980, str. 247–282; TÝŽ. Ke srovnání kulturního vývoje Olomouce a Prahy před Bílou horou. *Historická Olomouc* IV, 1983, str. 293–303; TÝŽ. Z pražské hudební kultury měšťanského soukromé před Bílou horou. *Hudební věda* 20, 1983, str. 242–256; VOIT, Petr. Měšťanské knihovny v Olomouci před Bílou horou. *Vlastivědný věstník moravský* 2, 1981, str. 197–207; lze sem zařadit i sborník *Kultura každodenního života českých a moravských měst v předbělohorské době*. Opera Historica 1. České Budějovice, 1991. a BŮŽEK, Václav – BŮŽKOVÁ, Hana – STEJSKALOVÁ, Jana. Měšťanské domácnosti v předbělohorských jižních Čechách. Prameny, metody, stratifikace. *JSH* 59, č. 2, 1990, str. 65–80. atd.

⁷⁵ BĚLINA, Pavel. *Česká města v 18. století a osvětské reformy*. Praha, 1985. Dříve již FRANKOVÁ, Lidmila. *Ochranná municipální města v Čechách*. Studie k vývoji postavení poddanských měst a jejich správy po Bílé hoře. Praha, 1975; TÝŽ. Osvětský absolutismus a jeho odraz v Českých zemích, zvláště v městském prostředí. *Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica* č. 3, 1989 [vyd. 1991], str. 147–155.

⁷⁶ PÁNEK, Jaroslav (ed.). *Česká města v 16. – 18. století*. Sborník příspěvků z konference v Pardubicích 14. a 15. listopadu 1990. Opera Instituti historici Pragae, Miscellanea C – 5. Praha, 1991.

⁷⁷ Z velkého množství studií námkou např. BIŠKOVÁ, Petra. Malostranské radní elity na přelomu 16. a 17. století. In: *Pražské městské elity středověku a raného novověku*. Jejich proměny, zázemí a kulturní profil. Sest. Olga FEJTOVÁ, Jiří PEŠEK, Václav LEDVINKA. Praha, 2004, str. 107–116; DOUŠA, Jaroslav. Staroměstští konšelé v jiných funkcích městské samosprávy v letech 1571–1602 a 1630–1650. *Documenta Pragensia* 15, 1997, str. 43–74.; FEJTOVÁ, Olga. Formování správy raně novověkých měst pražských jako "demokratizační" proces? *ČČH* 108, č. 4, 2010, str. 615–636; TOŠNEROVÁ, Marie. Městská správa a hospodářství v Berouně v polovině 16. století. *Minulosti Berounska* 1, 1998, str. 9–19; TRACHTOVÁ, Jolande. Městská správa v Českém Krumlově v 16. století – současný stav a metoda zpracování. *Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica* č. 1, 1992, str. 157–159; FRANKOVÁ, Lidmila. Diplomatika a správa poddanských měst v době předbělohorské. *Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica* č. 1, 1992, str. 77–80. Z Moravy se dějinám Brna programově věnuje Hana Jordánková a Ludmila Sulitková (např. JORDÁNKOVÁ, Hana – SULITKOVÁ, Ludmila. Brněnská městská kancelář v předbělohorském období. Prosopografická a diplomatická studie. *SAP* 45, č. 2, 1995, str. 291–510.)

⁷⁸ VOREL, Petr. *Rezidenční vrchnostenská města v Čechách a na Moravě v 15.–17. století*. Pardubice, 2001.

⁷⁹ KOŘÍNEK, Jan. *Staré paměti kutnohorské*. Edd. Alexandr STICH, Jaroslav KOLÁR. Praha, 2000; ŠTINDL, Martin (ed.) *Velká Mezeříč Františka Ignáce Konteka 1401–1723*. Městská kronika barokní Moravy. Tišnov, 2004; HRDLIČKA, Josef (ed.) *Konflikt jindřichohradeckých měšťanů s Vilémem Slavatou v pamětech Jiříka ze Kře*. *JSH* 69–70, 2000–2001, str. 188–208; ZEMEK, Petr (ed.) *Bartoškova kronika*. Uherský Brod, 2004; SPÁČILOVÁ, Libuše – SPÁČIL, Vladimír (edd.) *Popis královského hlavního města Olomouce sepsaný syndikem Floriánem Josefem Louckým roku 1746*. Olomouc, 1999; atd.

směrování města⁸⁰, zkoumány jsou i městské elity.⁸¹ Výzkumem raně novověkých měst se hlouběji zabývají i na některých univerzitách, kde vzniká velké množství diplomových prací s touto tematikou.⁸²

V 90. letech bylo také započato vydávání Historického atlasu měst ČR, který přinesl nejen krátké nástiny dějin jednotlivých měst, ale i jejich bibliografii.⁸³ Oživeno bylo také vydávání dějin jednotlivých měst⁸⁴. Základní informace o všech městech a městečkách ČR, mimo jiné i o jejich historii, pak zpracoval ve svém obdivuhodném díle *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* Karel Kuča.⁸⁵

V posledních letech jsme se dočkali i několika syntetických prací, které se plně nebo z významné části dotýkají městské problematiky.⁸⁶

Studiu měst v raném novověku je i v dnešní době věnována velká pozornost ve vědecké obci, bádání se však ubírá spíše analytickým než syntetickým směrem, tedy jsou stále některé otázky opomíjeny nebo zpracovávány jen díky dílčím studiím, které se však nepokoušejí o hlubší postižení jevů v rámci celého městského prostředí.

⁸⁰ HRUBÁ, Michaela. „Nedávej statku svého žádnému, dokud duše v těle.“ Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době. Ústí nad Labem, 2002; HRUBÁ, Michaela (ed.) *Města severozápadních Čech v raném novověku*. Ústí nad Labem, 2000; RAK, Petr. Veřejně prospěšné odkazy v testamentech kadaňských měšťanů z let 1465–1530. In: *Inter laurum et olivam*. Praha, 2007, str. 697–706. atd.

⁸¹ VYBÍRAL, Zdeněk. Mocenské elity v tábořské obci doby předbělohorské. *Táborský archiv* 9, 1999, str. 151–184; HRUBÁ, Michaela. Měšťánské elity v královských městech severozápadních Čech v předbělohorské době. In: JUROK, Jiří (ed.). *Královská a poddanská města od své geneze k protoindustrializaci a industrializaci*. Sborník příspěvků z mezinárodního odborného sympozia uspořádaného ve dnech 5. – 6. října 2001 v Příboře. Ostrava, 2001, str. 125–144; SLÁMOVÁ, Petra. Novoměstské radní elity 1650–1700. *Documenta Pragensia* XVII, 1998, str. 61–74.

⁸² Především na Univerzitě Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem pod vedením doc. Michaely Hrubé (měšťánské testamety a inventáře pozůstalostí) a doc. Ludmily Sulítkové (městské kroniky a městská správa) - část z nich je publikována ve sborníku *Města severozápadních Čech* (HRUBÁ, Michaela (ed.) *Města severozápadních Čech v raném novověku*. Ústí nad Labem, 2000.)

⁸³ V této edici zatím vyšlo 25 svazků, mj. Litoměřice, České Budějovice, Pardubice, Jihlava, Slaný a další.

⁸⁴ Např. SMETANA, Jan a kol. *Dějiny města Litoměřic*. Litoměřice, 1997; KAISER, Vladimír a kol. *Dějiny města Ústí nad Labem*. Ústí nad Labem, 1995; MIKULKA, Jaromír. *Dějiny Hradce Králové do roku 1850 I–II*. Hradec Králové, 1994–1997; LEDVINKA, Václav – PEŠEK, Jiří. *Praha*. Praha, 2000. Dále řada *Dějiny měst* od Nakladatelství Lidové noviny, kde již vyšly např. Beroun, Jihlava, Klatovy, Louny, Mělník nebo Duchcov.

⁸⁵ KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha, 1996–2011. 8 sv.

⁸⁶ Např. MILLER, Jaroslav. *Uzavřená společnost a její nepřátelé*. Město středovýchodní Evropy (1500–1700). Praha, 2006; BŮŽEK, Václav a kol. *Společnost českých zemí v raném novověku*. Struktury, identity, konflikty. Praha, 2010. atd.

3 Raně novověké městské „kroniky“: otázka zařazení a interpretace

Jak bylo nastíněno v předchozí kapitole, raně novověké kroniky poutaly pozornost historiků již od raných dob českého vědeckého dějepisectví. Vždy se však otcové českého moderního dějepisu i jejich následovníci potýkali s problémy rozřazení těchto pramenů do určitých žánrových celků a ocenění hodnoty těchto prací z informačního i jiného hlediska.

Jistá nevyhraněnost systémového zařazení kronik podle hlediska literárněvědného nebo obsahového plyne již ze samotné povahy těchto literárně-historiografických památek. Doba raného novověku byla samotným počátkem moderního dějepisectví a metody historické práce se teprve postupně vytvářely. Už v této době vznikaly teoretické spisy o psaní historiografických děl (nebo celé školy). Dle humanistické poetiky bylo úkolem kroniky „[...] především krátce popsat všechny „pamětihodné“ události zvoleného časového úseku a teritoria v přísně chronologickém pořádku a s uvedením datace.“⁸⁷ Kronika byla vnímána jako nižší literární druh, vysokým druhem byla historie, na kterou byly „... kladeny daleko vyšší formální a jazykové nároky. [...] zatímco kronikář měl být pouhým vypravěčem věcí (narrator rerum), měl historik být jejich vykladačem (exornator rerum).“⁸⁸ Reflexe těchto teoretických textů však nebyla v českém, hlavně méně vzdělanecky vybaveném (převážně měšťanském) prostředí zřejmě značná, v nejlepším případě většinou zprostředkovaná, „...funkci tohoto textu v něm (v českém humanistickém dějepisectví – pozn. aut.) přebírají předmluvy jednotlivých historických děl.“⁸⁹ Daniel Adam z Veleslavína uvádí např. v překladu Kroniky světa Jana Cariona: „V kronice pořádně obsaženy býti mají všechny znamenitější věci a paměti hodné příhody: tak aby v ní jistý pořádek let světa a obzvláštní proměny jak království světského, tak i duchovního, to jest církve a náboženství, a co kdy velikého aneb neobyčejného na lidi přicházelo, zřetelně a patrně co na nějaké tabuli spatřiny a shledány býti mohly. [...], ale jsou toliko prostí kronikáři, kteříž ty věci a proměny, ješto se kde staly, krátce toliko a zdaleka ukazují, a časy aneb léta pokládají, co se kdy zběhlo, tak že rozumný čtenář vždy nětco z toho pochopiti a k svému naučení napomenouti se může.“⁹⁰

V tradici raně novověké humanistické historiografie byla silná zakotvenost chronologického přístupu k popisu událostí, kterou prosazovali i čeští teoretici. Někdy se pak části textu opět vracely až k analistickému způsobu zápisu. Tím pak mohlo

⁸⁷ BENEŠ, Zdeněk. *Historický text a historická skutečnost*. Studie o principech českého humanistického dějepisectví. Praha, 1993, str. 18.

⁸⁸ *Tamtéž*, str. 19.

⁸⁹ *Tamtéž*, str. 91.

⁹⁰ KOPECKÝ, Milan. „Kronika“ a „historie“ jako literární žánry. *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity XXIX. Řada literárněvědná (D)*, č. 27, 1980, str. 54–55.

být způsobeno stylistické kolísání autorů mezi jednotlivými žánry a postupy. Stejně tak paměti „[...] často splývají, nebo alespoň těsně souvisejí s jinými žánry, zejména s letopisy [...], ale i s kronikou [...].“⁹¹ Mnohá díla tak nelze zařadit dostatečně přesně do vhodné literárněvědné kategorie. Neustálený je nejen obsah samotného díla, ale i označení textu autorem, popř. následně editorem, jiný název se posléze mohl vžít v historické obci.

Co se týče názvu díla, zde se plně promítá, že ani sami autoři si nebyli jistí formou, kterou svému textu dali. S největší pravděpodobností je to důsledek nejasností v kategorizaci jednotlivých žánrů už z podstaty celé humanistické historiografie, co se obsahu týče, ale hlavně tím, že autor sám často od prvotního stylistického záměru uhnul, nebo ho zcela vyhraněný ani neměl. Velmi sporadicky se vyskytuje název „kroniky“. Dále se užívalo i označení „paměti“, „pamětní knihy“, „historie“ a další. „Většina kronikářských prací z předbělohorské doby nemá žádný soudobý název, souhrnným titulem je obvykle označili až jejich editoři“⁹², popř. až tradice v historické obci. Pod těmito názvy se pak skrývá pestrá směsice různých stylů a žánrů, často i několik v jedné knize.

K začlenění díla do kategorie „kronika“ je proto nutno zkoumat především jeho obsah a pojetí, nikoli název. Jednotliví autoři však na tento pojem nahlízejí různě.

Ottův slovník naučný vymezil kroniku takto: „Kronika jest dílo dějepravné, stojící na stanovisku prostě referujícím. Od pouhých annálů (letopisů v. t.), kladoucích jednotlivé události bez výběru a bez souvislosti za sebou pořádkem chronologickým, liší se kronika tím, že nehledí již tak přísně k pořádku chronologickému (který však nicméně stále ještě stojí v popředí), dbá více souvislosti osobní, vyznačuje se poněkud umělejší formou a značí tedy, ač nepovznáší se k pragmatickému pojímání dějin a jest rázu ještě dosti primitivního, přece již pokrok ve vývoji dějepisectví. Třeba však podotknouti, že hranice mezi kronikou a annály, kteréžto oba pojmy vlastně byly původně souznačné, není nikterak určitá a že v praxi se často nečiní mezi oběma přesného rozdílu.“⁹³ Jako letopisy (annales, Jahrbücher) pak označuje „[...] historické vypravování, jež podává svou látku pouze chronologicky, rok za rokem, bez účelného rozřídění a bez ohledu na její vnitřní souvislost.“⁹⁴ Do popředí je tedy touto encyklopedií kladena obsahová souvislost textu, nikoliv samotné chronologické řazení. Od této charakteristiky se příliš neodchylují i další výkladové slovníky, jako Masarykův

⁹¹ BENEŠ, Zdeněk. *Historický text a historická skutečnost*, str. 21.

⁹² TOŠNEROVÁ, Marie. *Kroniky českých měst ...*, str. 12

⁹³ *Ottův slovník naučný*. 15. díl. Praha: J. Otto, 1900, str. 248.

⁹⁴ *Tamtéž*, str. 943.

slovník naučný⁹⁵ nebo Příruční slovník naučný z provenience Československé akademie věd⁹⁶.

Encyklopedie Britannica pak charakterizuje kroniku jako „[...] záznamy pozoruhodných událostí jak přírodních, tak kulturních, uspořádané chronologicky, představující detailnější a propracovanější formu analů. Jelikož jsou to holá vyřčení faktu, podaná bez komentáře a sestavená bez induktivního záměru, kroniky se podstatně liší od historie, kterou se rozumí dílo nejen popisující, ale zároveň interpretující konání lidí. Avšak málo kronik je plně netendenčních; od nejranějších časů jejich tvůrci začali třídit data, aby vychvalovali vládnoucí rod nebo náboženství nebo aby poskytli morální *exempla*.“⁹⁷ Tyto charakteristiky pojmu „kronika“ jsou vystaveny s ohledem spíše na kroniky „světové“ nebo „národní“, ale dají se vztáhnout i na kroniky městské.

Z hlediska historické vědy se pokusil o členění děl tohoto typu ve své v českém prostředí pionýrské práci Jan Smetana. Ten stanovil, že pod označením „kronika“ „[...] rozumíme dílo dějepisné, vzniklé za tím účelem, aby podalo a zachovalo určité hodnocení minulosti i přítomnosti, a tak působilo na čtenáře.“⁹⁸ K letopisům/analům pak uvádí: „Spojováním více stručných záznamů do chronologické řady vzniká letopis, který přináší nejrůznější zprávy buď postupně v průběhu let poznamenávané nebo i najednou sepsané, a to bez výběru nebo vědomého řazení dle vnitřních souvislostí a vztahů. Jejich pojátkem je toliko stejná doba, ve které byly zapsány, a autor.“⁹⁹ Blízko k tomuto hodnocení je i Milan Skřivánek ve své studii o dějepisectví východních Čech. Ten kroniku charakterizuje jako „rukopis vznikající s cílem podat zprávu budoucím generacím a ovlivnit jejich názor na pisatelovu současnost a minulost. [...] kronika obsahuje pisatelovy hodnotící soudy a [...] je pro ni charakteristická vyšší stylistická, literární úroveň, která překonává stručnost

⁹⁵ „... 1. druh historického spisu, pův. vypsání skutečných i domnělých událostí dějinných, dbající sice již dějové souvislosti, ale uzavírající ji do rámce chronologického (podle panovníků, pap., opatů apod.). Souvislým vypravováním je předzvěstí dějepisu, od něhož se liší nedostatkem věd. přesnosti. Obyč. spojuje dějinné události pravdivé i pravděpodobné zcela volně, beze snahy po širším rozhledu a prostě je k sobě řadí, ať jsou určeny n. neurčeny.“ Viz *Masarykův slovník naučný*. Díl 4. (Ko-M). Praha: Československý kompas, 1929, str. 187.

⁹⁶ „... 1. chronologický zápis, vyprávění o hist. událostech v jejich časovém sledu bez úsilí proniknout k hlubší příčinné souvislosti.“ Viz *Příruční slovník naučný*. Praha, 1963, str. 677.

⁹⁷ „records of noteworthy events both natural and cultural, arranged in chronological order, represent a more detailed and sophisticated form of annals (q.v.). Insofar as they are bare statements of fact, given without cement and compiled without inductive purpose, chronicles differ essentially from history (Gr. historia, „inquiry“), which is understood as being concerned not only to describe but also to interpret the actions of men. Nevertheless few chronicles are entirely free of tendentiousness; from the earliest tomes their compilers began to select data in order to exalt a reigning house or a religion, or to provide moral *exempla*.“ *Encyclopaedia Britannica*. Volume 5. Chicago: Encyclopaedia Britannica, c1965, str. 713.

⁹⁸ SMETANA, Jan. Vyprávěcí prameny dějepisné vzniklé v litoměřickém kraji do r. 1835, str. 229

⁹⁹ *Tamtéž*, str. 228.

a strohost pamětních záznamů objevujících se v análech.¹⁰⁰ Naproti tomu anály vidí jako „[...] rukopis psaný se záměrem zachovat budoucím generacím zprávu o chronologickém sledu událostí, které pisatel považoval za pozoruhodné. [...] jednotlivé zápisy jsou velmi stručné, věcné, většinou bez hodnotících soudů nebo snad i pokusů nalézt souvislost mezi jednotlivými událostmi.“¹⁰¹ Oba autoři tak zdůrazňují především osobní postoj tvůrce, který vytváří takové dílo, které má budoucím generacím podávat určité hodnocení dějů minulých i pro něj současných.

Literární teorie chápe kroniku poněkud úžeji. Literární vědci kategorizují velkou část těchto pramenů jako paměti. Tuto charakteristiku rozpracoval mimo jiné Jaroslav Kolár, který typizuje „paměti“ jako takové, které „[...] reprezentují širokou, neohrazenou škálu projevů od heslovitých a nesoustavných privátních záznamů až po úvahově podložené paměti Dačického [...]“.¹⁰² Jindřich Garčic pak ve svém příspěvku z odborné konference Paměti – tradice – skutečnost napsal, že „Základním rysem, kterým se odlišuje memoárová literatura od jiných forem zpracování proběhách událostí, je skutečnost, že její tvůrci popisují nebo komentují písemnou formou události na základě svých vlastních prožitků, to znamená, že byli jejich přímými účastníky nebo alespoň svědky. Pro jiné formy referencí o minulých událostech, jakými například mohou být životopisná literatura, kroniky, historické romány či vědecké historické práce, je charakteristické, že jejich autoři zpravidla nebývají bezprostředními svědky všeho toho, co popisují, a při koncipování svého díla se opírají o různé typy zprostředkovaných informací, jejichž vzájemným srovnáváním se snaží dobrat podstaty věci a vytvořit vlastní, druhou verzi událostí.“¹⁰³ Pojetí kroniky a naopak neúměrné rozšiřování pojmu „paměti“ kritizoval ve svých pracích např. Josef Hrdlička¹⁰⁴ nebo v edici paměti roudnických měšťanů Petr Kopicčka a Oldřich Kotyza¹⁰⁵.

Svou šířkou se spíše literárně-vědnému chápání kroniky blíží Marie Tošnerová, která se domnívá, že „... jako „klasickou“ kroniku můžeme označit díla, pro která je charakteristické souvislé vyprávění, jemuž často předchází úvod v podobě

¹⁰⁰ SKŘIVÁNEK, Milan. Dějepisectví východních Čech od konce 18. do poloviny 19. století. In: *Pomezí Čech, Moravy a Slezska*. Sv. 10. Litomyšl, 2009, str. 9–248, zde str. 75.

¹⁰¹ *Taméž*, str. 75.

¹⁰² KOLÁR, Jaroslav. „Pamětná knížka“ Jana Piláta Rakovnického z let 1575–1605 a české paměti 16. – 17. století. *Listy filologické* 90, sv. 4, 1967, str. 394–403, zde str. 396.

¹⁰³ GARČIC, Jindřich. Paměti – tradice – skutečnost. Memoárová literatura jako jedna z forem přetváření světa. In: *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska 2001*. Paměti – způsob zobrazení skutečnosti. Sborník z 10. odborné konference Olomouc, 17. – 18. října 2001. Brno, 2001, str. 9–16, zde str. 9.

¹⁰⁴ HRDLIČKA, Josef. *Autobiografie Jana Nikodéma Mařana Bohdaneckého z Hodkova*. České Budějovice, 2003, str. 17–19.

¹⁰⁵ *Paměti roudnických měšťanů z 18. století*. Brodští & Jílkové. Edd. Petr KOPIČKA a Oldřich KOTYZA. Litoměřice – Praha, 2009, str. 12.

předmluvy určené čtenáři a jehož text je rozdělen do jednotlivých uzavřených kapitol, zahrnujících ve většině případů události jednoho roku.“¹⁰⁶ Ve své disertační práci *Raně novověké narativní prameny k dějinám českých měst* tuto definici rozšiřuje a dále zpřesňuje a uvádí, že kroniku lze chápat „jako jednu z forem lokálních institucionálních dějin, v užším smyslu jde o dílo, které popisuje historii města od jeho počátku do současnosti autora a je ohraničeno pouze na město samé. V širším smyslu lze do této kategorie zařadit i spisy, které zahrnují kronikářské poznámky časově omezené na kratší období.“¹⁰⁷ Jejím charakteristickým rysem pak je „snaha autora o vytvoření komplexního textu vyprávěcího o minulých a současných událostech, určeného veřejnosti, na niž měl zapůsobit určitým dojmem.“¹⁰⁸ Pro tuto svou kategorizaci vychází z německých prací, především nejnověji Susanne Rau¹⁰⁹, která navázala na starší definici Klause Wriedta z jeho studie *Bürgerliche Geschichtsschreibung im 15. und 16. Jahrhundert* ve sborníku *Städtische Geschichtsschreibung im Spätmittelalter und in der frühen Neuzeit*¹¹⁰.

Proto se i u jednotlivých autorů historiografických děl o těchto „kronikách“ jejich označení a počet liší, jak je vidět z výše psaných citací, každý autor řadí kroniky podle jiného kritéria, ať už formálního, nebo obsahového. Předpokladem vytvoření takového díla už jistě nutně byla vyšší erudice autora, a to jak po stránce vzdělání, tak po stránce vědomostí a zkušeností se psaním textu, dále i dostatečné množství literatury, ze které se autor rozhodl vycházet (dílo k parafrázi a další k doplnění). „Od nich (letopisů – pozn. aut.) se [...] odlišují vědomou tendencí, [...], a tím i větší podrobností záznamů.“¹¹¹ Často lze zaznamenat i vnitřní přechod v rámci jednoho textu od pasáží čistě analistických

¹⁰⁶ TOŠNEROVÁ, Marie. *Kroniky českých měst ...*, str. 15

¹⁰⁷ TOŠNEROVÁ, Marie. *Raně novověké narativní prameny k dějinám českých měst*. Praha, 2012. Disertační práce. Univerzita Karlova. Filozofická fakulta. Katedra pomocných věd historických a archivního studia. Zde str. 34.

¹⁰⁸ *Tamtéž*, str. 34–35.

¹⁰⁹ „V užším smyslu by měla být jako městská kronika označena pouze kronika, která líčí dějiny města od založení až do současnosti a omezuje se v podstatě na městské události; v širším smyslu jsou zde ale také zahrnuty záznamy, které postihují jen ohraničeného období, až po poznámky fragmentárního charakteru. [...] Kroniky mají v raném novověku ještě dlouho analistickou formu, i když se rýsuje také tematické rozdělení na kapitoly. [...] Ne vždy se dá městská historiografie oddělit od teritoriální.“ RAU, Susanne. *Geschichte und Konfession. Städtische Geschichtsschreibung und Erinnerungskultur im Zeitalter der Reformation und Konfessionalisierung in Bremen, Breslau, Hamburg und Köln*. Hamburg: Dölling und Galitz Verlag, 2002, str. 72–73.

¹¹⁰ Klaus Wriedt vychází z definice Karla Hegela, tvůrce monumentální edice *Chroniken der deutschen Städte*. Wriedt dělí prameny k dějinám měst na „kroniky“ v pravém smyslu toho slova („Chroniken“), popisující minulost světa, národa, teritoria nebo města chronologicky až do současnosti autora, „dokumentující záznamy“ („dokumentierende Aufzeichnungen“), zaměřené regionálně a často se nacházející v městských knihách, a „osobní a rodinné záznamy“ („persönliche und familienbezogene Aufzeichnungen“). Viz WRIEDT, Klaus. *Bürgerliche Geschichtsschreibung im 15. und 16. Jahrhundert*. In: *Städtische Geschichtsschreibung im Spätmittelalter und in der frühen Neuzeit*. Hrsg. von Peter JOHANEK. Köln – Weimar – Wien – Böhlau, 2000, str. 19–50, především str. 22, 45 a 48.

¹¹¹ TOŠNEROVÁ, Marie. *Kroniky českých měst ...*, str. 277

po pasáze svým rozsahem zpracování událostí téměř podobné kronice. Šlo převážně o důsledek vnitřní zainteresovanosti autora, který, zřejmě někdy i neplánovaně, ve věcech osobního zájmu přechází od zkratkovitého zaznamenání událostí jemu dosti vzdálených k podrobnému líčení jeho vlastních zkušeností a poznatků.

Na druhou stranu anály, nebo též letopisy, jsou ze své podstaty velmi jednoduchými záznamy, které jsou striktně řazeny podle času a místa události. „Skutečné letopisy jsou pak poměrně vzácné a spíše shledáváme projevy této formy v memorabiliích jiného typu, ...“¹¹² I zde se však nezdá se setkávat s přesahy např. k pamětem nebo k zápisům až úřední povahy při přepisu důležité listiny. Ne náhodou se tyto typy záznamů vyskytovaly často v rámci pamětních knih jednotlivých měst, u kterých „[...] tento jejich obsah se zřejmě právě v 16. století začal ve větší míře rozšiřovat o zápisy neúředního charakteru o důležitých událostech, které se tak či onak města dotkly.“¹¹³

Tato práce operuje nadále s pojmem „kronika“. Není to u všeho používaného materiálu jistě kategorie plně příhodná, neboť většina z nich se převažující částí svého textu řadí spíše mezi letopisy nebo někdy dokonce i paměti, jak bylo zmíněno výše, ale v rámci neujasněnosti klasifikace těchto děl a vyhnutí se nepřesnému označení či zmatení čtenáře, byl zvolen tento postup, tedy souhrnný pojem „kronika“ i pro díla, jež mají v názvu označení jiné či příhodnější.

¹¹² TOŠNEROVÁ, Marie. *Kroniky českých měst ...*, str. 283

¹¹³ *Tamtéž*, str. 236

4 Města autorů kronik

Nelze studovat jednotlivé kroniky a srovnávat zápisy v nich zanechané o událostech mimo jejich město bez toho, aby byl znám kontext, v jakém je jejich autoři vytvořili. A právě znalost toho, jaká byla situace v jednotlivých městech a jaké bylo postavení městského stavu jako celku, nám může mnoho napovědět o tom, proč formulovali autoři kronik své texty tak, jak nám jsou dnes známy, a jak sami sebe, své město i celý svůj městský stav vnímali nebo jak ho chtěli vnímat. Proto bude nejprve krátce načrtnuta situace českých měst jako celku, ať už královských, tak částečně i poddanských a následně bude popsána situace v městech, z nichž pocházeli autoři zkoumaných kronik.

Z tohoto přehledu je vynechána Praha, která je velmi dobře zpracována a jejíž dějiny jsou zastoupeny v podstatě ve většině knih popisujících dějiny Čech v 16. století, neboť byla centrem českého státu i metropolí habsburské monarchie. Ohledně jejích dějin a ekonomického a společenského vývoje lze odkázat na práci autorského kolektivu *Dějiny Prahy I.*¹¹⁴, na starší, ale poměrně kvalitní a rozsáhlou práci *Dějepis města Prahy* od V. V. Tomka¹¹⁵, dále na dílčí studie a články ve speciálních sbornících věnovaných převážně Praze, např. v *Pražském sborníku historickém, Documenta Pragensia* ad.

4.1 Česká města v předbělohorské době

Situace českých měst po stránce politické ani hospodářské nebyla po polovině 16. století příliš jednoduchá. Ty tam byly pozice, které si královská města vybojovala za husitských válek. V době všeobecného chaosu a bezvládní vytvořila města mohutné svazy, které vojensky ovládaly celé české země. V této době vysoce vzrostly ambice i sebevědomí městských rad, které se osamostatnily ve vedení města. Královská města se stala dokonce třetím stavem na zemském sněmu s možností promlouvat do celozemských událostí. Ani za doby Jiřího z Poděbrad, který se mnohdy stále o města opíral, nebyla jejich pozice ohrožena, ačkoliv ztratily některé statky, které získaly za husitských válek z církevního zboží. Za vlády Jagellonců však naplno propukly spory s českou šlechtou. Ta byla nucena začít sama hospodařit v důsledku trvale se snižující hodnoty stálých poddanských platů, které nebyly dlouhou dobu zvyšovány. Hospodářská činnost šlechty však začala zasahovat do sfér, které byly dříve ovládány pouze svobodnými, privilegii vybavenými městy. Jedním z nástrojů šlechty v tomto boji se stala i města poddanská, vybavená vrchností mnoha podobnými privilegii, jako měla města královská. V boji, který trval téměř celou vládu

¹¹⁴ BĚLINA, Pavel a kol. *Dějiny Prahy I.* Od nejstarších dob do sloučení pražských měst (1784). Praha, 1997.

¹¹⁵ TOMEK, Václav Vladivoj. *Dějepis města Prahy.* Praha, 1892–1906. 7 sv.

Jagellonců, nakonec královská města uchránila postavení na zemském sněmu, ztratila však mnohá hospodářská privilegia, která nyní mohla využívat i šlechta.¹¹⁶

Největší zásah do postavení svobodných měst ale nastal až v roce 1547. Po prvním protihabsburském odboji to byla až na výjimky (Plzeň, České Budějovice, Ústí nad Labem) právě města, která byla nejtvrději postižena následnými panovníkovými tresty. Na zemském sněmu jim zůstal pouze jeden jediný hlas za celý stav, zatímco v ostatních stavech měl hlas každý šlechtic. Měšťané byli nuceni platit posudné z piva a vína. Do měst byli dosazeni královští rychtáři a do Prahy královští hejtmani. Měštům byly na nějaký čas zabaveny všechny statky, cla a mýta, které tvořily velkou část městských příjmů. Některým nebyly celé pozemkové majetky nebo jejich části nikdy vráceny. Tímto zásahem byla paradoxně postižena i města poddanská. „Jestliže v první polovině 16. století šlechta usilovala o zlepšení právního statusu svých poddanských měst a jejich přiblížení se městům královským, pak po roce 1547 skutečně k onomu výraznému přiblížení v dosti širokém rozsahu došlo. Ovšem opačným směrem, směrem „dolů“. Společenský význam a hospodářská síla královských měst ve druhé polovině 16. století výrazně poklesly. Ztráta prestiže královských měst se odrazila i ve vztahu mez vrchností a poddanským městem. Po vzoru panovníka, systematicky podřizujícího dříve „svobodná“ královská města svému úřednickému a finančnímu dohledu, začalo i domácí panstvo přistupovat k poddanským městům jako k subjektu, který je povinen své vrchnosti naprostou poslušností.“¹¹⁷

Města se jen pomalu vzpamatovávala a splácela své dluhy. V roce 1567 pak zemské stavy prosadily berní reformu, která značně zvýšila daňové zatížení měst. „Za vedení Viléma z Rožmberka si tehdy páni a rytíři vymohli jednostranné přenesení daní na městské a venkovské usedlosti, zatímco dominikál byl nadále od berních povinností osvobozen. Dvacet let po porážce prvního protihabsburského odboje dovršila tak berní „reforma“ dlouhodobý proces zatlačování měst šlechtou i v ekonomické oblasti.“¹¹⁸ I přesto se situace pomalu v 60. letech stabilizovala, už nikdy však města nedosáhla svého bývalého politického a hospodářského rozmachu a postavení.

V celých Čechách bylo na sklonku předbělohorské doby asi 40 měst královských (včetně měst horních a 9 měst věnných poté, kdy se začleněním Nového Bydžova roku 1569 uzavřel

¹¹⁶ HRUBÝ, František. Z hospodářských převratů českých v století XV. a XVI. *ČČH* 30, 1924, str. 205–236, 433–469, zvl. str. 440.; VOREL, Petr. *Rezidenční vrchnostenská města v Čechách a na Moravě v 15. - 17. století*, str. 38–41.

¹¹⁷ VOREL, Petr. *Rezidenční vrchnostenská města v Čechách a na Moravě v 15. - 17. století*, str. 43.

¹¹⁸ PÁNEK, Jaroslav. Města v předbělohorském českém státě. In: *Kultura každodenního života českých a moravských měst v předbělohorské době*. Opera Historica 1. České Budějovice, 1991, str. 9–29, zde str. 16; srov. KOLLMANN, Josef. Berní rejstříky a berně r. 1567. *Sborník archivních prací* 13, 1963, str. 169–246; PÁNEK, Jaroslav. *Stavovská opozice a její zápas s Habsburky 1547–1577*. Praha, 1982, str. 89 an. a str. 112 an.

jejich počet) a na 400 poddanských měst a městeček, tedy asi 400–500 lokalit městského typu.¹¹⁹ Na pomezí byla města komorní. Odhaduje se, že v českých městech mohla žít až 1/3 populace. Nelze však říci, že většina obyvatel se tedy věnovala řemeslné, obchodní a jiné neagrární činnosti, velká část měst a městeček se příliš nelišila od větších vesnic a byla řemeslnicko-zemědělského typu.¹²⁰ Jen větší města nebo města orientující se na export bývala čistě řemeslnická, zvláštní postavení mezi českými městy měla Praha, díky přesunu císařského dvora z Vídně se zde otevřely velké odbytové možnosti pro speciální výrobky a cenné a umělecké předměty, přesto většina obchodu nebyla přímo v rukou pražských měšťanů, ale cizích kupců. I tak však měšťané z Prahy a řemeslnických center shromažďovali co největší pozemkový majetek jako určitý ukazatel movitosti a přiblížení se šlechtické vrstvě a jistý zdroj finančních prostředků. Dalšímu rozvoji řemesel a obchodu dále často bránily cechovní organizace, které určovaly počet tovaryšů a mistrů i množství a kvalitu prodávaných výrobků, což na jednu stranu omezovalo nekvalitnost práce a svým členům poskytovalo mnohé sociální výhody, ale zároveň způsobovalo uzavřenost cechů a nemožnost provozovat řemeslo mimo jejich řady a tím podvazování rozvoje řemesel a obchodu a možností exportu i mimo místní trhy. Ve většině českých měst tak převládala řemesla potravinářská, která byla orientovaná na vlastní spotřebu města a nedalekého okolí, rozšířené pivovarnictví se však dostávalo do útlumu z důvodu konkurence šlechtických pivovarů, jejichž pivo měli povinnost jejich poddaní odebírat.

I přes stagnaci nebo jen mírné ekonomické zlepšení českých měst od 60. let 16. století do přelomu století měli měšťané dostatek volných prostředků, které mohli věnovat do kulturních aktivit, jako nákup uměleckých předmětů, knih, zdobeného nábytku, nadání na městské spolky, literátská bratrstva a zbožná nadání. Více o městské kultuře, především o vzdělanosti a knižní kultuře, dále v 6. kapitole této práce.

4.2 Slaný

Město vzniklo zřejmě na místě dřívějšího hradu Slaný, který je výslovně zmíněn teprve od poloviny 13. století. Již od počátku muselo být jistě ovlivněno relativní blízkostí Prahy (asi 35 km, což i v tehdejší době bylo překonatelné za den nebo den a půl). Velmi brzy

¹¹⁹ MILLER, Jaroslav. *Uzavřená společnost a její nepřátelé. Město středovýchodní Evropy (1500 až 1700)*. Praha, 2006, str. 22. Srov. HOFFMANN, František. K systémové analýze středověkých měst. *ČČH* 3, 1990, str. 252–275; JANÁČEK, Josef. *České dějiny. Doba předbělohorská 1526–1547. I/1*. Praha, 1968; JANČÁREK, Petr. *Populační vývoj českých zemí v předbělohorském období*. Praha, 1987.

¹²⁰ Srov. PÁNEK, Jaroslav. Města v politickém systému předbělohorského českého státu. In: *Česká města v 16. – 18. století*. Sborník příspěvků z konference v Pardubicích 14. a 15. listopadu 1990. Usp. Jaroslav PÁNEK. Praha, 1991, str. 15–39; VÁLKA, Josef. *Česká společnost v 15. – 18. století*. Úvod do problematiky sociálních dějin pozdního feudalismu. I. Předbělohorská doba. Praha, 1972; JANÁČEK, Josef. Města v Českých zemích v 16. století. *Hospodářské dějiny* 4, 1979, s. 165–203.

se stalo místem trhu a již r. 1305 právním městem.¹²¹ Velmi silně se angažovalo v husitském hnutí a utrpělo také velké škody následkem několikerých bojů o jeho získání. Na straně husitů setrvalo město i po husitských válkách, r. 1440 pak uzavřelo spolek s Žatcem a Louny, který ale nebyl pro určité neshody mezi spojenci příliš aktivní. Účastnilo se relativně aktivně zemských sněmů (sjezdů) a po nástupu Jiřího z Poděbrad tvořilo blok jeho příznivců, za což Jiří město vydatně podporoval a udělil mu několik vsí.¹²²

Stejně jako ostatní města byl i Slaný postižen zabavením všech statků a vsí po r. 1547. Většina jim však byla brzy vrácena a město se až do Bílé hory těšilo relativní prosperitě, svůj majetek i rozšiřovalo.¹²³

Dle berně v roce 1567 mělo město přes 300 domů, okolo r. 1600 už téměř 400, obklopovala ho 4 předměstí. Vždy se jednalo o město spíše střední velikosti. Dále bylo hlavním centrem slánského kraje, o skutečném sídle kraje se však v této době ještě mluvit nedá, neboť krajští hejtmani úřadovali většinou na svém sídle vlastním. Pouze se zde scházely krajské sněmy (sjezdy).¹²⁴ Ve městě byly zřejmě 2 kostely, větší chrám sv. Gotharda a malý kostelík sv. Vavřince, k němuž přiléhala městský špitál. Protože kapacita hřbitova okolo kostela sv. Gotharda nedostačovala, bylo r. 1582 započato se stavbou dalšího kostela, sv. Trojice. Zdá se tedy, že město mělo dostatek finančních prostředků, protože stavba kostela je přeci jen dost nákladným podnikem. Ve městě máme doložen jen malý počet italských stavitelů, jeden z nich, Jakub Meceta, se podílel právě na stavbě nového kostela.¹²⁵

Šlo převážně o zemědělsky orientované město, velkou tradici zde mělo vinařství.¹²⁶ To nám dokazuje i cechovní organizace, kterou lze datovat až do r. 1550, kdy byla jednotlivá řemesla organizovaná v jednotný cech, kromě pekařů, mlynářů a perníkářů (tedy potravinářská řemesla), kteří měli cechy samostatné. Okolo r. 1600 působilo ve městě asi 14 cechů (např. tkalci 1551, řezníci 1553 nebo koželuhové 1597). Cechy měly i svůj vlastní majetek, základem byly dědiny, např. „Ševci měli dědinu u Kodeřína a dědinu pod Horou“.¹²⁷ Před třicetiletou válkou bylo ve Slaném 10 várečných mistrů a pivo se vozilo až do Prahy.¹²⁸

¹²¹ LACINA, Josef. *Paměti královského města Slaného*. Díl I. Za svobody i v porobě. Slaný, 1885, str. 13; dále srov. KEJŘ, Jiří. *Vznik městského zřízení v českých zemích*. Praha, 1998.

¹²² KAZDA, Karel. *Slaný po stránce historické*. Město a jeho kraj. Slaný: František Holub, 1920, str. 8–18.

¹²³ *Tamtéž*, str. 22.

¹²⁴ *Tamtéž*, str. 63 a násl.

¹²⁵ LACINA, Josef. *Paměti královského města Slaného*, str. 61.

¹²⁶ Srov. *Tamtéž*, str. 36–55.

¹²⁷ KAZDA, Karel. *Slaný po stránce historické*, str. 45.

¹²⁸ ŠVEJDA, Josef. Slánští sladovníci a pivovárníci koncem 16. století. *Slánský obzor* LV, 1947, str. 18–20, zde str. 19.

Nemalé částky však město těžilo i z obchodu se solí (dovážené z německého Halle), prachem a železem, na nějž mělo monopol. Již na konci 14. století získali Slánští i solný ungelt.¹²⁹

Městská správa se sestávala ze tří sborů, a to 12 konšelů, 12 obecních starších a poslední tzv. electores měli vykonávat městské úřady.¹³⁰ Město se řídilo právem magdeburským, takže jeho odvolací stolicí byly Litoměřice. Ačkoliv tato praxe byla zřízením apelačního soudu narušena, město se ještě výjimečně obracelo do Litoměřic o radu.¹³¹ Dále bylo město hlavním centrem slánského kraje. Scházely se zde krajské sněmy (sjezdy), které však byly od r. 1528 omezeny nutným souhlasem krále s jejich svoláním.¹³²

Slánská škola měla dlouhou tradici, vznikla pravděpodobně již ve 14. století a okolo r. 1575 v ní zaměstnávali rektora, jímž byl člen pražské akademie, dva oficiály, taktéž z univerzity, kantor, staršího a mladšího sukcesora a kustose. R. 1570 dostávali bakaláři 20 kop míšeňských ročně (čtvrtletně po 5 kopách), kantor 12 kop a sukcesor a kustos 3 kopy o Vánocích. R. 1589 pak měli ze všech různých poplatků a platů rektor 40 kop, kantor 20 kop a oficiálové asi 15–16 kop. Většinu z toho tvořily platy od žáků.¹³³ Již r. 1576 je pak ve Slaném doložena i výuka dívek.¹³⁴

4.3 Litoměřice

Počátky města Litoměřice jsou kladeny již k roku 1234, kdy se objevují první doklady o městu v právním (institucionálním) smyslu slova. Již brzy poté byly ve městě postaveny kláštery dominikánů a františkánů, působili zde i křížovníci s červenou hvězdou.¹³⁵ Město vzniklo z významné trhové osady na labské cestě a své výrazně tržní zaměření si Litoměřice uchovaly i do raného novověku. Dálkový obchod po Labi zde zřejmě probíhal už od 11. století, dovážela se sůl a vyváželo především obilí. „Litoměřice měly ve středověkém labském obchodě mezi jinými českými městy do značné míry monopolní postavení, které jim zaručovalo také tzv. právo skladu, potvrzené už na konci 13. stol. králem Václavem II. Toto postavení si v podstatě držely i přes spory, které vyvolávaly opakující se snahy měšťanů z Mělníka, Roudnice a Ústí nad Labem tento monopol porušovat.“¹³⁶

¹²⁹ KAZDA, Karel. *Slaný po stránce historické*, str. 53-54.

¹³⁰ HULINSKÝ, Jindřich. O starodávném úřadování a bývalých zaměstnancích při obci slánské. *Slánský obzor* XXXVII, 1929, str. 22–40, zde str. 23–24.

¹³¹ KAZDA, Karel. *Slaný po stránce historické*, str. 51-52.

¹³² *Tamtéž*, str. 63 a násl.

¹³³ *Tamtéž*, str. 37–40.

¹³⁴ WINTER, Zikmund. *Život a učení na partikulárních školách v XV. a v XVI. století*, str. 22.

¹³⁵ SMETANA, Jan. *Litoměřice od pravěku k dnešku*. Praha, 1986; LIPPERT, Julius. *Geschichte der Stadt Leitmeritz*. Prag, 1871, str. 30–34.

¹³⁶ SMETANA, Jan. *Litoměřice od pravěku k dnešku*. Praha, 1986, nepag.

Za husitských válek se nejprve snažila ve městě převzít vedení katolická strana, došlo dokonce k utopení vyznavačů husitství v Labi roku 1420. Z obav z dalšího příklonu města ke katolictví bylo následně obleženo Žižkovými vojsky a nakonec se dobrovolně připojilo k pražskému husitskému svazu měst. Postupně se však město přiklánělo spíše k radikálnějšímu svazu Lounsko-žateckému. Za těchto válek také Litoměřice získaly část původně církevního majetku kláštera v Doksanech, takže si i přes válečné běsnění hospodářsky polepšily. K rozšiřování majetku pak dále došlo i na počátku 16. století. Postupně se podařilo obnovit i labský obchod se Saskem, o čemž svědčí stavba mostu přes Labe r. 1452.

Před rokem 1537 město postihl rozsáhlý požár, který však podnítil městskou výstavbu, nyní už v renesančním slohu. „Nově pojatá výstavnost doprovázející rušné stavební aktivity byla mj. podnícena i usnesením městské rady z roku 1541, která poučena předchozími katastrofálními událostmi v něm vyžadovala, aby se štítý domů nadále stavěly z cihel, nikoli ze dřeva.“¹³⁷ Litoměřice byly velmi těžce potrestány po povstání v r. 1547 (byly jim odebrány příjmy i z labského cla), ale naštěstí brzo získaly od krále svůj majetek zpět.

Na přelomu 16. a 17. století měly Litoměřice asi 710 obydlených budov v aglomeraci, z toho 270 v hradbách a 440 na předměstích, odhadem tak ve městě žilo více než 5000 obyvatel.¹³⁸

Okolo roku 1600 pak začaly mít Litoměřice spory se šlechtickými majiteli Lovosic, které byly nakonec povýšeny na městečku a zasahovaly do mílového práva města.¹³⁹ Navíc město roku 1604 poskytlo velkou půjčku panovníku Rudolfu II., za niž byl odpovědný královský rychtář Mikuláš Šiška z Cejnova, což vyvolalo nepokoje místních obyvatel, a nakonec pro správu obecních důchodů zřízen desetipanský úřad.¹⁴⁰

Již brzo po svém právním ustavení, roku 1262, získalo město od panovníka Přemysla Otakara II., potvrzení tzv. magdeburského městského práva. Místní soud se postupně stal odvolací stolicí pro česká města řídící se právě tímto právem (většinou v severní polovině Čech), což jen podtrhlo určitou výjimečnost Litoměřic v rámci českých měst. Vliv Litoměřic jako odvolací stolice byl však postupně omezován apelačním soudem a nakonec roku 1610

¹³⁷ KOTYZOVÁ, Ilona – KOTYZA, Oldřich. *Litoměřice*. Praha – Litomyšl, 2011, str. 29.

¹³⁸ TOMAS, Jindřich. Počet berních domů a komínů – možnost zjištění velikosti města před Bílou horou – Litoměřice 1609. *FHB* 10, 1986, str. 317–331, zde str. 324.; KOTYZOVÁ, Ilona – KOTYZA, Oldřich. *Litoměřice*, str. 32.

¹³⁹ TOMAS, Jindřich. Labský obchod v Litoměřicích do Bílé hory. In: *Historie plavby a obchodu po Labi*. Rozpravy Národního technického muzea v Praze 46, 1971, str. 135–142, zde str. 142.

¹⁴⁰ *Dějiny města Litoměřic*. Sest. Oldřich KOTYZA, Jan SMETANA, Jindřich TOMAS a kol. Litoměřice, 1997, str. 174.

bylo sjednoceno městské právo v celých Čechách a Litoměřičtí tak o magdeburské právo přišli.¹⁴¹

V čele města stálo 12 konšelů, již r. 1298 se zde setkáváme s funkcí purkmistra, „což je jeden z nejstarších výskytů této funkce v zemi.“¹⁴² Dále mělo město sbor asi 25 obecních starší. Zvláštním úřadem pak byl kmetský soud (kmetská stolice). V něm zasedalo 6 kmetů a sloužil jako odvolací orgán pro města magdeburského práva v Čechách.¹⁴³ Litoměřice měly rozvinutou městskou správu, úřadů bylo několik desítek, vedl se vysoký počet městských knih a ve městě působilo asi 7 stálých písařů pro různé agendy.¹⁴⁴

Litoměřice měly velmi rozsáhlé dálkové obchodní styky. Výhodou byla především poloha na Labi, po němž bylo možné dopravovat obilí, sůl, kůže, slad, víno a další zboží. Z litoměřické oblasti se vyvezlo 73 % všeho obilí, které po Labi putovalo.¹⁴⁵ Přesto zřejmě podíl samotných litoměřických měšťanů na obchodu s obilím nebyl převažující, protože byli omezováni vlastní cechovní organizací, která určovala množství obilí na jednoho měšťana, tzv. ládování. Ládování se zřejmě účastnila jen určitá část měšťanů.¹⁴⁶ Obilí dodávali především poddaní sedláci. Význam říční dopravy však postupně klesal, hlavně v důsledku cenové revoluce, pevných cel z lodí a konkurence nedalekých poddanských Lovosic.¹⁴⁷ Měšťané se zabývali především pivovarnictvím a vinařstvím, které mělo ve městě tradici nejméně již od Karla IV. O rozvinutém městském hospodářství svědčí i na svou dobu nebývale vysoký počet cechů, a to 24, a také stavební činnost měšťanů v renesančním duchu, který se projevil na měšťanských domech především v 2. polovině 16. století. V této době působila ve městě i relativně početná italská komunita stavitelů, především Ambrož Balli-Vlach, jenž upravil architektonicky nejhodnotněji měšťanské domy U Černého orla (kolem 1560) a tzv. Kalich (1570-1580).¹⁴⁸

Již r. 1298 v Litoměřicích existuje městská škola. V roce 1549 pak ve městě vznikla i vyšší latinská škola, zvaná „kolej“. Měšťané po absolvování této školy odcházeli často ještě na zahraniční univerzity, čilý styk udržovaly Litoměřice např. s Wittenbergem, s jehož rektorem Filipem Melanchtonem si dokonce městská rada dopisovala. Ve městě ještě

¹⁴¹ *Dějiny města Litoměřic*, str. 174.

¹⁴² SMETANA, Jan. *Litoměřice od pravěku k dnešku*, nepag.

¹⁴³ HOFFMANN, František. K oblastem českých práv městských. *Studie o rukopisech* 14, 1975, str. 27–67.

¹⁴⁴ *Dějiny města Litoměřic*, str. 175–176.

¹⁴⁵ KRÍVKA, Josef. Obchod zemědělskými produkty po Labi před Bílou horou. In: *Historie plavby a obchodu po Labi*. Rozpravy Národního technického muzea v Praze 46, 1971, str. 143–148, zde str. 146.

¹⁴⁶ TOMAS, Jindřich. Labský obchod v Litoměřicích do Bílé hory, str. 142.

¹⁴⁷ *Dějiny města Litoměřic*, str. 172–173.

¹⁴⁸ KOTYZOVÁ, Ilona – KOTYZA, Oldřich. *Litoměřice*, str. 29

na Dómském pahorku u kapituly působila katolická škola, jejíž budova se nacházela vedle probošství.¹⁴⁹

4.4 Louny

Město Louny vzniklo povýšením původní vsi u brodu na pravém břehu Ohře na město Václavem I. roku 1253.¹⁵⁰ Ve městě byl nedlouho potom založen klášter dominikánů a později i klášter magdalenitek. Již v polovině 14. století došlo ve městě k všestrannému rozvoji řemesel, důležitý a výnosný byl obchod se solí a vybírání ungeltu z něj. Roku 1398 bylo městu povoleno vystavět si novou radnici.

Za husitských válek stálo město s většinou kališnických obyvatel na husitské straně. Obohatilo se během nich na úkor okolních církevních majitelů (získalo asi 3 desítky vsí z majetku okolních zrušených klášterů), bylo ale také postiženo ubytováním velkého množství utečenců z vesnic okolo, ačkoliv přímé vojenské akce se mu vyhnuly. Louny byly velmi radikální a spolu s Žatcem a později i Slaným vytvořily silný městský svaz, ten patřil do většího svazu pražského.¹⁵¹ Do čela vojska lounsko-žateckého městského svazu se někdy v roce 1425 postavil Jakoubek z Vřesovic a tato „polní obec“ se brzo stala postrachem a největší silou v severozápadních Čechách. Louny stály na straně radikálů relativně dlouho, protože si uvědomovaly, že s nástupem silného panovníka by mohly přijít o své pozemkové zisky. Zikmund Lucemburský však zemřel dříve, než mohl zisky města potvrdit, a lounsko-žatecký svaz se následně postavil na stranu kandidatury polského krále Kazimíra. Příznivci korunovaného krále Albrechta Habsburského v čele s dřívějším velitelem vojsk svazu Jakoubkem z Vřesovic však porazily spojené šiky obou měst a roku 1440 došlo k dohodě, kdy se Louny a Žatec zavázaly k obnově krajského zřízení a ke smíru. Nedůvěra v Jakoubka však opět vedla obě města k vytvoření vlastního svazu s blízkým Slaným. Za tuto krátkou dobu velmi posílila městská samospráva Loun i jeho sebedůvěra.¹⁵² Po smrti Albrechta nebylo velkým překvapením, že se Louny spolu s Žatcem i Slaným přiklonily na stranu Jiřího z Poděbrad. Když ale Jiří jako zemský správce započal s restitucemi královského a církevního majetku, postavil se městský svaz proti svému bývalému spojenci. Vojenská výprava Jiřího a jeho převaha je ale nakonec přesvědčily a města se podvolila a uznala ho zemským správcem. Tím také zanikla moc lounsko-žateckého městského svazu, který si ve své době počínal zcela nezávisle na centrální vládě. V následujících revizích roku 1453 přišly Louny o více než polovinu svých válečných zisků a příjmy se rapidně snížily. Město upadlo

¹⁴⁹ KOTYZOVÁ, Ilona – KOTYZA, Oldřich. *Litoměřice*, str. 31.

¹⁵⁰ ŠTĚDRÝ, František. *Dějiny města Loun*. Louny, 1930, str. 2–3.

¹⁵¹ *Louny*. Ed. Bohumír ROEDL. Praha, 2005, str. 81–83.

¹⁵² *Tamtéž*, str. 85–89.

do průměru.¹⁵³ Ve sporech se šlechtou na přelomu 15. a 16. století stálo opět v popředí městského stavu, aby bránilo dříve nabytá městská práva, nikdy už ale nenabylo své původní slávy. Roku 1517 pak Louny postihl velký požár, který zničil nejen Žatecké předměstí, ale i celé vnitřní město.

Za prvního stavovského stálo město, jehož sláva už z větší míry upadla, poslušně na straně většiny královských měst. Za vzpouru zaplatily Louny poměrně tvrdě: přišly o 9 vesnic, zbyly jim jen 3 zádušní, kde si navíc král ponechal formální vrchnost, kterou město vykoupilo až roku 1562.¹⁵⁴ V dalších letech se město rozvíjelo velmi poklidně, větším vzruchem mohly snad být jen opakující se morové epidemie nebo nový větší požár města v roce 1602, který však nenapáchal tolik škod jako ten z roku 1517.

Louny byly relativně velkým městem co do počtu obyvatel i majetku, podle majetkového přiznání patřilo do první desítky největších českých měst. Mělo sice velmi malé jádro (ohrazené hradbami), ale velká předměstí. Město vykazovala okolo 330 zpoplatněných domů a počet obyvatel se mohl pohybovat okolo 2000. Louny byly klasickým zemědělsko-řemeslnickým městem, jeho místní trh byl však omezován nedalekým Žatcem, který byl centrem kraje, a okolními šlechtickými državami. Ve městě docházelo na konci 15. století především k rozvoji potravinářských a oděvních řemesel, hlavně lounské sukno přinášelo měšťanům nemalé zisky. Město mělo také velmi rozvinuté hospodaření ve vlastní režii (cihelnu, vápenku, sladovnu, 2 hospodářské dvory a další).¹⁵⁵ Dobré zisky měli i obchodníci s lounským obilím, kteří ho prodávali do krušnohorských hornických oblastí. S úpadkem dolování se ale omezil i tento obchod. Jedno z nejvýznamnějších odvětví bylo sladovnictví a vůbec vaření piva, i to však v průběhu 16. století upadalo v důsledku konkurence šlechtických pivovarů. Naopak rozvoj zažilo vinohradnictví. Čtvrtinu městských příjmů tvořilo i clo, ungelt a jarmarečné díky výhodné poloze města na cestě do Saska.¹⁵⁶

Město bylo spravováno podle magdeburského práva. Vedlo ho 12 konšelů. Ještě v předhusitské době se rozlišovali „... na 4 kmety (scabini) a 8 přísežných (jurati), ale od 2. poloviny 14. století se již mezi nimi nerozlišuje a používá se obecné označení „jurati“ nebo „scabini“.¹⁵⁷ Posílení městské rady nastalo za husitských válek. Dále ve městě působilo ještě 12 obecních starších.¹⁵⁸

¹⁵³ ŠTĚDRÝ, František. *Dějiny města Loun*, str. 86.

¹⁵⁴ *Louny*, str. 109.

¹⁵⁵ *Tamtéž*, str. 98.

¹⁵⁶ *Tamtéž*, str. 115–116.

¹⁵⁷ PÁŘEZ, Jan. Lounská městská správa a její úředníci 1418–1442 ve světle diplomatického materiálu lounské provenience. *Sborník Okresního archivu v Lounech III*, 1990, str. 14–30, zde str. 17.

¹⁵⁸ *Louny*, str. 110.

Již krátce po založení města byla v Lounech škola, jakého druhu, to nelze z pramenů zjistit. I latinská škola zde zřejmě byla opravdu brzo a už od vzniku pražské univerzity roku 1348 zřejmě docházelo ke kontaktům a možná i dosazování rektorů z mistrů univerzity. Škola měla dále bakaláře, který občas zastupoval rektora při správě školy, kantora a sukcentora a dva pomocníky (kustos).¹⁵⁹ Rektory lounské městské latinské školy v 16. století bylo několik významných humanistů (např. Mistr Adam Cholossius Pelhřimovský, Mistr Jan Rosacius Sušický a další), což dokazuje její vysokou úroveň. „Daniel Adam z Veleslavína v roce 1579 napsal, že lounská škola je spolu s žateckou, litoměřickou a hradeckou jedinou venkovskou, která si udržuje slušnou úroveň.“¹⁶⁰ Na lounskou školu docházeli žáci z dalekého okolí, dominovali Jihočeši. Ve městě existovala také tzv. postranní škola, kde byly vyučovány dívky a nejmenší děti.

4.5 Kadaň

První zmínky o trhové osadě Kadaň, ležící u důležitého brodu přes Ohři, pocházejí z konce 11. a počátku 12. století. Do této doby se také datuje počátek působení rytířského řádu johanitů, jemuž byla i tato osada knížetem Bedřichem roku 1186 darována. Rytíři pak svou komendu ve městě opustili až roku 1542.¹⁶¹ Okolo roku 1261 se pak Kadaň stala svobodným královským městem.¹⁶² Ve městě vznikl minoritský klášter a královský hrad, jehož význam rostl díky užívání jako sídla správce žateckého kraje i návštěvám krále a různým významným politickým jednáním, která se zde odbývala. Velký vzestup zažilo město za Karla IV., který Kadaňským udělil mnohá privilegia. Roku 1399 pak získala spolu s dalšími městy – Chomutovem, Žatcem, Mostem a Louny – právo tržní míle.¹⁶³

Velké škody město utrpělo za husitských válek. Spor mezi přívrženci husitství a Říma byl nejprve rozřešen ve prospěch prvních dobytím města pražskými vojsky a připojením města k pražskému městskému svazu roku 1421. V tomtéž roce však Kadaň dobyla vojska II. křížové výpravy a po inkvizičním šetření kněží kolínského arcibiskupa Ditricha bylo jako kacíři upáleno asi 4000 osob. Od roku 1422 pak město stálo pevně na straně Zikmunda Lucemburského, kdy spolu s Mostem a Chomutovem tvořilo protiváhu silnému lounsko-žateckému městskému svazu. Kadaň byla od tohoto roku v zástavě, a to až do roku 1454, kdy se opět vrátila pod královskou komoru s prohlášením krále Ladislava, že už více nebude zastavována. Město se poté postavilo na stranu Zelenohorské

¹⁵⁹ PAŘEZ, Jan. Lounská městská správa a její úředníci 1418–1442 ..., str. 18 a 50.

¹⁶⁰ Louny, str. 124.

¹⁶¹ RAK, Petr. Kadaňské knihy trhů a testamentů z let 1465–1603 a testamentární praxe v Kadani od poloviny 15. do počátku 17. století. *SAP* 48, č. 2, 1998, str. 3–106.

¹⁶² HLAVÁČEK, Petr. *Královské město Kadaň*. Kadaň – Louny, 2001, str. 4.

¹⁶³ *Dějiny Chomutova*. Red. Zdena BINTEROVÁ. Chomutov, 1997, str. 11.

(strakonické) jednoty ve sporu s králem Jiřím a bylo za to roku 1467 potrestáno vypovězením okolo 90 měšťanských rodin a pokutami pro zbylé měšťany. Velká část z vypovězených se nakonec do města opět vrátila.¹⁶⁴

V poslední čtvrtině 15. století „...se Lobkovicové na dlouho stali pány města i hradu, tedy celé Kadaně.“¹⁶⁵ Do dějin města nesmazatelně zasáhl kulturně a literárně především Jan Hasištejnský z Lobkovic, který podporoval františkánský klášter u Čtrnácti sv. Pomocníků ve městě, a jeho bratr Bohuslav, známý humanistický literát. Po velkém požáru města roku 1498 bylo držení Kadaně rozšířeno i na další členy lobkovicického rodu a bylo stvrzeno, že je může vyplatit pouze král. Proto se Lobkovicové začali považovat za absolutní pány města a omezovali městská práva a privilegia, a to někdy velmi nevybíravým způsobem. Nakonec spor skončil ve prospěch Kadaňských, neboť ti se mohli roku 1519 po smrti Jana Hasištejnského z Lobkovic ze zástavy se svolením krále Ludvíka vyplatit.¹⁶⁶ V té době bylo v Kadani asi 300 domů.

V Kadani se velmi brzy po počátku 16. století začaly rozmáhat myšlenky německé reformace, až město luteráni ve 20. letech zcela ovládli, nikoliv však politicky. Na zrovnoprávnění v městské radě si museli počkat až do poloviny 16. století.¹⁶⁷ Roku 1534 zde byla uzavřena mírová smlouva mezi císařem Ferdinandem I. a saským kurfiřtem Janem Fridrichem jako zástupcem protestantských stavů Svaté říše římské, zvaná „kadaný mír“ nebo „kadaný smlouva“, jímž byl Ferdinand I. uznán římským králem.¹⁶⁸ Za povstání roku 1547 bylo u Kadaně shromážděno zemské hotovosti. Po jeho neslavném konci bylo město potrestáno stejně tvrdě jako ostatní, brzy mu ale byly některá privilegia a statky vráceny. Tímto zásahem bylo sice město relativně hodně postiženo, znovu se však dokázalo hospodářsky pozvednout díky obchodu s obilím a důlnímu podnikání v Krušnohoří, takže mohlo na konci 16. století odkoupit od císaře Rudolfa i starý královský hrad.¹⁶⁹

Kadaň patřila do okruhu jihoněmeckého nebo též norimberského městského práva, tedy příslušela do právní oblasti Starého Města pražského.¹⁷⁰ Radnice byla obnovena po velkém požáru v letech 1502–1520 v gotickém stylu a přestavěna barokně byla

¹⁶⁴ HLAVÁČEK, Petr. *Královské město Kadaň*, str. 8–13.

¹⁶⁵ *Tamtéž*, str. 14

¹⁶⁶ *Tamtéž*, str. 16 a 18.

¹⁶⁷ RAK, Petr. *Kadaňské městské knihy a správa města v letech 1465–1620*. Praha, 2012. Disertační práce. Univerzita Karlova. Filozofická fakulta. Katedra PVH a archivního studia. Školitel Ivana EBELOVÁ. Zde str. 177–178.

¹⁶⁸ HLAVÁČEK, Petr. Kadaňský mír z roku 1534. (Katolicko-luterský pokus o záchranu jednoty Svaté říše římské). In: *Lutheranus 2007/2008*. Sborník Lutherovy společnosti. Praha, 2008, str. 138–146.

¹⁶⁹ RAK, Petr. *Kadaňské městské knihy a správa města v letech 1465–1620*, str. 21.

¹⁷⁰ HOFFMANN, František. K oblastem českých práv městských, str. 40.

až v 18. století.¹⁷¹ Městská rada měla 12 konšelů, na přelomu 14. a 15. století se objevuje funkce purkmistra. Ve městě dále působilo „... VIII přísežných a XXIV k obecnému dobrému tomu městu (obecních starších).“¹⁷² Jejich volba následovala týden po obnově městské rady. Funkce přísežných však v první čtvrtině 16. století přestává v pramenech objevovat a zůstává pouze 12členný sbor konšelů, 12 obecních starších a dále 12 „pánů z obce“, mezi nimi i městský rychtář. Obecní starší a páni z obce byli někdy považováni za jeden 24členný sbor.¹⁷³

Město obchodovalo s obilím a výsadní postavení mělo i privilegii zabezpečené vinohradnictví, od poloviny 15. století ale bohatlo díky výrobě železa a těžbě rud. „Prudký vzrůst koncentrace obyvatelstva v dosud neosídlených oblastech Krušných hor, prožívajících od konce 15. století důlní konjunkturu, měl za následek proměnu Kadaně v jedno z výrobních, obchodních a zásobovacích center, zajišťujících dodávky potravinářského i nepotravinářského sortimentu do hornických aglomerací na obou stranách Krušných hor.“¹⁷⁴ Díky tomuto rozmachu města došlo i k přestavbám mnoha původně gotických domů (postavených po požáru r. 1498) ve stylu renesance, byla upravena i radnice. Taktéž došlo k velkému rozšíření předměstí, především Špitálského a Sedleckého.¹⁷⁵ Po úpadku dolů došlo opět ke stagnaci kadaňského hospodářství a přesunu k průměru. Kadaň byla převážně řemeslného charakteru a specializací řemesel byla na podobné úrovni jako Louny, Most nebo Chomutov, nad ostatními v regionu vyčníval pouze Žatec. O rozvoji řemesel v Kadani hovoří např. i styky s Rakovníkem, odkud byli často posíláni mladí chlapci na vyučení a Rakovník si dopisoval s Kadaní i v jiných cechovních záležitostech.¹⁷⁶ Pro blízkost s Německem zde docházelo k častým příhraničním obchodním stykům a tím i jednoduššímu a rychlejšímu přijetí reformačních myšlenek.¹⁷⁷

Ve městě se nacházel významný františkánský klášter, který byl roku 1473 založen vedle oblíbeného poutního místa s kaplí. Obyvatelé Kadaně se u něj často nechávali pohřbívat a pamatovali na něj v mnoha odkazech. Na přelomu 15. a 16. století byl tedy klášter v nebyvalém rozkvětu, právě i díky podpoře Jana Hasištejnského z Lobkovic,

¹⁷¹ KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. II. díl. H-Kole. Praha, 1997, str. 759.

¹⁷² RAK, Petr. *Kadaňské knihy trhů a testamentů z let 1465–1603 ...*, str. 7

¹⁷³ RAK, Petr. *Kadaňské městské knihy a správa města v letech 1465–1620*, str. 153–154.

¹⁷⁴ *Tamtéž*, str. 8.

¹⁷⁵ KIBIC, Karel. Kadaň. In: *Paměť měst*. Městské památkové rezervace v českých zemích. Praha, 1975, str. 130–139, zde str. 132–133.

¹⁷⁶ ČERNÝ, Jan. Korespondence města Rakovníka s Kadaní v 16. a 17. století. In: *Comotovia 2009*. Sborník příspěvků z konference věnované 200. výročí regionálních vojenských akcí napoleonských válek (1809-2009). Chomutov, 2010, str. 117–125.

¹⁷⁷ RAK, Petr. *Kadaňské knihy trhů a testamentů z let 1465–1603 ...*, str. 9.

a bylo zde umístěno studium pro františkány z celých Čech. Po vítězství reformace ve městě však nastaly klášteru těžké časy. Na určitý čas (1564–1571) byl dokonce klášter zcela opuštěn, nakonec byl ale nákladem Jiřího Popela z Lobkovic, exponenta katolické strany, opraven a všeobecně Lobkovici podporován.¹⁷⁸

V Kadani byla škola již za působení johanitů, zmínky o městské škole však pocházejí až z doby Václava IV. Tato latinská škola byla zřejmě velmi dobré úrovně a těšila se dobré pověsti v širokém okolí, takže byla hojně navštěvována i žáky ze vzdálenějších lokalit. V 16. století však o ní byly vedeny dlouhé spory, neboť v dříve věrně katolické Kadani byla také městská škola katolická, protestanti ale nechtěli děti do této školy posílat, zřizovali si postranní školy a několikrát se jim podařilo dosadit do školy protestantského učitele, který byl ale většinou brzy zásahem z vyšších míst (ať už panovníka, nebo arcibiskupa) odvolán. Těmito spory škola velmi trpěla a došlo k výraznému úbytku žactva a úpadku školy.¹⁷⁹

4.6 Plzeň

Právní město Plzeň bylo založeno na soutoku Mže a Radbuzy někdy mezi lety 1288 a 1300 panovníkem Václavem II., a to tzv. „na zeleném drnu“ nedaleko hradu Starý Plzenec (původně Plzeň) s předhradím, jehož význam však postupně upadal.¹⁸⁰ Brzo ve městě došlo k velkému rozvoji a částečně i specializaci řemesel a obchodu, především s dobyt看em se sousedním Bavorskem a plzeňským sukнем. Díky relativní prosperitě města plzeňští měšťané brzo skupovali okolní državy menších zemanů. Ve 14. století pak žilo v Plzni asi 3500 až 4000 obyvatel, většina obyvatel byla zřejmě českého původu. Silný vliv v předhusitské Plzni, stejně jako v pozdějších dobách, měla církev. Ke kostelu sv. Bartoloměje měli patronátní právo němečtí rytíři, to ztratili až roku 1546. Dále byly ve městě kláštery františkánů a dominikánů, především klášter dominikánský byl, co se týče nemovitého majetku, bohatý, v tomto klášteře byla i latinská škola. Kláštery byly často využívány i samotnými měšťany jako místo jejich posledního odpočinku, což často vyvolávalo spory s městskými faráři.¹⁸¹ Pod vlivem církve byla i městská latinská škola.

Do počátku 15. století se Plzeň stala pravým centrem západočeského regionu. Ve městě bylo asi 46 druhů řemesel. Silnou pozici si na počátku 15. století vybudoval okolo města katolický plzeňský landfrýd. Ve městě však sílily i radikální směry. Jejich přičiněním zřejmě došlo r. 1417 k převratu a do čela města se dostal Václav Koranda, příznivec Žižky, s nímž se však v některých otázkách pro svou radikalitu rozcházel. Husité se snažili město

¹⁷⁸ HLAVÁČEK, Petr. *Františkánský klášter v Kadani*. Kadaň, 2004. S. p.

¹⁷⁹ WINTER, Zikmund. *Život a učení na partikulárních školách v XV. a XVI. století*, str. 41–43.

¹⁸⁰ *Dějiny Plzně. I. Od počátků do roku 1788*, str. 34–35.

¹⁸¹ *Tamtéž*, str. 53–56.

co nejvíce opevnit, královská strana si však nenechala ztrátu Plzně dlouho líbit. R. 1420 musel Žižka uzavřít s vůdcem královského vojska Václavem z Dubé příměří a vydat Plzeň. Do Plzně se vrátili vyhnaní katolíci a město už královskou, potažmo katolickou stranu nikdy dobrovolně neopustilo, během husitských válek bylo proto ještě několikrát obleženo a dobýváno.

Po skončení válek bylo město z důvodů vysokých výdajů na svou obranu silně zadluženo, pomalu se však vzpamatovávalo. Přispělo tomu i privilegium císaře Zikmunda z roku 1435, jehož nejdůležitějším bodem bylo osvobození „... od placení cel, mýt a jiných poplatků při obchodu nejen v českém království, ale i v celé německé říši.“¹⁸² Plzeň se díky tomuto privilegiu stala téměř obchodní velmocí v Čechách a získala si „... výhradní postavení v zahraničním obchodě s Norimberkem.“¹⁸³ Město stálo pevně na straně císaře Zikmunda a po jeho smrti podporovalo rakouskou kandidaturu Albrechta II. Po vzestupu Jiřího z Poděbrad a jeho volbě zemským správcem vstoupilo roku 1448 do katolické strakonické jednoty, v jejímž čele stál Oldřich z Rožmberka. Po porážce strakonické jednoty u Rokycan roku 1450 nakonec uzavřeli její členové s Jiřím příměří a Plzeň jej roku 1452 uznala zemským správcem. Přízeň k husitskému králi však netrvala věčně, po otevřeném výpadu papeže vůči Jiřímu roku 1466 se Plzeňští nakonec přiklonili k Jednotě zelenohorské a podporovali Matyáše Korvína. V době sporů mezi šlechtou a městy na přelomu 15. a 16. století byla Plzeň svými šlechtickými odpůrci téměř celá vypálena.¹⁸⁴ I přesto nedošlo k většímu poklesu významu Plzně, jak po stránce řemeslné výroby, tak i obchodu, ačkoliv město ztratilo primát obchodu s Norimberkem a nadále už bylo jen tranzitním městem při cestě obchodníků do Prahy.¹⁸⁵ Koncem 15. století bylo ve městě 12 cechů, pokračoval obchod s bílým sukem.¹⁸⁶ Díky čilým obchodním stykům se zahraničím došlo i ke kulturnímu rozvoji, v Plzni byla např. i první tiskárna a žilo zde mnoho humanistických literátů.¹⁸⁷

Po nástupu Ferdinanda Habsburského na trůn stála Plzeň na jeho straně a nezapojila se ani do protihabsburského povstání roku 1547. Za to získalo město přední hlas na zemském sněmu. V 60. letech pak vypukly ve městě spory mezi katolíky a evangelíky, jichž v Plzni postupně přibývalo, katolíkům se však dostávalo silné podpory především ze strany

¹⁸² *Dějiny Plzně. I.* Od počátků do roku 1788, str. 93.

¹⁸³ *Tamtéž.*

¹⁸⁴ *Tamtéž*, str. 95–108.

¹⁸⁵ DOUŠA, Jaroslav. Městské rady v Plzni a Starém Městě pražském v letech 1550–1650. Sociální složení rad v letech 1560–1590. *SAP* 32, č. 2, 1982, str. 321–418, zde str. 321.

¹⁸⁶ BĚLOHLÁVEK, Miloslav. Plzeň – obraz města předbělohorské doby. *FHB* 15, 1991, str. 101–138, zde str. 107.

¹⁸⁷ *Dějiny Plzně. I.* Od počátků do roku 1788, str. 124.

panovníka. Po nástupu Rudolfa II. na trůn ještě více vzrostl boj proti nekatolíkům ve městě. Postavení katolické strany bylo posilováno posíláním studentů na osvědčené katolické univerzity v Římě, Padově, Ingolstadtu a od konce 16. století i do Klementina (jezuitské koleje sv. Klimenta v Praze).¹⁸⁸ Plzeň díky přízni panovníků získala i některá speciální privilegia, např. v městských úřadech od r. 1578 nemohli působit evangelíci¹⁸⁹, oproti jiným českým městům byly časté i panovnické návštěvy.¹⁹⁰ Tím docházelo i k rozvoji samotného města.

V 16. století zde žilo asi 5000 obyvatel a na konci 16 století zde působilo 20 cechů. Kvetl regionální i zahraniční obchod, např. s Lipskem a jihoněmeckými městy, doménou zůstával obchod s dobyt看em.¹⁹¹ V průběhu 16. století si město vytvořilo své vlastní „panství“, které se snažilo zaokrouhlit a vytvořit si tak kompaktní trh pro odbyt svých výrobků. Majetky Plzně dosahovaly v polovině 16. století již úctyhodného rozměru, zřejmě byla 2. nejbohatším městem v zemi a v západočeském regionu jí nemohli konkurovat ani mnozí šlechtici a kláštery. Systematicky bylo rozvíjeno rybníkářství a proslulé pivovarnictví, od 40. let 16. století byly budovány vlastní vrchnostenské dvory.¹⁹² Roku 1580 pak město získalo třetí výroční (svatomartinský) trh.¹⁹³

Plzeň byla spravována podle práva staroměstského, více se ale u ní uplatňovaly původní jihoněmecké prvky díky čilým stykům s kolébkou jihoněmeckého práva, Norimberkem.¹⁹⁴ V městské radě zasedalo 12 konšelů (přísežných), v roce 1415 pak máme první zprávy o radnici. Dále mělo město 6–12 obecních starších. Speciálním úřadem, který jinde nebyl příliš k vidění, byli paumistři.¹⁹⁵ Rozvoj městské samosprávy byl však relativně pomalý, neboť do ní bylo často různými způsoby zasahováno. Novou radnici získali Plzeňští ke konci 15. století. Díky rozvoji městského hospodářství se však počet různých městských úředníků a úřadů v 15. a 16. století postupně zvyšoval. Plzeň držela i mimořádné privilegium,

¹⁸⁸ *Dějiny Plzně. I.* Od počátků do roku 1788, str. 140.

¹⁸⁹ DOUŠA, Jaroslav. Městské rady v Plzni a Starém Městě pražském v letech 1550–1650, str. 339 a 346–348. Plzeňští nekatolíci prohráli spor s katolickými konšeli u zemského soudu, kdy je obžalovali, že je utiskují pro jejich přesvědčení. V Plzni tak došlo k protireformaci o půlstoletí dříve. Viz DOUŠA. Městské rady ..., str. 348.

¹⁹⁰ Např. roku 1555 pobýval v Plzni arcivévoda Ferdinand Tyrolský s manželkou Filipinou. Viz STRNAD, Josef. Dějiny Plzně před válkou třicetiletou. In: *Plzeň a Plzeňsko v minulosti i přítomnosti*. Plzeň, 1925, str. 61–76, zde str. 72. Roku 1594 byl v Plzni Rudolf II. se svým dvorem a roku 1599 sem Rudolf dokonce na nějaký čas přesídlil při útěku před morem. Při této příležitosti byli přijati i legáti z moskevského knížectví. Viz *Dějiny Plzně. I.* Od počátků do roku 1788, str. 140. a STRNAD, Josef. Dějiny Plzně před válkou třicetiletou, str. 75.

¹⁹¹ *Dějiny Plzně. I.* Od počátků do roku 1788, str. 148.

¹⁹² *Tamtéž*, str. 151–156.

¹⁹³ BĚLOHLÁVEK, Miloslav. Plzeň – obraz města předbělohorské doby, str. 112.

¹⁹⁴ *Dějiny Plzně. I.* Od počátků do roku 1788, str. 49.

¹⁹⁵ Nebo též „opatrovníci obecného dobrého“, starali se o obecní hospodářství, byli obdobou šestipanského úřadu v Praze.

že na správě města se nemohou podílet protestanti.¹⁹⁶ V městské radě zasedali v druhé polovině 16. století především obchodníci a velkoobchodníci, sladovníci a nákladníci piva vaření a řezníci.¹⁹⁷ Dokazuje to tak silné zaměření města na obchod, což bylo u jiných českých měst spíše výjimkou.

Ve městě byla od poloviny 16. století celkem početná kolonie cizinců, především Němců (obchodníků) a Italů (asi 15 členů), kteří pomohli vytvořit renesanční podobu města. Nejvýznamnějšími členy italské kolonie byli zřejmě stavitel Giovanni de Stata, který vystavěl např. plzeňskou radnici (1554–1559), a Jan Merlián.

Nedochovalo se však mnoho záznamů o městské škole v druhé polovině 16. století. Okolo roku 1590 získala novou renesanční budovu, o jejích učitelích toho však není mnoho známo, pouze o humanistech Mistru Davidu Lítochlebovi a Mistru Kašparu Stehlíkovi a především v souvislosti s působením nekatolíků ve městě o Mistru Janu Filaretovi.¹⁹⁸ Především na přelomu 15. a 16. století měla škola vysokou úroveň a byla velmi brzy ovlivněna humanistickými idejemi. Dokladem vyspělé humanistické literární kultury v Plzni je především kniha Frantova práva, jakási parodie právní knihy, která byla první renesančního stylu u nás.¹⁹⁹ Škola měla ještě v polovině 16. století čilé kontakty se zahraničními univerzitami a s pražskou univerzitou.²⁰⁰ Poté ale upadla do průměru a nemohla se rovnat např. městským školám v Jáchymově nebo Kadani, zřejmě i vlivem vývoje událostí r. 1578, kdy se vyvázala ze systému doporučování absolventů na kantorská místa do městských škol rektorem Karlovy univerzity a dostala se pod vliv jezuitského školství. Navíc se oslabovalo i spojení se zahraničními univerzitami.²⁰¹

4.7 Soběslav

První zmínka o Soběslavi pochází z roku 1293, kdy se již nachází v majetku Rožmberků. V polovině 14. století pak Rožmberkové vybudovali ve městě farní chrám sv. Petra a Pavla a kostel sv. Víta, vedle něhož byl založen městský špitál. V této době bylo město zřejmě ještě relativně malé a mělo jen nepatrné pozemky, což by svědčilo na zaměření na řemesla a obchod.²⁰² Roku 1390 byla Soběslav privilegiem Jindřicha z Rožmberka povýšena na právní

¹⁹⁶ DOUŠA, Jaroslav. Městské rady v Plzni a Starém Městě pražském v letech 1550–1650, str. 324.

¹⁹⁷ *Tamtéž*, str. 329.

¹⁹⁸ *Dějiny Plzně. I. Od počátků do roku 1788*, str. 196.

¹⁹⁹ BĚLOHLÁVEK, Miloslav. Plzeň v historických a kulturních souvislostech k Čechám a ke střední Evropě. *Západočeský historický sborník* 2, 1996, str. 317–323. (Str. 320)

²⁰⁰ HEJNIC, Josef. *Latinská škola v Plzni a její postavení v Čechách*. 13. – 18. století. Praha, 1979, str. 29.

²⁰¹ VIKTORA, Viktor. *Záblesky renesance v české literatuře*. K projevům renesance v české literatuře se zřetelem k plzeňskému prostředí. Plzeň, 2002, str. 66–67.

²⁰² LINTNER, Jan. *Soběslav*. 1390–1940. Soběslav, 1941, str. 10–11.

město. O toto privilegium požádali přísežní konšelé města a celá obec a Jindřich osvobodil měšťany na „způsob měst královských“²⁰³.

Město bylo silně postiženo blízkostí husitského Tábora, roku 1420 bylo táborskými vypáleno, znovu pak roku 1421 a roku 1435. Za Jana z Rožmberka, který byl příznivcem Jiřího z Poděbrad, byla u města svedena bitva mezi Janem a jednotou zelenohorskou, především jejím předákem a Janovým odpůrcem Zdeňkem ze Šternberka. Jan bitvu prohrál, proto přestal otevřeně podporovat krále Jiřího a postoupil Zdeňkovi do zástavy roku 1468 hrad Choustník a také Soběslav „... na čas války k potřebám vojenským, zůstávaje ovšem dědičným pánem“²⁰⁴.

Roku 1481 Vok z Rožmberka Soběslav vykoupil a od tohoto roku až do roku 1611 bylo město ve vlastnictví pánů z Rožmberka. Město postupně rozšiřovalo svůj pozemkový majetek i posilovalo svou pozici lokálního řemeslného a obchodního centra. K tomu dále přispělo i rozhodnutí Viléma z Rožmberka, kdy k městu bylo přiděleno 44 vesnic, kam byli Soběslavští oprávněni dodávat pivo a jejichž obyvatelé mohli prodávat výrobky pouze v Soběslavi.

Roku 1549 potvrdil císař Ferdinand I. Soběslavi staré Jindřichovo privilegium s tou výjimkou, že odvolávat se nyní budou do Prahy před apelační soud. V první polovině 16. století také pronikaly do města první reformační myšlenky, v Soběslavi však vlivem vrchnosti neměly příliš živnou půdu. Zjednoty bratrské byl i primátor Řehoř Smrčka ze Sabinova, autor městské kroniky. Roku 1565 bylo panství Choustník s městem Soběslav a další panství postoupena Vilémem z Rožmberka bratrovi Petru Vokovi. Jelikož Petr Vok trpěl stálým nedostatkem finančních prostředků, rozprodával postupně okolní vsi. Soběslavští se obávali obklíčení cizími vrchnostmi, a proto od Petra Voka roku 1594 vesnice okolo Soběslavi odkoupili za 10.000 kop grošů českých. Roku 1598 pak město postihl rozsáhlý požár, na opravu poničených budov se město značně zadlužilo, ale podařilo se mu nakonec dluhy relativně rychle splatit.²⁰⁵

Soběslav byla řemeslnicko-agrárního typu, bohatla především díky obchodu se soběslavským sukнем. Řemesla byla zřejmě jinak zaměřena především na místní trh, jak již bylo zmíněno výše.

Soběslav patřila do okruhu práva jihoněmeckého (staroměstského). Městská rada sestávala z 12 konšelů a k nim bylo 12 obecních starších. Konšelé měli dle privilegia Jindřicha z Rožmberka právo soudit v první instanci (odvolání šlo do Českých Budějovic

²⁰³ LINTNER, Jan. *Soběslav*, str. 17.

²⁰⁴ *Tamtéž*, str. 23.

²⁰⁵ *Tamtéž*, str. 30–31.

a až poté k vrchnosti), propouštět a přijímat nové měšťany apod., takže na poddanské město velmi široká privilegia.

Městská farní škola, nejspíše latinská, byla zřejmě velmi kvalitní, především na počátku 15. století, kdy několik soběslavských žáků dosáhlo i vysokých hodností na univerzitě (např. Jakub ze Soběslavě byl v roce 1410-1411 rektorem univerzity tří fakult).²⁰⁶ Dalšího vzestup školy nastal za působení humanisty Oldřicha Kříže z Telče v polovině 15. století. Ve škole byl jeden školní mistr – rektor, který měl k ruce dva pomocníky, tzv. kumpány. Roku 1501 snad měla latinská škola zaniknout a zůstala jen partikulární škola nižšího stupně²⁰⁷, tato absence vyšší městské školy byla kompenzována až založením Rožmberského gymnázia dle poslední vůle Petra Voka, které mělo být spravováno dle České konfese.²⁰⁸

4.8 Chomutov

Město Chomutov vzniklo z osady založené na důležité spojnici Čech se Saskem, na níž se zde napojovaly cesty od Kadaně a Mostu. Roku 1252 se pak tehdy zřejmě pouze městečko dostalo spolu s okolním krajem do vlastnictví řádu německých rytířů. V této době zde byla postavena komenda řádu s kostelem sv. Kateřiny.²⁰⁹

Již za Jana Lucemburského je pak Chomutov nazýván „městem“. Správa města byla zcela v rukou řádu, konkrétně ji vykonával komtur, tedy představený řádu. Němečtí rytíři udělili městu několik privilegií, např. dědické právo, právo na obchod se solí, roku 1397 je již v privilegiích hovořeno o konšelích, někdy v té době získalo město i svou radnici, lze tedy mluvit již o plně rozvinutém právním městě. Roku 1399 bylo navíc městu uděleno právo tržní míle, což dále přispělo k rozvoji města. Stoupal i význam chomutovské komendy, která měla před vypuknutím husitských válek ve vlastnictví tři hrady a 30 vesnic. Díky své správní a politické samostatnosti se řád často dostával do sporů s Václavem IV., který následně využil jeho porážky u Grunwaldu roku 1410, neposkytl mu půjčku na zaplacení dluhu Polsku, nechal zabavit veškerý řádový majetek a roku 1411 vykázal řád ze země.²¹⁰ Po tomto aktu se město formálně dostalo pod královskou komoru, tímto způsobem však nebylo plnoprávně vyvlastněno a tento stav trval až do konce 15. století. Většinu této doby bylo město opět zastaveno.

Husitské války Chomutov těžce postihly. Nejprve město roku 1418 vyhořelo a roku 1421 bylo dobyto a téměř zničeno husity, neboť bylo oporou nepřátel husitství,

²⁰⁶ LINTNER, Jan. *Soběslav*, str. 20.

²⁰⁷ WINTER, Zikmund. *Život a učení na partikulárních školách v XV. a XVI. století*, str. 79.

²⁰⁸ SMRŽ, Emil. *Soběslavsko*. Monografie okresu soběslavského. Soběslav, 1930, str. 9.

²⁰⁹ *Dějiny Chomutova*, str. 7–8.

²¹⁰ *Tamtéž*, str. 11–12.

stejně jako další města na severu Čech, a bylo převážně německé. Po husitských válkách se opět držitelé města relativně rychle střídali, mezi jinými např. Jakoubek z Vřesovic, Mikuláš II. z Lobkovic nebo Jan Calta z Kamenné Hory, který nechal od krále Ladislava roku 1457 potvrdit všechna městská práva a privilegia, která byla navíc rozšířena o příkaz, aby cesta z Míšně vždy vedla přes Chomutov. Roku 1460 se ve městě poprvé objevují cechy.

Roku 1488 byla konečně vyjasněna vlastnická situace kolem města a okolního panství. Majetek se dostal do vlastnictví Beneše z Veitmile, který jej celý odkoupil od řádu německých rytířů a nechal si potvrdit od krále staré městské výsady. Vlastnictví Chomutova pak přecházelo v rodě pánů z Veitmile. Roku 1525 město opět, jako po několikáté, vyhořelo.²¹¹ Roku 1558 udělil Jan z Veitmile měšťanu Lazaru Grohmannovi privilegium, opravňující ho založit kamencovou huť sv. Kryštofa a otevřít důl.²¹²

Roku 1560 město zakoupil Ferdinand Tyrolský, syn císaře Ferdinanda I. Tím skončilo panství pánů z Veitmile, kteří nijak nebránili posilování postavení utrakvistů ve městě. Ferdinand se snažil zakázat pobyt evangelických kazatelů ve městě, jeho zákazy však nebyly příliš účinné, většina obyvatel byla zřejmě v této době luterány. Již roku 1571 pak Ferdinand panství a město prodal Bohuslavu Felixovi z Lobkovic. Ten naopak i pod vlivem své manželky protestanty všestranně podporoval, na zámku dokonce vznikla modlitebna.

Jeho syn Bohuslav Jáchym pak panství roku 1588 vyměnil se svým příbuzným Jiřím Popem z Lobkovic za Mladou Boleslav a Kosmonosy. Tím začalo Chomutovu a jeho luterským obyvatelům velmi těžké období. Jiří Popel byl fanatický katolík a nesnesl, aby jeho poddanými byli luteráni. S pomocí jezuitů chtěl dosáhnout „rekatolizace“ města.

Roku 1590 byl tedy ve městě založen jezuitský klášter, který dostal od Jiřího Popela a panovníka mnohá privilegia, dokonce na něj měšťané museli svými poplatky přispívat a jezuité měli patronaci nad farním kostelem. Již roku 1591 začalo vyučovat jezuitské gymnázium.

Již roku 1591 se dostali měšťané s jezuity do sporu. Jezuité totiž zakázali „... prokazovat zemřelým protestantům obvyklé pocty...“.²¹³ Zákazy byly několikrát porušeny, a když nepomohl otevřený dopis Jiřího městské radě, byli buřiči i s městskou radou uvězněni na zámku. Rada byla sice propuštěna, ale ostatní vězni ne, takže dav vtrhl do zámku, osvobodil vězně a vyplenil ho. Následně se jejich hněv obrátil i proti jezuitům, kteří se stihli

²¹¹ *Dějiny Chomutova*, str. 14–16.

²¹² BÍLEK, Jaroslav – JANGL, Ladislav – URBAN, Jan. *Dějiny hornictví na Chomutovsku*. Chomutov, 1976, str. 81.

²¹³ *Dějiny Chomutova*, str. 26.

ještě před lynčem ukrýt v domě místního hejtmána, takže měšťané pouze vyrabovali kolej. Tento čin nemohl zůstat bez odezvy. Ačkoliv městská rada téměř okamžitě prosila Jiřího Popela z Lobkovic o odpuštění a milost, ten se rozhodl pro přísný trest a nařídil soud. Dva podněcovači vzpoury byli popraveni a městu byla odebrána veškerá privilegia, muselo odevzdat zbraně a nahradit škody. Navrácení privilegií bylo přislíbeno pouze za podmínky, že město bude katolické. Někteří měšťané opravdu potom ke katolické víře přestoupili.

V této těžké chvíli se na město nakonec usmálo přeci jen štěstí. Jiří Popel roku 1593 upadl u císaře v nemilost a díky aféře se zemským sněmem byl roku 1594 uvězněn. Všechno jeho majetek mu byl zabaven a Chomutov se dostal do správy císařského zámeckého hejtmána Jana Vřesovce na Podsedicích. Ten následně obnovil městskou radu a vrátil městu všechna privilegia.²¹⁴

Hned následujícího roku však bylo město postiženo velikým požárem, velmi rychle ale došlo k obnově zničených budov. Roku 1605 se pak město definitivně vykoupilo z poddanství a stalo se královským městem.²¹⁵

Město se řídilo magdeburským právem. S konšelským sborem se v Chomutově setkáváme až v listině z roku 1382. V dřívější době bylo město zřejmě spravováno pouze rychtářem a samotným komturem řádu německých rytířů.²¹⁶ Dále mělo město 4 obecní starší a 24 „mužů“.²¹⁷

Město bylo rozvinuté jak v oblasti řemesla, tak obchodu, k hlavnímu rozmachu došlo zřejmě především na přelomu 15. a 16. století (tato doba se shoduje s rozvojem těžby v Krušných horách), což ukazují i vysoké urbární platy, které město odvádělo²¹⁸. Díky výhradnímu spojení Čech se Saskem, konkrétně s Míšní, přes Chomutov zde kvetl obchod s Německem, i díky možnosti obchodovat se solí. Ve městě bylo na počátku 17. století 67 řemesel.²¹⁹ Dobré výnosy mělo město i z těžby kamencové rudy v místním dole, který byl v provozu až do počátku 19. století.²²⁰

Škola je doložena v Chomutově od let 1510 a 1513. Okolo 1550 jde pak jistě o latinskou školu, jejímž rektorem se stal roku 1566 Mathias Meissner (více o něm v 6. kapitole). Autoři

²¹⁴ *Dějiny Chomutova*, str. 25–28.

²¹⁵ *Tamtéž*, str. 30.

²¹⁶ WEIZSÄCKER, Wilhelm. *Die Rechtsgeschichte von Stadt und Bezirk Komotau bis 1605*. Komotau, 1935. Heimatkunde des Bezirkes Komotau. 4. Band. 3. Heft. Str. 17–19.

²¹⁷ Zřejmě se opět jedná o „pány z obce“, tzv. menší radu, k nimž lze počítat i některé městské úředníky, např. rychtáře. Srov. WEIZSÄCKER, Wilhelm. *Rechtsgeschichte von Stadt und Bezirk Komotau bis 1605*, str. 58.

²¹⁸ Srov. RAK, Petr. Poddanské povinnosti obyvatel Chomutova v urbáři z roku 1560. In: *Gotické umění a jeho historické souvislosti III*. Ústecký historický sborník 2004, str. 195–220.

²¹⁹ *Chomutov včera a dnes*. Chomutov, 1962, str. 24.

²²⁰ BÍLEK, Jaroslav – JANGL, Ladislav – URBAN, Jan. *Dějiny hornictví na Chomutovsku*, str. 82.

kronik). Neboť Meissner byl luterán, s největší pravděpodobností byla škola luterská. Zanikla až na konci 16. století, kdy Jiří Popel z Lobkovi zřídil ve městě jezuitskou kolej a podřídil veškeré školství jezuitům.²²¹

4.9 Trutnov

Město Trutnov vzniklo při stezce spojující české země s Polskem, především s Vratislaví, zřejmě okolo roku 1260; z této doby pochází první listiny, vydaná Přemyslem Otakarem II. pro zakladatele města, moravský rod Švábeniců, zmiňující původní název osady – Úpa. Od konce 13. století se pak vžil název „Trutnov“.²²² Po roce 1300 se dostalo město do vlastnictví českého krále, došlo i ke kvalitativnímu posunu k městskému sídlu, především ve 40. letech 14. století, kdy zřejmě obdrželo od krále Jana Lucemburského i nové zakládací privilegium a svobody jako ostatní královská města. Bylo však i poté mnohokrát zastavováno, což jeho vývoji neprospívalo. Až na konci 14. století se dostalo opět do majetku českého krále a někdy okolo r. 1400 se stává věnným městem českých královen (Václav IV. Trutnov spolu s manským krajem a Dvorem Králové zapisuje manželce Žofii Bavorské).²²³ Zvláštností postavení města bylo i umístění v rámci trutnovského manského kraje, který vznikl v této oblasti v r. 1277 a měl soudní a politickou autonomii až do r. 1539. Byl spravován z trutnovského hradu, který byl postaven ve stejné době jako město.

Město se rozvíjelo od poloviny 14. století po stránce řemesel i obchodu, především díky kontaktům s bohatou Vratislaví. Tento vývoj byl na nějakou dobu přetržen husitskými válkami. V roce 1421 byl Trutnov dobyt Žižkou a město od té doby stálo na straně husitských vojsk. Patřilo k ořebitům a jeho jednotky se účastnily bojů i za hranicemi státu. Na druhé straně slezská vojska často na výpadech pronikala do Čech a dostávala se až k Trutnovu.²²⁴ Po husitských válkách město krátce připadlo Barboře Celské, vdově po Zikmundu Lucemburském, ale po r. 1441 je opět pravidelně zastavováno různým šlechtickým rodům. Za panování rodu Šumburků na počátku 16. století bylo dokonce město rozděleno na dvě poloviny mezi bratry Heřmana a Jana ze Šumburka a mělo dvě městské rady. Tento stav vydržel relativně dlouho a příliš neprospíval městské správě.

Po protihabsburském povstání, kdy bylo město potrestáno konfiskací okolních vesnic, ho získal do držení Kryštof z Gendorfů, který přestavěl původní hrad na renesanční zámek.

²²¹ *Dějiny Chomutova*, str. 15.

²²² JUST, Antonín. Kapitoly z dějin Trutnovska. In: *700 let Trutnova*. Usp. Antonín JUST. Trutnov: Okresní vlastivědné muzeum v Trutnově, 1969, str. 107–152, zde str. 112.

²²³ BOCK, Jiří. O komorním platu Trutnova v dochovaných právních rukopisech z 15. a 16. století. Příspěvek k dějinám věnných měst a české královské komory. In: *Ročenka Státního okresního archivu v Trutnově 1999, 2000*, str. 159–169, zde str. 159–160.

²²⁴ JUST, Antonín. *Kapitoly z dějin Trutnovska*, str. 113–114.

Neustálé spory s měšťany nakonec přerostly v otevřenou vzpuru v roce 1560 a ve dvouleté bezvládi, kdy město nebylo nikým spravováno. Během této doby totiž probíhal soud, který nakonec Kryštof z Gendorfu prohrál a nedlouho poté zemřel. Roku 1571 se pak opět město dostalo pod královskou komoru a tedy mezi města královnina, když o něj přišel zeť Kryštofa z Gendorfu Vilém Miřkovský ze Stropčic rozhodnutím komorního soudu. „Město samotné bylo [roku 1593] vyňato z kraje a panství a povýšeno na královské město.“²²⁵ Téhož roku byla městu potvrzena všechna privilegia císařem Rudolfem II.²²⁶ Roku 1599 připadl městu i hrad a okolní panství a nadobro skončila jeho historie jako věnného města českých královen.

Město bylo relativně významným řemeslnicko-obchodním centrem, v roce 1583 při velkém požáru shořelo ve vnitřním městě 150 domů, dalším asi 150 domů bylo v roce 1603 na předměstích. Bylo tranzitním místem na cestě z Prahy do Vratislavi a mělo právo nuceného skladu. Dobré kontakty mělo také s městy ve Svídnicku-Javorsku. Řemeslná výroba se až na výjimky, např. soukenictví, které na konci 16. století vystřídalo plátenictví, orientovala zřejmě především na místní trh, ale dovozovala měšťanům díky slušným výnosům investovat i do pozemkového majetku. V oblasti místního trhu byl však Trutnov omezován především blízkostí Dvora Králové a Hostinného.²²⁷ Důležitý příjmy mělo město i z obchodu se solí. Především na konci 16. století došlo k rozvoji města a podnikání jak městské obce, tak jednotlivých měšťanů.

Trutnov patřil do severoněmecké právní oblasti, řídící se magdeburským městským právem. V čele správy města v předhusitské době stál fojt, který předsedal i městskému soudu. Tato funkce však postupně přecházela na městskou radu. První zmínky o přísežných konšelích jsou z roku 1313, jistě ale už podobná funkce existovala i dříve. Zřejmě i zde bylo běžné rozdělení dle magdeburského práva na užší městskou radu a kmety, kteří spolu s fojtem soudili. Zvláštností správy Trutnova bylo úzké spojení s okolním manským krajem, který byl vyjmut ze správní i soudní pravomoci hradeckého kraje a měl vlastní správu. „Držbou manských statků, prostřednictvím svého fojta a osobou trutnovského purkrabího byl tak Trutnov spojen s vrchní správou manského kraje.“²²⁸ Autonomní snahy Trutnova měly úspěch až v 70. letech 16. století. V období husitských válek a po nich v době bezvládi a chaosu posílila své postavení městská rada, přesto funkce fojta nezanikla, pouze byla ovládána zástavními držiteli města (fojt byla úředníkem zástavního pána) a tím se omezila

²²⁵ Simon Hüttl. *Trutnovský měšťan a kronikář 16. století*. Trutnov, 2008, str. 7.

²²⁶ BOCK, Jiří. Historický a hospodářsko-správní vývoj Trutnova do roku 1620. *SAP LV*, č. 2, 2005, str. 314–378, zde str. 335.

²²⁷ *Tamtéž*, str. 336–338.

²²⁸ *Tamtéž*, str. 342.

jeho moc v městské správě. Po husitských válkách se také ustálil počet radních (konšelů) na 12. V roce 1571, kdy se Trutnov opět dostal pod královskou komoru, došlo k bouřlivému rozvoji městské správy a specializaci městských úřadů, např. k nárůstu počtu obecních starších.²²⁹ Městská radnice byla opravována po požáru v roce 1583 a na konci 16. století získala novou renesanční podobu.²³⁰

Relativně dobré jméno měla trutnovská městská latinská škola. Kronikář Simon Hüttel jmenuje jako prvního ze školních učitelů a mistrů Jana Červeného, který měl ve škole působit od roku 1493. Škola se od roku 1513 nacházela na hřbitovních pozemcích. Byla několikrát opravována a roku 1585 byla přestavěna na kamennou stavbu.²³¹ Vyhledávali ji žáci jak z blízkého okolí, tak i z na tu dobu vzdálené Prahy.²³²

²²⁹ BOCK, Jiří. Historický a hospodářsko-správní vývoj Trutnova do roku 1620, str. 346 a 351.

²³⁰ *Simon Hüttel. Trutnovský měšťan a kronikář 16. století*, str. 11.

²³¹ *Tamtéž*, str. 11.

²³² JUST, Antonín – VLK, Josef. *Z historie Trutnova trochu jinak. 1260–2010. Slovem i obrazem*. Olomouc, 2009, str. 43.

5 Měšťanská vzdělanost a zájem o kulturu v období 1575-1600

Období cca let 1575 a 1600 je považováno za dobu největšího rozkvětu měšťanské kultury a vzdělanosti v Čechách. Došlo k částečnému překonání některých trendů politického a hospodářského úpadku měst okolo poloviny 16. století, i když u většiny neproběhlo výrazné oživení, povětšinou spíše stagnovala. Výjimkou bylo omezené množství, často s možností orientovat se na vzdálenější trhy (výroba sukna a plátna apod.) nebo se specifickými možnostmi odbytu (např. Praha v době, kdy byla sídlem habsburského panovnického dvora, což značně zvyšovalo poptávku jak po klasických artiklech, tak i po speciálním zboží). Rozmáhající se šlechtické hospodaření zmenšovalo trhy, na nichž mohla města najít odbytu pro své výrobky, pokud neměla dostatečné pozemkové državy, především pro pivo, které bylo hlavním vývozním artiklem pro místní trh. Volný kapitál města i jeho obyvatel tak nebyl ve srovnání s některými německými nebo holandskými městy velký, ale dovoloval jim i přesto investovat do kulturních statků, jako knihy, obrazy, ozdobné předměty apod. Dalším polem investic měšťanů v této oblasti pak bylo vzdělání jejich dětí, jimž mělo poskytnout možnost získat lepší předpoklady pro budoucí život a kariéru, ať už v městských, církevních, šlechtických či dokonce panovnických službách. Množství těchto pozic však nebylo neomezené, proto se část vzdělaných měšťanů musela uchýlit opět k řemeslu či obchodu, nebo tak činili dobrovolně v případě výhodné příležitosti v podobě otcova dobře zavedeného „podniku“ nebo sňatku se zajištěnou ženou.²³³ Z tohoto prostředí se pak rekrutovali lidé, kteří byli autory sepsání historie svého města, ať už z vlastní vůle, aby si ukrátili volnou chvíli a něco po sobě zanechali, nebo na objednávku městské obce pro památku budoucím generacím.

5.1 Vzdělání

Městské školství v českých zemích by se dalo rozdělit do cca 3 okruhů, které měly větší či menší vnitřní provázanost. Rozsáhlou sítí městského protestantského školství „spravovala a organizovala“ pražská utrakvistická univerzita. Dále existovaly školy měst katolických, především kvalitní škola plzeňská, dále školy v Českém Krumlově nebo Českých Budějovicích. V neposlední řadě šlo o školy při jezuitských kolejích v Praze, Chomutově, Jindřichově Hradci a Českém Krumlově. Klementinum plnilo svou roli na rozdíl od pražské univerzity především na svém gymnaziálním stupni. Částečně stranou stálo luterské školství

²³³ Srov. BŮŽEK, Václav a kol. *Společnost v českých zemích raného novověku*. Struktury, identity, konflikty. Praha, 2010, str. 399–400; PEŠEK, Jiří. *Měšťanská vzdělanost a kultura v předbělohorských Čechách 1547–1620*. Všední dny kulturního života. Praha, 1993. Zde kapitola II. České měšťanstvo v období 1547–1620.

především v horních městech na česko-německém pomezí, kde byla proslulá především škola v Jáchymově.²³⁴

Většina městských latinských škol byla tedy navázána na pražskou univerzitu. Byl to vztah oboustranný. „Městští konšelé či osadní farší si o správce školní požadovali u rektora v univerzitě, a ten vysílal vychovance vysoké školy po všech vlastech českých.“²³⁵ Manuál rektora univerzity Martina Curia z let 1560–1581 nese zmínky o 62 školách ve 46 českých městech, korespondence velmi schopného rektora Martina Bacháčka pak byla na přelomu 16. a 17. století vedena se 109 školami v 90 městech.²³⁶ Jejich celkový počet tak lze i po srovnání s dalšími prameny odhadnout asi na 130 a počet učitelů asi na 300 – 400.²³⁷ Univerzita uplatňovala systém rotace učitelů po školách, jenž byl sice při tak vysokém počtu osob organizačně náročný, ale přinášel mnohé výhody pro univerzitu, jako možnost kontroly učitelů univerzitou, unifikace výuky, funkční postup z horších na lepší školy a další.

Studium na městské latinské škole bylo zaměřeno především na seznámení se s eticko-filozofickými základy novověkého evropského světa. Nejlepším prostředkem k tomu pak bylo mnohokrát později zatracované memorování a hlasité předčítání, kdy si studenti vštěpovali základní poznatky o křesťanské víře, filozofie, historii, zeměpisu a dalších. Dále byla důležitá výuka čtení, která zároveň zprostředkovala výuku latiny. Ať už byla schopnost rozumět a číst latinsky později využita konkrétním žákem jakkoliv, byla hlavně znakem určité prestiže a kultivovanosti. V neposlední řadě bylo studentstvo seznámeno se základy počtů a ve vyšších třídách se základy rétoriky. Umění stylizace projevu bylo v tehdejší době obzvláště důležité a ne každý ho byl v dostatečné míře schopen, proto mnohokrát učitel latinské školy plnil mimo jiné i funkci městského notáře, neboť měl znalosti v oblasti práva i politiky a dokázal formulovat v požadované kvalitě různé žádosti a suppliky.²³⁸ Humanismus pronikal do metod výuky, využívání učebních pomůcek i vyučované materie jen pozvolna.

Běžnou součástí městského latinského školství bylo i přecházení žáků mezi jednotlivými školami během studia – tzv. peregrinace. Dle Palackého asi tři čtvrtiny studentů vedle školy

²³⁴ PEŠEK, Jiří. *Měšťanská vzdělanost a kultura...*, str. 31.

²³⁵ WINTER, Zikmund. *Život a učení na partikulárních školách v XV. a XVI. století*, str. 7.

²³⁶ BERÁNEK, Karel. *Manuál rektora se jmény studentů zapsaných v ztracené matrice Univerzity Karlovy v Praze v letech 1560-1582*. Praha, 1981, str. 129–131; PEŠEK, Jiří. M. Martin Bacháček z Nauměřic, rektor univerzity pražské. *AUC-HUCP* 19/1, 1979, str. 73–94.

²³⁷ PEŠEK, Jiří. *Měšťanská vzdělanost a kultura ...*, str. 33.; PEŠEK, Jiří. Univerzitní správa městských latinských škol v Čechách a na Moravě na přelomu 16. a 17. století. *AUC-HUCP* 30/2, 1990, str. 41–58.

²³⁸ *Tamtéž*, str. 40–41.

ve svém rodišti navštívily ještě další dvě až čtyři školy.²³⁹ Častou byla i peregrinace mimo hranice Čech, a to nejčastěji do Saska, Lužice a Slezska, především se snahou naučit se jazyk a získat nové kontakty a zkušenosti pro svůj budoucí život. Z jazykových důvodů putovali i studenti z českojazyčných oblastí na německé školy v Čechách a na Moravě. Stejně tak v této době putovali zahraniční studenti ze sousedních zemí na latinské městské školy v Čechách.²⁴⁰

Studium na městské latinské škole mělo být však pro některé také předstupněm k univerzitnímu vzdělání, které výrazně rozšiřovalo možnosti uplatnění jeho absolventa v různých úřednických profesích, jako duchovní apod. Dokazuje to původ studentů na pražské artistické fakultě, který na „Liber decanorum facultatis artium“, tedy tzv. děkanských knihách se seznamy univerzitních funkcionářů a graduovaných bakalářů a magistrů až do roku 1585 zkoumal František Šmahel.²⁴¹ Dle jeho zjištění pocházelo asi 63 % všech graduovaných z 38 královských měst, jen z Prahy to pak bylo 11 % (229 bakalářů). Z poddanských měst pocházelo pouze 27 % graduovaných.²⁴² Počtem studentů na univerzitách v období 1500–1618 původem z měst v severozápadních Čechách se zabýval František Palacký. U velkých „starých“ královských měst, jako byly Litoměřice, Kadaň, Most nebo Žatec, se počet studentů pohyboval většinou v kategorii mezi 50 – 149 studenty za dané období (např. Litoměřice měly 32 bakalářů v Praze a 27 studentů na 5 německých univerzitách). V další kategorii (20 – 49) je pak královské město Louny nebo poddanský Chomutov (z Loun pocházelo vzhledem k tradované vzdělanosti relativně málo studentů).²⁴³ Je tak vidět větší zájem o univerzitní vzdělání především u svobodných, bohatších a velkých královských měst, s rozvinutou správou a vyšší vzdělanostní úrovní.

Pražská univerzita však byla cílem především pro nekatolické obyvatelstvo vnitřních Čech, hlavně utrakvistické. Katolíci odcházeli na univerzity v jižním Německu a Rakousku (Linec, Ingolstadt atd.) nebo Itálii, část studentů putovala po roce 1575 i na akademii v Olomouci. Velká část českých studentů na zahraničních univerzitách pocházela z jazykově německých a luteránských měst českého pohraničí a mířila především do luterských univerzitních center, jako byly Wittenberk, Lipsko (to bylo často přestupní stanicí na další německé univerzity), Frankfurt nad Odrou nebo Jena, i když je navštěvovali i studenti

²³⁹ PALACKÝ, František. Obyvatelstvo českých měst a školní vzdělání v 16. a na začátku 17. století. *ČsČH* 18, 1970, str. 345–370.

²⁴⁰ PEŠEK., Jiří. *Měšťanská vzdělanost a kultura ...*, str. 43.

²⁴¹ ŠMAHEL, František. Regionální původ, profesionální uplatnění a sociální mobilita graduovaných studentů pražské univerzity v letech 1433–1622. *Zprávy Archivu Univerzity Karlovy* 4, 1982, str. 3–28.

²⁴² *Tamtéž*, str. 10.

²⁴³ PALACKÝ, František. Města severozápadních Čech a studium na univerzitách v 16. století. In: *Sborník Pedagogické fakulty v Ústí nad Labem*. Řada dějepisná. Praha, 1968, str. 27–63.

z utrakvistických oblastí Čech (především proslulý Wittenberk). Kalvínské univerzity pak navštěvovali většinou utrakvisté z vnitřních oblastí Čech a čeští bratři, např. Heidelberg, Basilej, Leiden nebo Ženevu. Na konfesním pomezí byl relativně neutrální a často navštěvovaný Altdorf.²⁴⁴ Lze relativně jasně pozorovat, že z pohraničních měst, jako Kadaň nebo Chomutov, kde byl silný německý a luterský vliv, odcházeli studenti téměř výhradně na německé nebo jiné univerzity, zatímco z více vnitrozemských a více českých měst, jako Litoměřice a Louny, převažovali studenti pobývající v pražském Karolinu, nebo byla situace minimálně vyrovnaná.²⁴⁵ Velké množství studentů na různých zahraničních univerzitách vykazovala i Praha, která však měla celkově vysoký počet všech univerzitních studentů. Nebylo však výjimkou, že i studenti původně imatrikulovaní na pražské univerzitě následně pobývali nějaký čas na zahraniční univerzitě, nebo se později z této univerzity přesunuli na univerzitu pražskou, aby zde svá studia zakončili. Někteří vystřídali zahraničních škol i několik. Tyto zahraniční cesty však byly velmi finančně náročné, proto si je mohli dovolit jen majetní a dobře zajištění měšťanští synové, nebo musel být student podporován městskou radou, která měla zájem na jeho studiu na konkrétní zahraniční škole. Proto studenti méně majetní nebo z menšího města většinou navštěvovali pouze jednu univerzitu (nejčastěji Lipsko, Wittenberk, Altdorf a Jena), mladí muži z bohatých měst a rodin pak vystřídali škol několik.²⁴⁶

Právě na univerzitě se městští synové setkávali hlouběji s idejemi humanismu. Univerzita jim byla zprostředkovatelem nových názorů a hodnot, které se stávaly povinnou znalostí učeného muže. A tyto nově nabyté znalosti a hodnoty se jim později stávaly oporou při jejich zájmech i samostatné literární činnosti mimo univerzitu. Dle studie Petra Svobodného např. tvořilo latinskou poezii 80 % mistrů a 50 % bakalářů, kteří byli graduováni na pražské univerzitě v období 1500–1620, mezi léty 1575 a 1600 je to dokonce téměř 70 a 90 %.²⁴⁷ Právě tito mužové, kteří prošli univerzitou, se pak stávali školními mistry, duchovními, úředníky v městské kanceláři apod., šířili své nabyté znalosti a tvořili atmosféru kulturního života na svých městských působištích, která pomalu prostupovala humanismem.

Jak již bylo řečeno výše, už během studia velké množství studentů pražské univerzity zastávalo místo správce nebo učitele na některé z latinských městských škol v rámci systému

²⁴⁴ PEŠEK, Jiří – ŠAMAN, David. Studenti z Čech na zahraničních univerzitách v předbělohorském čtvrtstoletí. *Ústecký sborník historický* 1983, str. 173–218.

²⁴⁵ Velké množství studentů z Litoměřic odcházelo např. do saského Lipska. PALACKÝ, František. Města severozápadních Čech a studium na univerzitách v 16. století, tabulka na str. 41 a str. 53–54.

²⁴⁶ PEŠEK, Jiří. *Měšťanská vzdělanost a kultura ...*, str. 44–45.

²⁴⁷ SVOBODNÝ, Petr. Sociální a regionální struktura literárně činných absolventů pražské university v letech 1520–1600. *AUC–HUCP* 26/1, 1986, str. 7–36, zde str. 10 a 27.

rotace, vytvořeného a udržovaného rektory pražského vysokého učení. Většina graduovaných z pražské univerzity pak nastoupila své první místo opět jako správce školy – oficiál, ať už v domovském městě, nebo skoro častěji jinde. Dle Rukověti humanistického básnictví určil František Šmahel jejich podíl na celkovém počtu graduovaných studentů okolo 70 %. Jen menší procenta (většinou v jednotkách procent) setrvala na fakultě jako univerzitní mistři, vrátila se zpět k řemeslu nebo rovnou získala funkci v městské správě. I místo rektora – správce městské latinské školy však bývalo pouze předstupněm k dalším postupu v městské správní hierarchii, ať už do funkce městského písaře, nebo později i k přijetí za plnoprávného měšťana a do hodnosti radního (konšela) nebo dokonce primasa. Odchod z pozice školního mistra – díky výhodnému sňatku, kvůli přechodu do duchovního stavu nebo z dalších důvodů – volili oficiálové zhruba po pěti až šesti letech.²⁴⁸

Co se týče působišť absolventů v období 1500–1620, jak je zpracoval Petr Svobodný dle Rukověti humanistického básnictví, nejvíce básnický aktivních absolventů působilo v pražských městech (asi 38 %), a to z důvodu větší hustoty farností a škol a také možnosti působit na univerzitě nebo v centrálních úřadech. Dále se nejvíce takovýchto absolventů uchytilo v Kutné Hoře (asi 8 %), ostatní města už jsou pak jen v jednotkách procent. Relativně větší počet (několik desítek) našel uplatnění v Hradci Králové, Žatci, Lounech, Litoměřicích a Slaném. V ostatních městech, zmíněných v této práci, již působili pouze jednotliví absolventi, ať už proto, že šlo o menší středisko, nebo proto, že se zdejší úředníci, oficiálové, duchovní apod. rekrutovali z absolventů jiných univerzit (Plzeň, České Budějovice a další katolická města, Kadaň, Chomutov a ostatní města severozápadočeského pohraničí).²⁴⁹

5.2 Měšťanská kultura s důrazem na kulturu knižní

Nové impulzy, které pronikaly pozvolna do městského prostředí, s sebou přinášely i něco dříve příliš neviděného: důraz na reprezentaci a kultivovanost měšťana. Aby se měšťan zařadil do pospolitosti města a v ní do různých společenství, musel vykazovat určité rysy, určitým způsobem vystupovat. A právě v 16. století se stala jednou ze součástí obrazu dobrého měšťana kultura: projevu, psaní, výzdoby domácnosti, angažovanosti v různých spolcích a bratrstvech. Měšťan kulturní musel svou kulturnost dostatečně prezentovat. K tomu mu sloužily i různé statky, které nebyly součástí denní potřeby, přesto bylo dobrým zvykem takové věci vlastnit. Šlo např. o obrazy, různé ozdobné předměty, zdobený nábytek

²⁴⁸ ŠMAHEL, František. Regionální původ, profesionální uplatnění a sociální mobilita graduovaných studentů pražské univerzity v letech 1433–1622, str. 14–16.

²⁴⁹ SVOBODNÝ, Petr. Sociální a regionální struktura literárně činných absolventů pražské univerzity v letech 1520–1600, str. 12–13.

apod.²⁵⁰ Mezi tyto patřily i knihy. Knihy se v průběhu 16. století stávaly stále dostupnějšími, neboť v důsledku rozšíření knihtisku, gramotnosti v městských vrstvách a tak i poptávky po knihách se postupně snižovala jejich cena. Nešlo již o věc velmi drahou, běžnému člověku téměř nedostupnou. Bylo tak dobrým zvykem vlastnit alespoň modlitební knihu, přinejlepším krásně zdobenou, pokud na to byly volné prostředky, kratochvilnou knížku nebo snad kalendář. Ti, kteří se chtěli zvat vzdělanci, měli pak většinou ve svém vlastnictví nebo alespoň v dočasném držení knih několik. A právě četbou rozšiřovali měšťané své obzory a získávali nové poznatky, které jim mohly posloužit při jejich vlastním písemném projevu, ať už šlo o úřední listiny, nebo dokonce krátkou báseň či kroniku.

Knihy a celé knihovny měšťanů jsou badateli sledovány především na inventářích a pozůstalostech, neboť jiných dokladů o vlastnictví nebo držení knih se nedostává. Tyto prameny sice nemusí plně odrážet, co konkrétní měšťan skutečně četl, protože mohl knihy nabýt např. v dědictví, jako zástavu apod., ale nelze postupovat příliš jinak, než tuto situaci předpokládat. Knihovních celků nebo jednotlivých knih, ve kterých jsou důkazy o tom, že ji majitel skutečně četl (různé vpisky a poznámky), totiž není mnoho.

Počet knih i knihoven ve většině měst stoupal s postupem 16. století, stejně jako množství knih, jež shromáždili jednotliví čtenáři. Bylo to zřejmě způsobeno snadnější dostupností a příznivou cenou, kdy nebylo problémem si na ni vyčlenit prostředky. „...cena tištěné knihy se na přelomu 16. a 17. století pohybovala zhruba v rozmezí 10 krejcarů až 3 zlatých, samozřejmě s přesahy na obě strany, zvláště v případě drobných příležitostných tisků nebo naopak velkých ilustrovaných foliantů z dovozu.“²⁵¹

Také bylo mnohem snazší knihu koupit díky rozvoji evropského knižního obchodu, popř. dalších aktivit, jako cestování, dopravy, studijních cest apod. Počty českých tiskáren po krátké stagnaci v době zákazu tisku po prvním protihabsburském odboji opět vzrůstaly. V době mezi lety 1575 a 1600 se dle Hejnice mělo vytisknout asi 65 % titulů tištěných během celého století, což je asi 1800 – 2000 knih.²⁵² Přesto velká část knih byla do Čech dovážena, neboť knihy českých tiskařů nedokázaly uspokojit poptávku. Většina knih byla importována zřejmě z Německa, nebylo dokonce výjimkou, že jazykově české knihy byly přímo v některé německé tiskárně tištěny.²⁵³ V měšťanských knihovnách se vyskytovaly knihy z Norimberka, Wittenberka, Frankfurtu n. Mohanem, Lipska nebo dokonce z Paříže nebo Benátek. V Praze

²⁵⁰ Srov. *Kultura každodenního života českých a moravských měst v předbělohorské době*. Opera historica I. České Budějovice, 1991; *Města severozápadních Čech v raném novověku*. Usp. Michaela HRUBÁ. Ústí nad Labem, 2000 a další.

²⁵¹ PEŠEK., Jiří. *Měšťanská vzdělanost a kultura ...*, str. 77.

²⁵² HEJNIC, Josef a kol. *Tištěná literatura Čech a Moravy 16. století*. FHB 11, 1988, str. 321–343.

²⁵³ PEŠEK., Jiří. *Měšťanská vzdělanost a kultura ...*, str. 71–72.

byly pobočky především lipských, norimberských a frankfurtských firem obchodujících s knihami. Tak byla Praha propojena se soudobým knižním trhem. Ale knihy dováželi i různí dodavatelé a obchodníci, ať se specializací na tento artikl nebo pouze jako doplněk svých širších obchodních styků. Relativně rychlé byly i dodávky přímo od knihkupců z Lince, především produkce z jižnějších částí Evropy. Velké množství knih bylo jednotlivými osobami získáno i při jejich peregrinaci zakoupením při návštěvě některého z univerzitních center.

Co se týče tematického zastoupení knih, v Německu byly nejvíce nakupovány a tudíž i tištěny knihy teologické (více protestantské než katolické), které tvořily téměř polovinu produkce. Dále se ve větším počtu tiskly knihy filozofické (především antičtí autoři) a oblíbené knihy historické. Postupně klesal počet tištěných knih věnujících se právu a lékařství, nejméně pak šlo o sbírky poezie nebo hudebniny.²⁵⁴

Podobný obraz nám pak podávají právě i již zmíněné inventáře pozůstalostí, které ukazují, jaké knihy měšťané měli doma. Problematickým je zkrácení množství jednotlivých skupin knih v pozůstalostech, protože inventarizační komise často u méně hodnotných knih nebo u knih malého formátu neuváděla jejich název, nebo dokonce ani neuváděla jejich téma a počet.

Nejvíce byla tedy v měšťanských domácnostech zastoupena náboženská literatura. Pokud už měšťan nějakou knihu vlastnil, bývala právě tohoto typu. Nejčastěji šlo o různé bible.²⁵⁵ Ta často bývala jedinou knihou ve vlastnictví měšťana, ti si ji ale také častěji kupovali v honosnějším provedení nebo si ji nechávali knihvazači vyzdobit jako určitý reprezentativní a cenný artikl, proto bývala i běžně předmětem zástavy. Díky své vyšší ceně se také spíše dostala do inventáře.²⁵⁶ Méně často se v knihovnách měšťanů vyskytovaly různé žaltáře a kancionály, popř. postily, u protestantů především česky tištěná postila Spangenbergova, cenzurovaná a zabavovaná Philadelphova nebo postily Husovy. Často se v měšťanských knižních souborech vyskytují i modlitební knížky, které patřily nezřídka ženám. Winter předpokládá, že počtem se knihám s náboženskou tematikou blížily knihy lidového čtení, různé kratochvilné knížky a kalendáře. Ty se ale většinou do inventáře nezapisovaly pro svou zanedbatelnou hodnotu.²⁵⁷

²⁵⁴ KAPP, Friedrich. *Geschichte des deutschen Buchhandels bis in das 17. Jahrhundert*. Leipzig, 1886, str. 786 a násl.

²⁵⁵ WINTER, Zikmund. Měšťanské libráře v XV a XVI věku. *Časopis Muzea Království českého* LXVI, 1892, str. 65–79, 281–292, zde str. 71.

²⁵⁶ PEŠEK., Jiří. *Měšťanská vzdělanost a kultura ...*, str. 81.

²⁵⁷ WINTER, Zikmund. Měšťanské libráře v XV a XVI věku, str. 73.

Další relativně početnou skupinu tvořily spisy filozofické, rétorické, různé slovníky a další, v podstatě literatura školská.²⁵⁸ Četla se především díla antických autorů, hlavně Cicera, popř. některé historické spisy Hérodota, Livia, Josefa Flavia atd., ze soudobých humanistických filozofů byl v Čechách mimořádně oblíben Erasmus Rotterdamský, který byl proto velmi často překládán do češtiny.

Historické a politické spisy byly více zastoupeny v Praze (asi 12 %), zato méně v ostatních českých městech.²⁵⁹ Zřejmě pražští obyvatelé, bližší aktuálnímu dění, měli větší potřebu seznamovat se s informacemi o historických i přítomných dějích. S těmito knihami se pojil i zájem o knihy zeměpisné, např. oblíbené byly knihy o Turcích. Oblíbená byla i literatura kosmografická.

Naopak knih s právníkou tematikou bylo v Praze relativně méně než v ostatních českých městech. Tyto a lékařské knihy vlastnili lidé především z praktických důvodů.²⁶⁰ Většinou se vyskytovaly v měšťanově vlastnictví pouze v jednotlivých exemplářích, pouze při profesním nebo větším praktickém zájmu (lékaři, alchymisté, právníci) mohlo být takových knih v knihovně více.

Ostatní literaturu pak tvořily různé početnice, kuchařky, hospodářské spisky apod.

„Je (...) ověřeno, že např. knižní celky do 30 – 50 kusů se skládají takřka výhradně z náboženské literatury, zatímco u knihoven nad 50 exemplářů rychle přibývá, až postupně převažuje literatura právníká, dějepisná či jinak naučná.“²⁶¹

Je proto předpokladem, že městské knihovny nebyly u většiny obyvatel města příliš rozsáhlé. Ve větších městech, jako byla Praha, jsou více zastoupeny knihovny s větším počtem knih. Podobná situace panovala na Moravě v Olomouci.²⁶² Avšak např. pro středně velký Most konstatuje Lenka Šporová v průběhu 17. století knihy v 7 inventářích ze 45 pořízených. Ve 3 z těchto 7 domácností to byly 1 až 3 knihy, v dalších 3 to pak bylo 18, 24 a 34 knih. Nejvíce knih vlastnil měšťan Leopold Burscher, který ve své knihovně opatroval 145 svazků.²⁶³ V Litoměřicích dle Knihy sirotčí a inventářů z let 1599 až 1647 objevila Marcela Burgerová 16 měšťanských knihoven. V 11 případech šlo o soubory

²⁵⁸ PEŠEK, Jiří. *Měšťanská vzdělanost a kultura ...*, str. 82.

²⁵⁹ KAMIŠ, Adolf. Knihovny lounských měšťanů z 16. a zač. 17. stol. *Listy filologické* 85, sv. 2, 1962, str. 297–307, zde str. 301.

²⁶⁰ WINTER, Zikmund. Měšťanské libráře v XV a XVI věku, str. 75.

²⁶¹ PEŠEK, Jiří. Pozůstalostní inventáře jako pramen poznání kultury každodenního života. In: *Kultura každodenního života českých a moravských měst v předbělohorské době*. Opera Historica 1. České Budějovice, 1991, str. 30–42, zde str. 34.

²⁶² VOIT, Petr. Měšťanské knihovny v Olomouci před Bílou horou. *Vlastivědný věstník moravský* XXXIII, 1981, str. 197–207.

²⁶³ ŠPOROVÁ, Lenka. Všední život města Mostu ve světle sirotčí knihy ze 17. století. In: *Města severozápadních Čech v raném novověku*, str. 55–75, zde str. 67–68.

do 10 titulů, v 5 šlo o knihovny větší, čítající i několik desítek knih.²⁶⁴ V Berouně byla dle Vávry největší měšťanská knihovna ta Maximilána Albina, který po své smrti zanechal 120 knih. V 64 inventářích pak jen 17 obsahuje knihy, a to většinou jen několik svazků.²⁶⁵ Velké knihovny vlastnili především akademicky vzdělaní měšťané, v mnoha případech sami literárně tvořící, ať už šlo o obchodníky, školní mistry, duchovní nebo řemeslníky. Mnoho takových měšťanů bylo schopno shromáždit i přes 100 svazků knih, např. slánský měšťan Jiřík Vojna měl ve své knihovně asi 300 knih.²⁶⁶

²⁶⁴ BURGEROVÁ, Marcela. Inventáře pozůstalostí města Litoměřic ze 17. století. In: *Města severozápadních Čech v raném novověku*, str. 77–85, zde str. 82.

²⁶⁵ VÁVRA, Josef. O držbě knih v Berouně 1537–1619. *Časopis Muzea Království českého* LXV, 1891, str. 89–94.

²⁶⁶ LACINA, Josef. *Paměti královského města Slaného*, str. 136.

6 Autoři analyzovaných městských kronik: biografické medailonky

Aby mohl být blíže zkoumán myšlenkový svět a obzory autorů kronik, je třeba znát nejen kulturní kontext a tradici jejich rodných měst nebo působišť a obecnou vzdělanostní úroveň městské společnosti s ohledem na písemnou kulturu, ale také konkrétní okolnosti života tvůrce a jeho kroniky.

Jako základní, výchozí materiál, jež je nejširším zachycením událostí mimo město samotné, je zvolena kronika Mikuláše Dačického z Heslova. Proto, jak již bylo zmíněno výše, není u popisu dějin měst uvedena Kutná Hora a ani zde nebude uvedeno více o Mikuláši Dačickém samotném. Lze zcela odkázat na mnohá díla, jež byla jeho osobě věnována, především na edice jeho paměti od Antonína Rezka²⁶⁷ a Jiřího Mikulce, jenž vydal práci původně připravovanou Josefem Janáčkem i s jeho původním úvodem²⁶⁸.

6.1 Jan Pilát Rakovnický z Jenštejna a Pražské paměti

Pražské paměti Jana Piláta Rakovnického z Jenštejna jsou opět dílem významného měšťana, který se aktivně angažoval při správě města, kde žil. Byl kožešníkem, významným členem svého cechu, a od r. 1590 byl konšelem, později, r. 1601, i purkmistrem.

Některé události, které v kronice, většinou pomocí velice stručných a jednoduchých zpráv, blízkých se až letopisům, zaznamenává, nijak nevybočují z tehdejší praxe autorů podobných děl, výjimečností je to, že „jádnem paměti jsou (však) události, které mohl rakovnický sledovat na Staroměstském náměstí, kde mu náležel dům U vysoké mříže. ..., [tedy - pozn. autora] hovoří v podstatě o tom, „co bylo viděti z oken“.“²⁶⁹ Jan Pilát zaznamenal příjezdy cizích poselství, pohřby, turnaje, slavnosti, popravy a pranýře a podobné události, které vyvolávaly mezi lidmi na náměstí velký zájem. V tom je jeho kronika zvláštním případem historiografického díla, popisem člověka, okolo kterého se odehrávaly významné události českého společenského života a které on vnímal úzkým průhledem častého diváka, který však neproniká přímo do podstaty a vážnosti daných dějů.

6.2 Václav Kněžoveský a jeho kronika se záznamy o Slaném

Především svým osobním laděním vyčnívá z množství jiných městských kronik dílo Václava Kněžoveského. Václav se narodil roku 1546, zřejmě ve Slaném, kde následně strávil celý svůj život a živil se nejprve šenkem vína a později jako sladovník,

²⁶⁷ Mikuláš Dačický z Heslova. *Paměti Mikuláše Dačického z Heslova*. Svazek 1. a 2. Upr. Antonín REZEK. Praha: Matice česká, 1878.

²⁶⁸ Mikuláš Dačický z Heslova. *Paměti*. Ed. Jiří MIKULEC. S úvodem Josefa JANÁČKA. Praha: Akropolis, 1996.

²⁶⁹ DVORSKÝ, Jiří. Pražské paměti Jana Piláta Rakovnického z Jenštejna z let 1575–1605. *PSH* VII, 1972, str. 161–172, zde str. 162.

což se mu však příliš nedařilo. Nikdy pravděpodobně nezastával žádnou významnou městskou funkci ani nebyl významným členem obce, pouze byl nějakou dobu úředním služebníkem a opravoval pro město orloj, čímž si přivydělával, když mu sladovnictví moc neneslo.²⁷⁰ Nevíme nic o jeho vzdělání, asi absolvoval městskou latinskou školu. „Byl nejspíše člověkem prchlivým, vedl časté spory a pro neshody s císařským rychtářem se také musel vystěhovat z domu uvnitř města na předměstí. Zpět se mohl vrátit teprve po jeho smrti. Z řady zápisů vyplývá, že byl člověk sice velmi pobožný, ale reptavý a nespokojený a také silně pověřčivý.“²⁷¹ Byl horlivým utrakvistou.

Záznamy v jeho kronice pokrývají období let 1578 a 1620. Svou kroniku psal průběžně, se spisováním zřejmě začal v roce 1589 nebo krátce poté, kdy se stal služebníkem, neboť od tohoto roku se počet záznamů k jednotlivým letům nápadně zvyšuje. „Text má apokalyptické ladění, které se projevuje v pečlivém zaznamenávání nebeských úkazů, jenž chápal jako předzvěst budoucích pohrom a které také v tomto duchu komentoval.“²⁷² Nejvíce je záznamu o jeho osobě a jeho rodině, dále pak o již zmíněných přírodních úkazech a počasí. Na rozdíl od ostatních kronik je zde málo zmínek o městské kriminalitě nebo kultuře. Jinak se zápisy o dění ve městě nevymykají svým obsahem podobným dílům. Znalosti o mimoměstských událostech získával Václav Kněžoveský z dobových novin a letáků, jak na stránkách svého díla sám přiznává.²⁷³ Přesto se v těchto událostech příliš neorientoval a pouze opisoval znění zpráv. Celou kronikou se prolíná autorovo náboženské vyznání, kritika papeže a katolíků vůbec a silné lpění na morálce. Kronika je výjimečná právě svým osobním laděním, kdy autor často velmi otevřeně a emotivně hodnotí zapsané události, ačkoliv stylistickou úroveň jde o práci průměrnou.

6.3 Jan Adam Nožič a jeho kronika Litoměřic

Zajímavou kronikářskou prací je kronika Jana Adama Nožiče o Litoměřicích. Jan Adam pocházel z významné měšťanské rodiny, která přišla před 2 generacemi do Litoměřic z Poličky. Není známo, jestli byl Jan Adam členem městské samosprávy, zřejmě ale ne, protože v městské radě zasedal jeho otec, který Jana Adama přežil. Nevíme ani, zda byl ženatý nebo měl děti, v kronice se o tom nezmiňuje, ačkoliv zde v části, kde vypočítává své příbuzné a jejich data narození a sňatků, velmi podrobně zpravoval členy

²⁷⁰ PETERS, Josef. Václav Kněžoveský a jeho paměti. *Slánský obzor* VI, 1898, str. 13–56.

²⁷¹ TOŠNEROVÁ, Marie. *Kroniky českých měst ...*, str. 213.

²⁷² *Tamtéž*, str. 214.

²⁷³ Např. záznam k 20. dubnu 1593: „... jakž o tom noviny o té věci vytištěné šíře vypravují.“ Viz PETERS, Josef. Václav Kněžoveský a jeho paměti, str. 46.

své rodiny. Zemřel r. 1601, kdy také jeho kronika náhle končí a posledním záznamem je právě zpráva o jeho úmrtí zapsaná jeho bratrem Samuelem.

Kronika sama má několik částí, první je hlavní část kroniky, tedy zprávy o událostech od r. 1541 (požár pražského hradu) do r. 1601, druhá je Poznámání rodu Pana Adama Nožíře a potomkův jeho (členové jeho rodiny a jejich data narození, úmrtí a sňatků), třetí je *Historia žalostivá* o umučení litoměřických měšťanů r. 1418 a poslední historie litoměřického mostu od r. 1452 do r. 1594. Autor měl snahu, aby kronika byla víceméně chronologicky psaná, někdy se ale na konci stran vrací k některým událostem z minulých let, které se mu zřejmě v předchozích letech nepodařilo zjistit. Zápisy v hlavní části jsou vedeny od r. 1541, ale větší množství zápisů pro jeden rok je možné zaznamenat až od 80. let, kdy byly zápisy pořizovány zřejmě i z vlastní zkušenosti autora. Přesto je zřejmé, že Jan Adam musel mít přístup alespoň k nějakým městským dokumentům, protože některé zápisy jsou velmi podobné zápisům radních písařů, a pravděpodobně čerpal i z letákové produkce. V kronice jsou zaznamenány především úmrtí a sňatky litoměřických měšťanů, později i narození a různá kriminália, ale Jan Adam se nevyhýbal ani mimoměstským událostem, kdy zajímavý je jeho zájem o dění v Sasku, které mělo úzké kontakty s Litoměřicemi díky labské cestě. Další zprávy pojednávají především o úmrtí významných českých šlechticů a tureckých válkách, popř. i požárech v bližších i vzdálenějších městech a přírodních úkazech. Explicitně nevyjadřuje své náboženské zaměření, ale z některých zmínek lze dovodit, že byl protestantem. Události většinou příliš nehodnotí, co se týká mimoměstských věcí, více se hodnocení objevuje u kriminálních případů, kdy Jan Adam aktéry odsuzuje morálně. Kronika Jana Adama Nožíře sice v celku nevybočuje ze standardů městských kronik konce 16. století, ale je významná zaznamenáním života v Litoměřicích a ukázkou širšího obzoru jejího autora, který se neomezoval jen na domovské město.

6.4 Pavel Mikšovic a kronika Loun

Z prostředí Čech pochází i kronika Pavla Mikšovic pojednávající o historii Loun. Pavel Mikšovic zaznamenal v krátkých zprávách dějiny města od r. 1490, z vlastní zkušenosti pak především období 1572 až 1631, zdá se, že zápisky do r. 1577, možná i do r. 1580 čerpal ze zápisů radního písaře M. Adama Cholussia, ke kterému měl blízký přístup.²⁷⁴ Byl zřejmě (podle údajů ve své kronice) radním služebníkem přiděleným prvnímu radnímu písaři, nezastával tedy nijak významnou funkci v městské samosprávě a zřejmě ani jeho rodina nepatřila k nejvýznamnějším ve městě. Prostřednictvím služby pro město byl pravděpodobně

²⁷⁴ KOVÁŘ, M. Pavel Mikšovic a jeho kronika Lounská. *Sborník Historického kroužku* I, číslo 2, 1900, str. 118–125, zde str. 120.

silně zainteresován na dobru města, v kronice často kritizoval různé nešvary dotýkající se městského hospodářství, snad i tato láska k rodnému městu ho dovedla k tomu, aby napsal kroniku. Silně ve své kronice brojí proti katolictví, byl tedy s největší pravděpodobností horlivým protestantem.

Kronika je hodnotná hlavně ohledně událostí v samotných Lounech, „neboť tu uvedeno přehojně sňatkův, úmrtí a narození, požárů, krádeží, staveb, přístaveb a přestaveb a j.“²⁷⁵ Především je zde zmiňováno velké množství kriminálních činů, jako vraždy, loupeže, a nešťastná, až někdy bizarní úmrtí. Zmiňuje se i o událostech v blízkém okolí Loun, o přírodních jevech a podivnostech, neúrodách a cenách základních produktů, i událostech mimo blízké lounské okolí. Zajímavé jsou například zmínky o vyhnání Židů r. 1541 z důvodně obecně přijímané teze, že jsou podplacení Turky, aby jim pomáhali. Občas doplňuje text krátkými citacemi z latiny, především z Veleslavínova Kalendáře historického, dále např. z Melanchtona nebo Martina Cuthena. Tím příliš nevybočuje z běžné podoby předbělohorských městských kronik, hodnota spočívá spíše v informacích, které jsou podány věcně, a v zaujetí, s kterým jsou podávány, a svědčí tak o osobní zainteresovanosti autora.

6.5 Neznámý autor a jeho kronika Kadaně

Specifická je kronika Kadaně, ne ani tak obsahem, jako tím, že se prozatím nepodařilo zjistit, kdo je jejím autorem. Rukopis se totiž nedochoval v úplnosti, především chybí titulní list se jménem autora. Zřejmě participoval na městské správě, jeho rukopis ale nebyl ztotožněn s žádným, který se vyskytuje v městských knihách. Kronika má silný náboženský akcent, časté jsou záznamy náboženských konfliktů v Kadani i celozemských. Autor se zřejmě účastnil poselstva, které bylo vypraveno do Prahy k české komoře, aby vyjasnilo, proč město nerespektovalo rozhodnutí konzistoře v otázce obsazení místa děkana a vytvoření městské školy bez předchozího souhlasu, neboť ve zmínce v kronice o osobách v poselstvu hovoří jako „my“ („wir“). Čerpal, zdá se, z dokumentů uloženým v městské kanceláři, proto domněnka, že mohl být v městské samosprávě. Z předmluvy lze vyčíst, že předpokládal, že jeho práce bude vytištěna a zveřejněna.

Samotná kronika následuje po opisu „z *Kroniky české* Václava Hájka z Libočan udávající počet měst, městeček, vsí, zámků a majetků“²⁷⁶. Zápisy jsou vedeny od r. 821, tedy údajného založení města podle Václava Hájka, do r. 1599. Autor se snaží dodržovat čistě chronologický přístup, zprávy jsou různé délky, ale většinou tvoří soudržný celek. Zápisy jsou doplňovány

²⁷⁵ KOVÁŘ, M. Pavel Mikšovic a jeho kronika Lounská. *Sborník Historického kroužku I*, číslo 2, 1900, str. 120.

²⁷⁶ TOŠNEROVÁ, Marie. *Kroniky českých měst ...*, str. 113

opisy dokumentů, hlavně o náboženské problematice, písněmi a historkami. U starších zpráv se jedná více o mimoměstské události, soustředění na lokální záležitosti přichází až zřejmě se zápisy, které autor psal dle svých vlastních zážitků a znalostí. Kronika obsahuje mnoho zajímavostí o dění v rámci města, přírodních divech a pohromách i senzačních událostech, u kterých autor nepochybuje o jejich pravdivosti. „Časovým rozsahem svých zpráv (821–1599) kronika vystupuje z průměru své doby, a to i přes skutečnost, že jádro záznamů leží v 16. století.“²⁷⁷ Podoba zápisu ukazuje na autora vzdělaného a znalého dobové situace.

6.6 Mistr Šimon Plachý z Třebnice a jeho Paměti plzeňské

O Mistru Šimonu Plachém z Třebnice víme, že se narodil v Horšovském Týně do rodiny měšťana Jiřího Plachého, zřejmě někdy před rokem 1560. Jeho otec se pyšnil přídomkem z Třebnice, když roku 1567 byl císařem Maxmiliánem povýšen do vladyckého stavu a byl mu udělen erb a zmiňovaný titul. I se svým bratrem studovali v zahraničí na katolických akademiích. Roku 1587 se Šimon přestěhoval do Plzně a byl zde přijat za právoplatného měšťana, aby se v podstatě okamžitě ujal funkce městské písaře, ve které působil až do své smrti. Často byl vyslán jako posel města do Prahy k jednáním, dokonce v letech 1604–1609 byl volen jako zástupce města na zasedání zemského sněmu v Praze.²⁷⁸ Od roku 1606 byl pravidelně členem městské rady jako primátor, a to až do své smrti. Když v roce 1609 zemřel, byl již velmi zámožným mužem, vlastnil dva domy ve městě, tři dvory a další pozemkový majetek v okolí města. Dokázal tak dobře zabezpečit své děti, jeho syn Jiří vystudoval jezuitské Klementinum, vstoupil do řádu a byl oblíbeným kazatelem u sv. Salvátora.

Záznamy v kronice Šimona Plachého z Třebnice sahají od 14. století až k roku 1604. Nejvíce zápisů je z 16. století, naproti tomu zprávy z předchozích dvou století jsou velmi strohé a často opsané z Hájkovy kroniky.²⁷⁹ Kronika Šimona Plachého z Třebnice byla zřejmě zamýšlena jako oficiální historie města. Jsou zde pouze záznamy přímo o dění ve městě nebo jen takové události, které se města týkají. Nezaznívá zde žádná kritika, či osobní zaujetí autora, zcela chybí zprávy o jeho rodině. Také se zde neobjevují obvyklé zprávy o kriminálních, pikantnostech ze společnosti nebo senzacích. Záznamy jsou často doplněny opisy listin. Kronika má dvě části: první pro období 14. a 15. století, kde autor vycházel pravděpodobně ze záznamů plzeňské městské kanceláře, a druhá pro období 16. století, především 2. poloviny, kterou již autor bezprostředně zažil nebo informace mohl převzít

²⁷⁷ TOŠNEROVÁ, Marie. *Kroniky českých měst ...*, str. 114

²⁷⁸ STRNAD, Josef. *M. Šimona Plachého z Třebnice Paměti Plzeňské*. Plzeň, 1883, str. XI.

²⁷⁹ *Tamtéž*, str. XIX.

z letáků, a je proto obsáhlejší. Styl nijak nevybočuje z obvyklého průměru. Z povahy celé kroniky tak vysvítá, že „Letopisecké záznamy Šimona Plachého reprezentují názory pouze určité vrstvy plzeňských měšťanů, a to té, která byla nejužěji spjata s řízením města a která měla možnost do něj zasahovat.“²⁸⁰

6.7 Řehoř Smrčka ze Sabinova a Paměti soběslavské

Autorem nejstarších pamětí o dějinách Soběslavi byl Řehoř Smrčka ze Sabinova. Byl to jeden z nejbohatších příslušníků měšťanstva v Soběslavi, v letech 1587–1617 byl dokonce soběslavským primátorem, čehož dosáhl možná i díky loajalitě ve službách Petra Voka. K sepsání pamětí města se rozhodl zřejmě z vlastní vůle, ale to, že paměti se věnují době mezi lety 1587 a 1604, dokazuje, že měly být i jistou reprezentací jeho rodiny a jeho úspěchu v rámci Soběslavi, protože, jak již bylo zmíněno výše, v roce, kdy začal psát, se stal primátorem. Proto v kronice také nepominul své propuštění z poddanství Petrem Vokem, přesto nejsou zmínky o jeho rodině v pamětech nadměrně časté, jde především o obvyklá úmrtí a narození jednotlivých rodinných příslušníků. Funkce v městské samosprávě mu umožnila i kontakt s městskými dokumenty, z nichž pro svou kroniku často čerpal.

„Zápisky jsou výrazem jeho vlastního názoru a vidění věci. Zachycují každodenní život města, jehož byl významným představitelem samosprávy. Sám sebe líčí jako osobu, jejímž hlavním cílem je dovést město k prosperitě.“²⁸¹ Snaží se o zdůraznění významu své osoby v některých případech úspěchů při jednáních ve věcech Soběslavi (získání vesnic v okolí města). Nezmiňuje se explicitně o svém vyznání, z některých zmínek v kronice je ale cítit protikatolický tón. Na rozdíl od některých soudobých kronikářů se příliš nezmiňuje o kriminálních činech ani o některých podobných úkazech, spíše zmiňuje realisticky hodnocené události významné pro Soběslav.²⁸² Jeho paměti nijak neční nad tehdejší dějepisnou měšťanskou produkcí, ukrývají však mnoho informací o fungování a životě v Soběslavi na prahu 17. století.

6.8 Matyáš Meissner a jeho Chronik von Komotau

Důkazem humanistického stylu je kronika Matyáše Meissnera o dějinách Chomutova a jeho práce k dějinám Mostu, která však není předmětem této práce. V mnohém se totiž vymykají koncepcí ostatním městským kronikám, které zde byly do této chvíle představeny. Matyáš Meissner, známý jako humanistický básník, se s těmito myšlenkami

²⁸⁰ TOŠNEROVÁ, Marie. *Kroniky českých měst ...*, str. 174.

²⁸¹ HRADILOVÁ, Marta. *Narativní prameny k dějinám města Soběslavi. Tábořský archiv 11, 2002*, str. 191–205, zde str. 192.

²⁸² *Tamtéž*, str. 193

seznámil díky svým učitelům M. Mathiasu Eberhardovi, rektoru proslulé jihlavské evangelické školy, a M. Johanna Scutiovi, rektoru školy u sv. Jiljí. Roku 1564 získal titul magistra na pražské akademii a následně se svými studentskými přáteli procestoval Polsko a Slezsko. Roku 1566 se stal z pověření pražské univerzity rektorem chomutovské městské školy a později se propracoval i do městské rady.²⁸³ Po r. 1591 nebo 1592 musel jako evangelík opustit město, zdá se, že to souviselo s proběhnuvším vzbouřením protestantky orientovaných měšťanů proti vrchnosti, jíž byl bigotní katolík Jiří Popel z Lobkovic. Poté se usadil v Mostě.

Významnější je jeho práce o dějinách Chomutova, je více propracovaná, dílo o dějinách Mostu je zřejmě pouze přípravnou prací k rozsáhlejšímu dílu, ke kterému si Meissner pravděpodobně teprve pořizoval výpisky z pramenů. Práce o dějinách Chomutova je nezvyklá již svou stavbou. Meissner se nedrží přísně chronologického uspořádání textu, ale rozděluje ho do několika tematických kapitol. První pojednává o samotné minulosti města od r. 1080, druhá kapitola popisuje vznik názvu města, třetí vypočítává držitele města od r. 1401 do r. 1594, oslavuje městskou vrchnost a panovníka a zdůrazňuje rok 1594, kdy se město dostalo do majetku komory, čtvrtá se věnuje historii požárů ve městě od r. 1418 a dostává se až k r. 1623, pátá „...přináší zprávy o vojenských vpádech Jana Žižky a Viléma Thurmschirma v r. 1547 do města“²⁸⁴ a šestá přináší informace o jednotlivých epidemiích, které město mezi lety 1531–1612 postihly. Z práce je jasně patrné, že autor pracoval s různými prameny, ze kterých vyhledával informace o dějinách Chomutova, viditelně měl přístup do městského archivu, a ve své práci výslovně zmiňuje Hájkovou Kroniku českou a práci Eneáše Silvia Piccolominiho. Práce naznačuje, že byla koncipována pro příští vydání tiskem. Autor se zdržuje jakéhokoliv osobního hodnocení, dokonce nezmiňuje ani vyhnání jezuitů z města a měšťanské povstání, zřejmě aby si nezadal. Jeho kronika neobsahuje žádné nové informace o dějinách Chomutova, ale z řady městských kronik vystupuje především svým zaměřením na literární pojetí a literární kvalitou, odkazující na humanistické podhoubí české literatury. Dílo o dějinách Mostu je naproti tomu viditelně jen konceptem, jakýmsi souborem podkladů pro tvorbu rozsáhlejšího díla, podobného tomu, které vytvořil Matyáš Meissner o Chomutovu, ačkoliv obsahuje název díla i dedikaci Jiřímu Pontanovi z Breitenberka.

²⁸³ HLAVÁČEK, Petr. Matthaues Meissner († cca 1600) – rektor městské školy v Chomutově. (Etuda k dějinám konfesionalizme česko-saského prostoru.) In: *Comotovia 2005*. Sborník příspěvků z konference věnované výročí 400 let vykoupení Chomutova z poddanství (1605–2005). Chomutov, 2006, str. 71–78.

²⁸⁴ TOŠNEROVÁ, Marie. *Kroniky českých měst ...*, str. 102

6.9 Simon Hüttel a Chronik der Stadt Trautenau

Další pozoruhodnou prací městského kronikářství je bezesporu kronika Simona (Šimona) Hüttela, pojednávající o dějinách města Trutnova. Podobně jako většina ostatních autorů kronik, i Hüttel byl významným měšťanem. Živil se jako malíř, podílel se na výzdobě domovních štítů a fasád mnoha trutnovských domů, a r. 1573 se dostal do městské rady, o rok později byl dokonce purkmistrem. Mnoho dokladů existuje i o významné geografické práci Hüttela v rámci císařských komisí a při vyměřování Krkonoš.

Nejvýznamnější je ale jeho práce historiografická. „Roku 1578 založil kroniku – Gedächtnisbuch – města Trutnova, kterou vedl více než 20 let.“²⁸⁵ Jeho záznamy pojednávají o období mezi lety 1484 a 1601 (to pravděpodobně zemřel), pro které měl zřejmě písemné podklady. Ke konci kroniky jsou záznamy již velmi podrobné, až deníkové podoby, především o životě ve městě. Autor nijak přehnaně nezdůrazňuje své náboženské zaměření, přesto ze zmínek o kladném postoji k omezování svátků a slavností je cítit reformační tón. Jako vysoce postavený hodnostář města měl přístup k listinám města i fary, ze kterých vydatně čerpal. Opět se jedná o kroniku stylisticky nijak výjimečnou, zajímavé se ale jeví časté zmínky o událostech ve Slezsku, kterých si Hüttel více všímá. Dokazuje to čilé styky pohraničních území se Slezskem jak v oblasti obchodu, tak kulturní a informační. Jedná se jak o zprávy o různých přírodních úkazech a výkyvech počasí, tak i kriminálních činech (loupežnické tlupy) a čilém stěhování a kulturní výměně mezi oběma regiony (příchody a odchody učitelů, kněží, samotných měšťanů, umělecké práce). Tyto informace jsou proto cenné jako doklady rozvinutých kontaktů mezi pohraničními Čechami a Slezskem v období 15. i 16. století.

²⁸⁵ WOLF, Vladimír. Trutnovská kronika Simona Hüttela a Slezsko. In: *Piśmiennictwo Czech i Polski w średniowieczu i we wczesnej epoce nowożytnej*. Ed. Antoni BARCIAK, Wojciech IWAŃCZAK. Katowice, 2006, str. 342–355, zde str. 344

7 Mimoměstské události v jednotlivých městských kronikách: srovnání

Než bude přistoupeno k porovnání a zhodnocení jednotlivých zmiňovaných událostí, je nutné nejprve si srovnat jednotlivé kroniky dle množství záznamů o událostech, které se staly mimo samotné město. Ne ve všech vybraných kronikách je totiž zastoupení tohoto typu záznamů stejné. I za množstvím zaznamenaných mimoměstských dějů je možné odhadovat jednak záměr autora, tedy jak svou kroniku zamýšlel pojmut, jednak zájmy měšťana a možnosti získání informací o okolním dění.

Sledujeme mimoměstské události, které se zcela odehrály mimo město (úmrtí slavných osobností, bitvy atd.), a dále zprávy o počasí (nebeské úkazy, povodně, výkyvy teplot apod.) a zprávy o nemocech, především o moru, které se sice města bezprostředně týkají a v kronice jsou v této souvislosti většinou uvedeny, tedy jako městská událost, lze však předpokládat jejich širší dosah ať už v blízkém okolí, nebo dokonce v celé zemi.

Nyní se podívejme na jednotlivé kroniky a početní a procentuální zastoupení mimoměstských událostí v nich:

Vůbec nejnižší početní zastoupení v rámci kroniky můžeme nalézt v díle Matyáše (Matthiase) Meissnera o dějinách Chomutova. Dílo je koncipováno zcela jako dílo o dějinách města. Události jsou shromážděny do tematických celků (majitelé města, požáry apod.) a vypracovány ve vytríbenějším humanistickém stylu než ostatní kroniky. V kronice je proto relativně málo zápisů, které jednotlivá témata širše popisují. V celkovém počtu cca 50 zápisů nalézáme pouze 3 zápisy, které se ve své podstatě týkají nejen samotného města, ale i širšího okolí, popř. celé země, a to zápisy o nemocích, které město postihly. Vzhledem k formulaci by se mělo jednat o morové epidemie. V procentuálním vyjádření jde pouze o 6 % zápisů kroniky.

Drobnou kronikou, co se počtu záznamů týče, je Pamětní knížka Jana Piláta Rakovnického z Jenštejna. Celé dílo sestává pouze z 62 zápisů, a to vedených od roku 1581. Svou povahou jsou to záznamy, které byly Janem Pilátem zaznamenány z jeho přímých zážitků v Praze, kde byl v centru dění, proto jsou zápisy jak městskou kronikou, tak mají mimoměstský, tedy celostátní dosah. V tomto smyslu lze uvažovat přibližně o 20 – 25 zápisech, kdy jde o událost širšího dosahu, což je cca 32 – 40 %. Pokud k nim pak přičteme cca 10 záznamů o počasí a 1 zprávu o moru, jedná se dokonce již o 50 – 58 %.

Relativně málo zápisů o událostech mimo město, a především z bližšího okolí, najdeme v Pamětech Řehoře Smrčky ze Sabinova. V kronice je cca 170 zápisů, zaznamenaných od roku 1587. Z nich se jen asi 20 zápisů týká událostí zcela mimo samotné město,

což je v souhrnu asi 12 % zápisů. Většinou jde o zprávy o bojích s Turky. Avšak dalších cca 10 zápisů pojednává o počasí a cca 5 o nemocech, které postihly městské obyvatelstvo, čímž se celkový počet zvyšuje na 35 zápisů a v poměru na 21 %.

Další na záznamy stejně bohatou kronikou je kronika Šimona Plachého z Třebnice. Kronika má většinou velmi bohaté a obsáhlé zápisy, zaznamenávající dějiny města již od 15. století více s ohledem na věcnou souvislost než na časovou, které ji do jisté míry odlišují od předchozích děl, proto je někdy obtížnější rozpoznat v nich záznamy o jednotlivých událostech (kdy již jde o záznam o novém ději a kdy ještě pokračuje zápis děje předchozího). Navíc téměř všechny zápisy se týkají pouze města, události mimo něj jsou tak většinou zaznamenány mimoděk, jako jakýsi úvod k dalšímu vyprávění. Kronika má tedy cca 190 zápisů. V asi 60 z nich je nějakým způsobem zmíněno dění mimo samotné město Plzeň. Především je zde velká pozornost věnována tažení proti Turkům v letech 1593 – 1594 a angažmá Plzeňských v něm. V procentuálním vyjádření je to tedy asi 32 % zápisů, kde lze nalézt něco o událostech mimo Plzeň. O počasí je v kronice minimum zmínek, necelých 10, o moru pak 4, např. v souvislosti s přesunem císařského dvora do Plzně za moru v roce 1599. Lze tedy mluvit asi o 38 % zápisů, které se týkají i dění mimoměstského.

Co se týče početnosti zápisů v kronice, jsou podobně rozsáhlé jako paměti Smrčkovy a Šimona Plachého i záznamy (paměti) Václava Kněžoveského o Slaném. V kronice najdeme okolo 195 zápisů. První záznamy jsou z konce 70. let 16. století, těžiště však leží až v 90. letech. Velkou část z nich pokrývají údaje o Kněžoveské rodině, rozsáhlá pozornost je však věnována i událostem mimo město. Zápisů o ryze mimoměstských událostech zde najdeme 45 – 50, což je asi 23 – 25 % záznamů, jedná se o různé záznamy s velmi širokým rozsahem informací, v kronice však silně rezonuje Kněžoveského až přepjatá zbožnost (nebeské jevy jako znamení) a velký zájem o počasí, takže v tomto duchu je dalších cca 50 zpráv. Další 3 zprávy se pak věnují morovým epidemiím. To v celkovém souhrnu dává asi 50 – 53 % zápisů v kronice, které se víceméně týkají i dění mimo Slaný.

S větším počtem zápisů v řádech několika set se pak setkáváme v posledních čtyřech kronikách. Velmi pozoruhodným dílem je v tomto směru Kadaňská kronika, jejíhož autora neznáme. V kronice nalezneme asi 370 zápisů, z nichž většina je věnována dění ve městě od počátku 16. století do jeho poloviny, kdy probíhaly silné boje uvnitř města o jeho náboženské směřování, kdy protestantská většina neměla v městské správě odpovídající zastoupení a tím možnost účasti na rozhodování o městských záležitostech (učitelé městské školy, faráři apod.). První zápisy se však váže už k bájnému založení města

dle Hájkovy Kroniky a přes zmínky z dalších století se zvyšuje jejich četnost od 15. století. Záznamy jsou také doprovázeny opisy mnohých významných dokumentů, dopisů, obran ať jedné, či druhé náboženské strany nebo císařských mandátů. Většina mimoměstských událostí je proto zaznamenána buď z období počátku 16. století, nebo po roce 1541 (boje s Turky apod.). V období největších náboženských sporů a uzavření kadaňské mírové smlouvy v obci ve 20. a 30. letech 16. století se zde zápisy o událostech mimo město téměř nenacházejí. Celkově se jich podařilo nalézt asi 60 čistě mimoměstských, což je cca 16 % všech zpráv. Pokud k tomu přičteme ještě záznamy o počasí v počtu 10 (jichž je relativně velmi málo na rozdíl od některých předchozích děl) a záznamy o morové nákaze (kdy se mluví většinou pouze o velkém umírání) v počtu 3, dojdeme k procentuálnímu zastoupení cca 20 % mimoměstských událostí v celé kronice.

Dalším dílem s větším počtem zápisů je kronika Jana Adama Nožíře o Litoměřicích, kde nalezneme necelých 420 různých událostí. Většinou se jedná o záznamy o úmrtích a sňatcích významných litoměřických měšťanů nebo o narození jejich dětí, a to jednou nebo dvěma větami. První zápisy se vztahují již k první polovině 16. století, nejsou však příliš četné a hlavní část kroniky se věnuje 80. a 90. letům 19. století. Setkáme se zde však i se záznamy o událostech odehrávajících se mimo Litoměřice, a to v cca 60 případech (asi 15 % všech záznamů). Dále v kronice najdeme asi 15 zmínek o výkyvech počasí nebo nebeských jevech a 1 zmínku o morové nákaze (většinou je zaznamenáno jen zvýšení počtu úmrtí, důvod smrti je zaznamenán pouze v části kroniky pojednávající o Nožířově rodině, kdy je u smrti jeho sourozenců zmíněno, že šlo o úmrtí na mor). Celkem jde tedy cca o 18 % všech zmíněných událostí.

Další z kronik, čítající větší počet zápisů, je kronika Pavla Mikšovic, pojednávající o Lounech. Čítá asi 630 zápisů, většinou týkajících se města nebo jeho blízkého okolí. Povětšinou jde o různá úmrtí a sňatky významných osob, kriminálnía nebo městské stavby apod., hlavně z druhé poloviny 16. století, především z 90. let. Z celkového počtu zápisů je jen asi 120 věnováno událostem mimo město, a to téměř 60 před rokem 1541, kdy zřejmě Pavel Mikšovic neměl k samotným městským dějinám tolik zdrojů, proto kroniku právě o tyto události doplnil. Většina zpráv o událostech mimo město, ovšem stejně tak i o událostech městských, je velmi krátká, maximálně ve dvou až třech větách. Jde tedy asi o 20 % záznamů o dění netýkajícího se bezprostředně jen samotného města. Kronika má však relativně mnoho záznamů o výkyvech počasí a různých nebeských jevech, těchto zmínek najdeme v díle přes 100. Když pak přičteme 5 zpráv o morových ranách, zabírají zprávy o událostech dotýkajících se i širšího okolí asi 35 % všech zápisů.

Na záznamy nejpočetnější kronikou je kronika Simona Hüttela o Trutnovu. V kronice se nachází přes 1200 zápisů, většina z nich k dějinám samotného města (obnovy rad, městské stavby, úmrtí, příchody osob do města apod.), a to již od konce 15. století. Často se v kronice nacházejí i opisy různých listin, dopisů a dokumentů. V tomto množství se tak počet cca 220 zpráv o dění mimo město téměř ztrácí. Větší část záznamů tohoto typu se váže k období před rokem 1541 (asi 120), postupně od dalších let se počet těchto zápisů snižuje, až v určitých obdobích téměř zcela mizí (70. a 80. léta 16. století). Procentuálně jde tedy asi o 18 % všech záznamů. Příliš velká pozornost není věnována ani počasí a dalším podobným jevům, nalezneme zde asi 80 záznamů v tomto směru, a asi 10 zápisů o rozsáhlejších případech úmrtí, z toho však opět většinu před rokem 1541. Celkem tedy tyto události tvoří jen asi 25 % všech zápisů v kronice.

Nyní si shrňme tyto údaje v tabulce (viz tabulka na str. 71).

Lze velmi dobře vidět, že větší početnost všech záznamů v kronice nemusí automaticky znamenat i větší počet záznamů o událostech mimo město. Pohybujeme se od téměř nulového počtu těchto typů záznamů až k více než polovičnímu zastoupení. Nelze říci, že pokud byl ten který autor více zainteresován na městské správě, tím méně záznamů o událostech mimo město do kroniky zanesl. Záleželo na celkové koncepci kroniky, a i když byla koncipována jako čistě městská historie, mohlo zde být relativně vysoké zastoupení mimoměstského dění. Např. v kronice Šimona Plachého z Třebnice se setkáváme s jakýmsi uvedením do kontextu událostí, tedy nejprve je zaznamenán obecný úvod a pak dění ve městě. Tím je pak právě způsoben vysoký počet zaznamenaných událostí i mimo Plzeň. U Jana Piláta Rakovnického z Jenštejna záznamy o městském dění v Praze v podstatě často popisují dění s celozemským významem. Nejvyšší podíl zápisů netýkajících se pouze nebo přímo dění ve městě v pravém smyslu slova tak má kronika Václava Kněžoveského, která má i velmi vysoký počet zaznamenaných událostí čistě mimo město (bitvy, úmrtí atd.). Zde se dá opravdu mluvit o jistém volnějším koncipování kroniky dle vlastního názoru autora, kdy Václav Kněžovský neměl žádnou významnou funkci v městské správě a nebyl tedy zřejmě nijak městskou správou ovlivněn. Relativně vysoký počet mimoměstských událostí nalézáme i v kronice Pavla Mikšovic, který opět neměl příliš vysokou funkci v městské správě, má i vysoký počet zaznamenaných přírodních divů, podivností a výkyvů počasí jako Václav Kněžovský. V ostatních kronikách se počet těchto událostí pohybuje okolo 20 %. Nejméně, tedy ani ne 10 %, jich najdeme v kronice Matyáše Meissnera, lze to však přičíst koncepci jeho díla.

V dalších kapitolách jsou rozebrány jednotlivé události zmíněné v kronikách a podoba a četnost jejich záznamů.

Tabulka	Matyáš Meissner / Chomutov	Jan Pilát Rakovnický z Jenštejna / Praha	Řehoř Smrčka ze Sabinova / Soběslav	Šimon Plachý z Třebnice / Plzeň	Václav Kněžoveský / Slaný	Neznámý autor / Kadaň	Jan Adam Nožič / Litoměřice	Pavel Mikšovic / Louny	Simon Hüttel / Trutnov
Počet záznamů v kronice	50	62	170	190	195	370	420	630	1200
Počet mimoměst. událostí		(20 – 25)	20	(60)	45 – 50	60	60	120	220
Počasi, podnebí, nebeské úkazy		10	10	10	50	10	15	100	80
Nemoci (mor)	3	1	5	4	3	3	1	5	10
Celkem % ze všech událostí	6 %	(50 – 58 %)	21 %	(38 %)	50 – 53 %	20 %	18 %	35 %	25 %

Tabulka: Počet mimoměstských událostí v jednotlivých kronikách a jejich procentuální zastoupení

8 Události odehrávající se zcela mimo město

Již v předchozí kapitole bylo nastíněno, že v městských kronikách byly sledovány dva druhy událostí: ty, které jsou „čistě“ mimoměstské, tedy odehrály se zcela mimo město a jeho nejbližší okolí, a pak ty, které se sice odehrávaly ve městě, ale měly předpokládaný širší dosah, a to počasí a různé nebeské jevy a epidemie, především moru.

V této kapitole se více zaměříme na první typ, tedy na „čistě“ mimoměstské události. S těmi, jak bylo výše nastíněno, se setkáváme ve zvolených pramenech různě často. Jedná se jak o zmínky o různých bitvách, válkách, mírech a úmrtích slavných osobností, tak o všemožných podivnostech nebo kriminálních deliktech (tzv. krimináliích). Nesoustředíme se pouze na události, které se odehrály ve vymezeném období pro vznik kronik, tedy mezi lety 1575 a 1600, ale věnujeme se i událostem této době předcházejícím, pokud je tedy daná kronika zaznamenala, což jak bylo opět zmíněno výše, nebylo ve všech zkoumaných dílech.

V tomto období měly silný ohlas hlavně války s Turkem, samozřejmě především soudobá tzv. patnáctiletá válka. Je jim proto věnována samostatná podkapitola. Další události už pak nejsou nějak hlouběji členěny, především se zaměřujeme na typy událostí, které se vyskytovaly často nebo dokonce jako jednotliviny v několika kronikách a které byly naopak spíše zaznamenání hodnou vzácností.

8.1 Války s Turky

Se zprávami o Turcích, novém nepříteli křesťanů na východě, se evropské obecenstvo začalo seznamovat především v 15. století, kdy Turci dosáhli některých významných vítězství na Balkáně a hlavně došlo k pádu velké metropole skomírající Byzantské říše, Konstantinopole neboli Cařihradu. V českém prostředí se pak blízkost turecké hrozby plně ukázala v roce 1526, kdy na bitevním poli zahynul český a uherský král Ludvík Jagellonský. Od této chvíle stoupal a klesal zájem o turecké bojiště, a to podle toho, zda byl mír či válka. Ještě více se o rozšíření povědomí o Turcích zasloužil rozmáhající se knihtisk. Právě turecké války byly podnětem ke vzniku rozsáhlé letákové produkce, která, doprovázená obrázky, komentovala křesťanská vítězství a prohry (ale ty samozřejmě méně často) nad Turkem. Turek se stal největším nepřítelem soudobého světa, a ačkoliv ho mnozí z těch, kteří se ho tak báli, nikdy neviděli, ztělesňoval pro ně jakéhosi Antikrista, nevěřícího, jenž vraždí jejich souvěrce a mrzačí děti.²⁸⁶

²⁸⁶ Srov. RATAJ, Tomáš. *České země ve stínu půlměsíce*. Obraz Turka v raně novověké literatuře z českých zemí. Praha, 2002.

Tato vlna zájmu samozřejmě nemohla zůstat oslyšena ani v městských kronikách. Zdá se, že právě měšťané mohli být častými konzumenty letákové produkce, která obíhala po soudobé Evropě. Právě ta bývala prvním, ne však jediným zdrojem informací o nových bitvách a dobytích nebo ztrátách pevností na uherské hranici.

Nejranější informace o bojích s Turky přináší kronika Simona Hüttela, která zmiňuje již přípravu několika tažení proti Turkům na počátku 16. století (1502, 1513 a 1521) a obsazení Rhodu roku 1522.

*„Léta 1526. Mense Augusti, srpna, Ludovicus, český a uherský král, vypraviv se do Uher vojensky v nemnohém počtu lidu proti Turkuom pohanuom, kteříž u velikém počtu zemi uherskou hubili a plundrovali, s nimiž císař jich Soliman osobně byl; a potkav se tejš král polem s těmi pohany a nemoha takovému množství a moci jich odolati, jest u Mogače s svými poražen, a utíkaje z té bitvy přes nějakou zátoku, kuň pod ním se zpátky zvrhl, král pak jsa zbrojí obtížen a nemaje žádné pomoci, tu jest umrtven žalostivě; což stalo se ve středu den památky sv. Jana Stětí. Žalost a zarmoucení veliké z toho bylo křesťanstvu a další nebezpečství. – Nota. Oznamováno bylo, že i ten pohan císař turecký Soliman krále Ludvíka, pána ještě mladého, litoval, s podivením, že jest se s tak málo lidem – kteréhož nebylo přes čtyrmecítma tisíc – proti tak velikému množství a síle postavil a potkal. V čemž naříkáno bylo na některé přední pány a biskupy uherské, že by s týmž králem a pánem jich mladým neupřímně a nevěrně podle vůle své zacházeli, málo ho sobě vážíce. A tehdaž se také křesťanstvo zvláště v Germanii o religion a náboženství šorpili a nesnadili, a tak nevinný král Ludvík, jsa od nich opuštěn, zahynul na velikau škodu všeho křesťanstva. Turek pak míří křesťany tak jako vlk trkající se berany. Po té nešťastné porážce král Ludvík již mrtvý sotva byl doptán a nalezen a na Předním Bělehradě žalostně pohřben.“ (Mikuláš z Práchnán, *Paměti Mikuláše Dačického z Heslova*, 1. sv., str. 113²⁸⁷)*

Tragická bitva u Moháče byla vyvrcholením nepříliš úspěšnému tažení proti tureckému vojsku, snažícímu se dostat k Budínu. V uherském království hořely neustálé spory o politickou moc a uherské vojsko se scházelo velmi pomalu, navíc nedorazily posily v podobě sedmihradského vojska v čele s Janem Zapolským. I přesto se rozhodl král Ludvík na radu některých svých rádců svést u Moháče bitvu, ačkoliv proti turecké armádě s 55 tisíci

²⁸⁷ Tento i všechny následující texty z Paměti Mikuláše Dačického z Heslova jsou citovány z edice Antonína Rezka: *Mikuláš Dačický z Heslova. Paměti Mikuláše Dačického z Heslova*. 2 sv. Upr. Antonín REZEK. Praha: Matice česká, 1878–1880.

muži, většinou jízdy, mohl postavit jen 25 tisíc vojáků. Toto rozhodnutí a také nepříliš dobře vedený útok ho nakonec stály život; když prchal z bitvy, utopil se v moháčských bažinách.²⁸⁸

O této události se dozvídáme z několika studovaných kronik.

U Simona Hüttela se pouze dočteme, že „dne 29. srpna ve středu na den stětí sv. Jana zahynul před Budínem (???)²⁸⁹ král Ludvík.“²⁹⁰

Jan Adam Nožíř pak o této události poznamenává, že „Ludvík král český etc. v Uhřích v bitce (chtíc ujetí a život svůj zachovati) zahynul, byl v letech věku svého dvacíti stáří a dvou měsíců, stalo se na den památky svatého Jana stětí.“²⁹¹

Delší zprávu nám podává Kadaňská kronika. „29. srpna turecký císař Solimanus přešel Uhry a zmocnil se krásného města²⁹². Zabil nešťastného krále Ludovica v jeho 20 letech s 15 tisíci křesťany. Byl v té době rým: Král předčasně narozený, příliš mladý zvolený a příliš mladý ztracený. Narozen v 7 měsících [...], zvolen ve 12 letech věku a ztracen ve svých 18 letech vlády.“²⁹³

Dále se o této památné události více rozepisuje i Pavel Mikšovic: „Léta Páně 1526, Solimanus, císař Turecký, maje lidu na dvakrát sto tisíc, do země Uherské nenadále vpadl, proti němuž král Ludvík se 24 tisíci u Moháče se položil, kdežto z přinucení některých biskupů a pánův uherských, nevyčkav těch, kteří na pomoc jemu táhli, bitvu s Turky svedl a jest poražen, v té pak porážce, utíkajíc přes nějakou zátoku, když měl na břeh vyjetí, kůň na znak i s ním do vody se převrhl a tak v odění, nemoha sobě pomoci, zahynul. To se stalo v středu den stětí sv. Jana léta svrchu psaného [29. srpna]. Potom po některém času v zátoce nalezen a na předním Bělehradě pochován.“²⁹⁴

Je tedy jasně patrné, že porážka u Moháče a smrt krále silně v povědomí měšťanů rezonovala, neboť všichni, kteří svou kroniku dovedli před 70. léta 16. století, se o ní alespoň letmo zmiňují. Především byl vnímán smutný osud krále Ludvíka a jeho předčasná smrt. U Pavla Mikšovic máme dokonce popsánu přímo i Ludvíkovu smrt v moháčských bažinách. V této kronice se pak také jako na jediném místě dozvídáme o kritice uherských biskupů a šlechty, kteří donutili Ludvíka svést bitvu i s malým počtem vojska.

²⁸⁸ JANÁČEK, Josef. *České dějiny*. Doba předbělohorská. I/1. Praha, 1971, str. 7–8.

²⁸⁹ V textu je napsáno v německém originále „vor ofen“, což zřejmě mělo znamenat Budín /Pešť (německý název města byl Alt-Ofen). Je možné, že si autor spletl Pešť s Moháči nedalekou Pécsí (Pětikostelím).

²⁹⁰ SCHLESINGER, Ludwig. *Simon Hüttels Chronik der Stadt Trautenau (1484–1601)*. Praha, 1881, str. 57.

²⁹¹ Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DA IV 1, fol. 101v.

²⁹² Zřejmě myšlen Petrovaradin a město Novi Sad.

²⁹³ Knihovna Konventu františkánů u Panny Marie Sněžné v Praze, sign. R 13, fol. 30r.

²⁹⁴ KOVÁŘ, Matěj. Pavel Mikšovic a jeho kronika Lounská. *Sborník historického kroužku I*, č. 2, 1900, str. 118–125, zde str. 121–122.

„Léta 1529. Vídeň, město hlavní v Rakousích, Soliman, císař turecký, oblehl silně vojensky a dobýval, ale srozuměv, že křesťané ze všech stran na retuňk k témuž městu táhnau, přeč odtrhl; strach byl na křesťanech.“ (Ondřej Dačický z Heslova, *Paměti Muláše Dačického z Heslova*, str. 133)

Cílem velkého tažení Turků roku 1529 nemělo být pouze obsazení Uher, ale tentokrát dobytí samotného srdce monarchie, Vídně. Turci měli situaci velmi ulehčenou již tím, že sedmihradský vévoda Jan Zapolský stál v podstatě na straně Turků, kteří mu měli pomoci znovuzískat moc nad celými Uhry poté, kdy prohrál v královské volbě s Ferdinandem I., a z říše od bratra Karla V. ani z Čech se Ferdinandovi I. příliš velké pomoci nedostalo. Turci tak bez větších potíží prošli celým uherským královstvím, kdy obsadili Budín, a 21. září se položili před vídeňskými hradbami. Doufali, že město, kam se uchýlila část Ferdinandova vojska v počtu 22 tisíc mužů, brzo vyhladoví, a to tak dlouho nevydrží. Začal se však blížit podzim a vážlo turecké zásobování, proto nakonec sultán Sulejman II. musel zavelet k ústupu a započal tak přesun jeho vojska zpět do Osmanské říše. Ferdinandovi se pak v Uhrách podařilo docílit už jen několika dílčích úspěchů.²⁹⁵

U Pavla Mikšovic se dozvídáme o obléhání Vídně roku 1529 toto: „Item léta Páně 1529 při památce sv. Vavřince, Turek oblehl Vídeň, a Čechové proti němu táhli po sv. Martině, a on slyše o nich, odtrhl zase a ujel.“²⁹⁶

Podobnou zprávu nám podává i Simon Hüttel. „Léta Páně 1529 přitáhl turecký císař Solimanus se stotisícovou silou do Rakouska před Vídeň, nevyhrál, ztratil ve 20 bojích 181.000 mužů. ...“²⁹⁷

Kadaňská kronika se zmiňuje i o netradičně situovaném zemském sněmu: „V září pozvedla se vzpoura Turků [...] královský majestát položil zemský sněm k Budějovicím²⁹⁸, aby bylo nejprve Rakousko zachráněno. Dokud nepřišla pomoc ze země, turecký císař oblehl Vídeň. A 24. září obsadil zemi i vodu²⁹⁹. A za 28 dnů se odehrál velký útok (???)“³⁰⁰ Dále autor Kadaňské kroniky obsáhle vypisuje počty vojska, které bylo posláno na pomoc Vídni. Nakonec dospívá k počtu 22 750 koní, 187 000 pěších, 5 000 vozů a 373 děl na rakouské straně. Na straně Turků pak odhaduje přes 100 000 mužů. „16. října odešel [turecký císař] s celým vojskem, ve svém táboře upálil velké množství

²⁹⁵ JANÁČEK, Josef. *České dějiny*. Doba předbělohorská I/1, str. 69–71.

²⁹⁶ KOVÁŘ, Matěj. Pavel Mikšovic a jeho kronika Lounská. *Sborník historického kroužku* I, č. 2, 1900, str. 122.

²⁹⁷ SCHLESINGER, Ludwig. *Simon Hüttels Chronik der Stadt Trautenau*, str. 59.

²⁹⁸ Sněm v Českých Budějovicích byl zahájen 8. července 1529.

²⁹⁹ Zřejmě je myšlena řeka Dunaj.

³⁰⁰ Knihovna Konventu františkánů u Panny Marie Sněžné v Praze, sign. R 13, fol. 41r–41v.

křesťanů, [...]. Přišel před městem o 80 000 Turků, kteří ve sporu zůstali, vyhladověli a jinak umřeli.“³⁰¹ Jak je tedy vidět, autor co do počtu vojska opravdu dost přehání, což ale bylo dobrým dobovým zvykem.

Pouze kronika Jana Adama Nožíře o této události mlčí.

„Léta 1532. Císař Karel a Ferdinand, bratr jeho, český a uherský král, vytrhli valně proti Turkům, porazili jich dvanáct tisíc, chasu jakausi, a po té lid svůj rozpustili.“ (Ondřej Dačický, *Paměti Mikuláše Dačického z Heslova*, str. 133)

Roku 1532 se odehrála nová turecká ofenzíva do Uher. Sultán Sulejman II. shromáždil dle tehdejších zpráv dvě sta až tři sta tisíc mužů. Toto tažení se však nadlouho zastavilo před uherskou pevností Kőszeg, která měla sice jen malou posádku, ale úporně se bránila skoro měsíc. Poté, co posádka nakonec souhlasila s kapitulací za slib svobodného odchodu, obrátilo se Sulejmanovo vojsko nikoli na Vídeň, ale přes Štýrsko se pomalu dalo k ústupu, neboť do té doby se proti němu sešla u Vídně početná (asi stotisícová) armáda habsburských bratrů Ferdinanda I. a Karla V., jak z říše, tak z podunajské monarchie. Tento obrat však nebyl Habsburky využit, protože Karel V. dále odmítl pokračovat v tažení a pomoci svému bratrovi znovu získat celé Uhry a zavelel k rozchodu říšských sborů. Tím se rozpadla celá armáda a Ferdinandovi už zůstala jen nepočtená část, s níž pouze obnovil svá původní území ubráněná v předcházejících letech. Nakonec byl Ferdinand přinucen roku 1533 uzavřít s Turky i Janem Zapolským mír.³⁰²

Pavel Mikšovic popisuje tuto vojenskou kampaň probíhající poblíž Vídně takto: „Léta Páně 1532 Turek čtyři míle od Vídně se položil s počtem lidu třikrát sto tisíc, jak pravili, chtěje Moravu slíziti a potom všecko křesťanstvo sobě podmaniti. Při sv. pak Matouši křesťané sebravše se utrhlí mu toho lidu a zmordovali XV tisíc na horách Štýrských, a on sám s ostatkem ujel.“³⁰³

Chystání vojska na turecké tažení v roce 1532 popisuje i Kadaňská kronika.³⁰⁴

O vojenském tažení proti Turku se zmiňuje i kronika Šimona Plachého z Třebnice v souvislosti s chystáním plzeňské jednotky k zemské hotovosti. Zmiňuje se o jakémsi Václavu puškaři, který vyrobil pro stavy děla, hmoždíře a další předměty, jako lopaty, řetězy, ohnivé koule a vozy, to vše ve 2 letech připravené mělo stát 70 tisíc kop míšeňských.

³⁰¹ Knihovna Konventu františkánů u Panny Marie Sněžné v Praze, sign. R 13, fol. 43v.

³⁰² JANÁČEK, Josef. *České dějiny*. Doba předbělohorská I/1, str. 104–107.

³⁰³ KOVÁŘ, Matěj. Pavel Mikšovic a jeho kronika Lounská. *Sborník historického kroužku I*, č. 2, 1900, str. 122.

³⁰⁴ Knihovna Konventu františkánů u Panny Marie Sněžné v Praze, sign. R 13, fol. 75v.

Dále poznamenává i žádost krále Ferdinanda, aby setrvali na tažení ještě o něco déle, než bylo původně stanoveno zemských sněmem.³⁰⁵

Simon Hüttel pak zmiňuje vojenské tažení Turků až v roce 1533. „Tento měsíc [červenec 1533] vytáhli Turci do Rakouska [...].“³⁰⁶

Jak je tedy jasně patrné, velkou pozornost městských kronikářů přitáhlo uherské bojiště již na počátku 16. století. Ti, kteří doplňovali svou kroniku o události ze svého města i před započítím psaní samotného díla, tedy tureckým válkám přikládali velký význam, navíc informace o nich byly zřejmě relativně snadno dostupné.

„Okolo památky sv. Bartoloměje turecký císař lid český v Uhřích u Budína porazil a vzav Budín, jej osadil. – Nota: A tak Budín, stolice přední království uherského, v moc pohanskou se jest dostala.“ (Mikuláš z Prácheňan, *Paměti Mikuláše Dačického z Heslova*, str. 68)

Tažení roku 1541 mělo být velkým úspěchem Ferdinandova vojska a potvrzením Velkovaradínského míru³⁰⁷, nakonec ale skončilo opět nepříliš slavně. Jeho úkolem bylo dobýt Budín a zlikvidovat sílu dědiců Jana Zapolského dřív, než dorazí vojsko Turků. Vilém z Rogendorfu, nejvyšší hofmistr a předseda tajné rady, však nepotvrdil pověsti o svém válečném umu, neúspěšně obléhal Budín přes tři měsíce a nakonec byl jeho dvacetitísícový sbor překvapen tureckým vojskem na ústupu a téměř zničen. Sám Rogendorf za neúspěch zaplatil životem. Turci tak definitivně získali Budín a místo, aby turecký sultán Sulejman II. dle obvyklého postupu pokračoval v tažení dále na Vídeň a do Rakouska, zůstal ležením před městem a vyhlásil zde 4. října 1541 budínský pašalík, tedy tureckou provincii pod správou paši. Závažnost situace si brzo uvědomili mnozí křesťanští panovníci, neboť tento sultánův tah už neměl punc dočasnosti. Nová ofenzíva pod vedením kurfiřta Jáchyma Braniborského s asi 80 tisíci vojáky však skončila naprostým fiaskem, „když braniborský kurfiřt celou armádu rozpustil dříve, než se mohla pokusit o dobytí Budína nebo o nějakou jinou vážnější operaci.“³⁰⁸ Další tažení roku 1543 opět skončilo neúspěchem, Turci obsadili 1. září Ostřihom, čímž pro ně pro tento rok boje skončily, a habsburská armáda se tak bez absolvování jakéhokoli střetnutí rozpadla.

³⁰⁵ STRNAD, Josef. *M. Šimona Plachého z Třebnice Paměti Plzeňské*, str. 140–141.

³⁰⁶ SCHLESINGER, Ludwig. *Simon Hüttels Chronik der Stadt Trautenau*, str. 64.

³⁰⁷ Velkovaradínský mír uzavřeli roku 1538 Jan Zapolský a Ferdinand I. Rozdělili si jím území Uher, oba si ponechali titul uherský král a území Jana Zapolského mělo po jeho smrti připadnout Ferdinandovi. Změnu však přineslo narození Zapolského dědice Jana Zikmunda v červenci 1540.

³⁰⁸ JANÁČEK, Josef. *České dějiny. Doba předbělohorská I/1*, str. 136.

Pavel Mikšovic o tom píše: „Item téhož léta (1541) u vigílii sv. Bartoloměje lid válečný český a moravský našeho krále Ferdinanda, který jest byl poslán k Budínu do Uher, aby dobývali města, i také nějakého mnicha, kterýž se tam byl zavřel s synem Štefanovým i manželkou téhož Štefana, kterýž byl jesti umřel, od Uhrův i od Turkův pomordován. A tu mnoho jest jim odjato střelby výborný, kterouž byli svezli z Vídně i odjinud, také prachu mnoho jest vzato.“³⁰⁹

Simon Hüttel pouze poznamenává, že do Trutnova přišly nové noviny, že Turci dobyli Budín.³¹⁰

Nové tažení proti Turkům bylo vyhlášeno hned na další rok 1542. K tomu Pavel Mikšovic: „(Pomoc proti Turku.) Toho léta, když již byl Turek znamenitě do německé země vtrhl a Ostřehoma dobýval i potom dobyl, také i Bělehrad³¹¹, kde králové se pochovávají, veřejně jsou tam pomoc učinili všickni tři stavové podle svolení sněmovního, a to tak: kdož by měl za dva tisíce, aby vydal čtyři pěší a jeden kůň jízdný.“³¹² Dále přiznává, že v Uhrách nic nepořídili a vrátili se zpět.

Simon Hüttel pouze k roku 1542 krátce poznamenává, že byla válka před Peští.³¹³

Kadaňská kronika pak popisuje nové tažení proti Turkům k roku 1543 a především povinnost městské rady vystrojit určitý počet vojáků, jezdců a vozů s koňmi. Zmiňuje královský list, kde se vypočítává, že „... Turek se silou 400 000 (mužů) přišel, obsadil tři zámky, vše schváčeno.“³¹⁴

Jan Adam Nožíř zmiňuje válečnou kampaň Turka roku 1543 a dobytí Ostřihomi pouze v souvislosti s jejím znovudobytím křesťany na konci 16. století.

„Léta 1592.[...] Nebo císař turecký zrušivše příměří, vyslal lid vojenský ku pomezí štýrskému, kteříž hubili, zajímali a mordovali v těch krajinách, a pevnost Vyhytč³¹⁵ tak řečenou na pomezí charvatském ležící, opanovali v ten pátek po památce sv. Víta 19. dne měsíce Julii. A tak se nová válka s Turkem začala v království uherském.“ (Mikuláš Dačický z Heslova, *Paměti Mikuláše Dačického z Heslova*, str. 176.)

³⁰⁹ KOVÁŘ, Matěj. Pavel Mikšovic a jeho kronika Lounská. *Sborník historického kroužku* I, č. 2, 1900, str. 124.

³¹⁰ SCHLESINGER, Ludwig. *Simon Hüttels Chronik der Stadt Trautenau*, str. 85.

³¹¹ Mínen Stoličný Bělehrad, kde byli pochováváni uherští králové.

³¹² KOVÁŘ, Matěj. Pavel Mikšovic a jeho kronika Lounská. *Sborník historického kroužku* I, č. 2, 1900, str. 125.

³¹³ SCHLESINGER, Ludwig. *Simon Hüttels Chronik der Stadt Trautenau*, str. 100.

³¹⁴ Knihovna Konventu františkánů u Panny Marie Sněžné v Praze, sign. R 13, fol. 106r.

³¹⁵ Myšlena uherská pevnost Bihač.

Další zprávy o výpravách proti Turkům pak máme až k 90. letům 16. století (pouze k roku 1566 poznamenává Jan Adam Nožič tažení proti Turku³¹⁶ a k roku 1571 Simon Hüttel bitvu u Lepanta³¹⁷ a některé další).

Po vzniku budínského pašalíku pokračovaly válečné operace na území Uher tu s menšími, tu s většími úspěchy habsburských vojsk ještě další dvacet let. Nakonec císař Maxmilián II., nástupce Ferdinanda I. na habsburském trůně, uzavřel s novým tureckým sultánem Selimem II. mír, který rozdělil území Uher na tři části: část habsburskou, část osmanskou (budínský pašalík) a samostatné Sedmihradsko. Protože Osmané byli zaměstnáni vleklými boji s Persií, tento mír nakonec vydržel až do počátku 90. let 16. století, kdy byla opět obnovena válečná kampaň Turků v Uhrách.³¹⁸

Již o počátku války roku 1592 se zmiňuje kronika Václava Kněžoveského: „Téhož taky léta pro hříchy a nešlechtnosti naše Pán Buoh všemohúcí metlu svou (Turka, nepřítel jak víry v Syna jeho nejmilejšího, tak i nás všech věřících, v něho) ráčil do zemí charvátských a uherských s mocí velkou vyslati. Kderež někderé pevnosti dobyl a veliké ukrutenství v lidu křesťanském provedl, takže skrze to veliké outraty, ano i již veřejná hotovost, pojití musí. Čehož Pán Buoh milostivě uchovati rač a Turka nepřítel pro své nesmírné milosrdenství račiž sám milostivě zahnat, zapuditi a v nic obrátiti a nám v tebe věřícím rač milostivě nápomocen bejti pro své nesmírné milosrdenství a pro vylití krve za nás svého nejmilejšího Syna, Pána našeho.“³¹⁹

Pavel Mikšovic k tomu pouze krátce poznamenává: „Toho léta osoby proti Turku voleny v středu den památky Šimona a Judy 28. října.“³²⁰

Simon Hüttel se o tureckých útocích roku 1592 také příliš nerozepisuje: „Na sv. Galla Turek zřídil své zimní ležení v Charvátsku u křesťanstva, což nikdy předtím slyšeno nebylo.“³²¹

„Turci pohani opěty s nemalým počtem lidu vojanského položili se zase u příze psaného kláštera Siseku; hejtmané pak křesťanští, z nichž přední byli: pán N. z Redernu z Slezska a pán N. z Ekenberku z Štýrska, maje toliko šest tisíc lidu jízdného, s těmi pohany – jenž se na druhau stranu řeky od téhož kláštera přes most dali a šlachtorduňk učinili –

³¹⁶ Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DA IV 1, fol. 11r.

³¹⁷ SCHLESINGER, Ludwig. *Simon Hüttels Chronik der Stadt Trautenau*, str. 197.

³¹⁸ KONTLER, László. *Dějiny Maďarska*. Praha, 2001, str. 132 a 144.

³¹⁹ PETERS, Josef. Václav Kněžoveský a jeho paměti. *Slánský obzor*. Ročenka Musejního spolku ve Slaném VI, 1898, str. 13–56, zde str. 44.

³²⁰ KOVÁŘ, Matěj. Pavel Mikšovic a jeho kronika Lounská. *Sborník historického kroužku II*, č. 1, 1901, str. 53–57, zde str. 55

³²¹ SCHLESINGER, Ludwig. *Simon Hüttels Chronik der Stadt Trautenau*, str. 314.

se statečně potkali a svedše s nimi bitvu polní, je na hlavu porazili, tak že tu těch Turkuov pohanuov do 16.000 zbito jest, a nemálo se jich na utikání v řece stopilo, i baše, nejvyšší hejtman a vůdce jich, jenž švagr byl císaře tureckého. A tak tu křesťané šťastně vítězství získali s potěšením křesťanův, pročez se ten pohan, císař turecký, víceji zlobiti nepřestával s pohrůzkami moci své.“ (Mikuláš Dačický z Heslova, str. 178)

Prvními narušeními drinopolské mírové smlouvy byly pokusy bosenského paši Hasana o dobytí Siseku v Chorvatsku. Ani jednou neuspěl. Nakonec „v srpnu 1593 [turecký sultán] Murad III. vyhlásil válku a proti Uhrám poslal vůdce válečné strany v Istanbulu, velkého vezíra Sinana Pašu.“³²²

Václav Kněžoveský tak ve své kronice k roku 1593 udává: „Téhož léta 93 v outerej po památce večere Páně Pán Buoh všemohúci, jenž své maličké církve nikoli (jakž i zaslíbiti ráčil) opustiti nemíní, ráčil okem svého velikého milosrdenství pohlédnutí na lid křesťanskéj válečnéj v zemi charvatské proti nepříteli Turku se hájící a ráčil jim, z čehož jeho velebnosti Božské věčná chvála buď, vítězství dáti, že jich 38000 málo ušlo i kořist děl, koní a jinejch věcí naši mnoho dostal[i], jakž o tom noviny o té věci vytištěné šíře vypravují.“³²³ Zřejmě jde právě o popis sisackého vítězství.

Pavel Mikšovic opět pouze poznamenal: „Toho léta tažení do Uher proti Turku na podzim.“³²⁴

Obšírně se o tomto válečném roce rozepisuje Simon Hüttel: „Potom tento rok bylo v Uhrách a Charvátsku mohutné turecké tažení, tu bylo 16 tisíc Turků ubito před Sisakem a byli utopeni v Cuple³²⁵ plukovníkem panem Fridrichem Tieffenbachem a panem Melcherem Rederem. Potom 24. listopadu obsadil pán Fridrich Tieffenbach město Vylleck v Horních Uhrách, k němuž patřilo 800 vesnic. 18. dně měsíce listopadu vyhrál hraniční pevnost Sabatha a Divini, a obsadil zámek a pevnost Hanisky. [...] Od 16. do posledního listopadu tyto hraniční pevnosti Turky obsazeny. Bůh pomáhej křesťanským armádám.“³²⁶

U Řehoře Smřky ze Sabinova se pak setkáváme s informací o mustruňku v prosinci 1593, který byl po celých Čechách, tedy i v Soběslavi.³²⁷

³²² KONTLER, László. *Dějiny Maďarska*, str. 145.

³²³ PETERS, Josef. Václav Kněžoveský a jeho paměti, str. 46.

³²⁴ KOVÁŘ, Matěj. Pavel Mikšovic a jeho kronika Lounská. *Sborník historického kroužku II*, č. 1, 1901, str. 56.

³²⁵ Míňena je řeka Kupa.

³²⁶ SCHLESINGER, Ludwig. *Simon Hüttels Chronik der Stadt Trautenau*, str. 316.

³²⁷ MENČÍK, Ferdinand. Řehoře Smřky Letopisy města Soběslavě. In: *Musejní sborník*. Č. 4. Musejní spolek v Soběslavi, 1901, str. 21–71, zde str. 32.

„[...] Kterýžto sněm říšský jest za nejpřednější příčinou Turka pohana, nepřítel vřeho křesťanstva, položen a držán, aby se jemu podstatně odpírati mohlo. Jméno toho pohana, císaře tureckého: sultán Amurates. A tak mnoho lidu křesťanského vypraveno jest do Uher z Čech i z jiných zemí proti Turkuom, jenž se velmi sílili; [...] Šestého dne měsíce Máje arcikníže rakauský Matiáš jakožto nejv[yšší]. generál té války uherské od J[eho]. M[ilosti]. císaře Rudolfa, p[ana] bratra svého, nařizený, s hejtmany a radami svými vojenskými a lidem svým oblehli valně pevnost uherskau Ostřehom, jež Turci v své moci měli, a křesťané města se zmocnivše, Turci na zámek Ostřehom utekli a tam se zavřevše, silně se bránili a odpírali. [...] Sinan, baše turecký, starý, v válkách zkušený, jsa od sultána Amurata, císaře tureckého, v Uhřích nařizený vojenský generál a jmaje Turkuov a Tataruov do dvakrát sto tisíc, při tom nemálo střelby velké, oblehl valně pevnost Ráb v Uhřích znamenitau, jíž císař křesťanský v držení byl a mnoho na tu pevnost naloženo, a tak spevněna, že slaula bašta křesťanská. Kterážto pevnost dobře osazená svěřena byla Ferdinandovi hraběti z Ardeku, rozenému Rakušanovi. Když pak to obležení Rábu císař[ovi] křesťanskému Rudolfovi, jenž tehdáž na sněmu říšském v městě Řezně zůstával, v vědomost uvedeno bylo, hned přísné mandáty J[eho] M[ilosti] C[ísař]ské po všem král[ovství] čes[kém] jsau rozeslány, aby všickni stavové podle snešení sněmovního veřejně vzhůru byli a vojensky táhli Rabu retovati, položivše k tomu mustrunku hlavní k Znojmu, městu moravskému. [...] Ale velmi dlouho tím mustrunkem se prodlévalo; nebo se na bohaté, váhavé očekávalo. [...] A v tom žalostivě a zarmouceně oznamováno, že Ráb, pevnost, Turkuom od Ferdinanda hraběte z Ardeku vzdána jest, nad čímž jsme všickni zarmouceni byli. I táhlo to vojsko české předce až k Prešpurku, městu uherskému, a tu se opět u Dunaje řeky položili; a tu opět oznámeno, že lid křesťanský, jenž u Rábu s arciknížetem Mathiášem ležel a pomoci očekával, jest od Turkuov poražen a rozehnán jakož i arcikníže Mathiáš caufnauti musel a do města Prešpurku se dostal; Sinan pak baše turecký dostav Rabu, nemeškal přitáhnauti k pevnosti Komárnu, kterážto pevnost křesťanská svěřena byla k obraně p[ánu]. N. Braunovi, hejtmanu J[eho] M[ilosti] C[ísař]ské věrnému. [...] Sinan baše zvěděl, že lid český se přibližuje ano i od jinad k retuňku Komárna lidu přibývá a zima již tuhá nastala, od Komárna odtrhl. Lid ten také vojenský český, aupravný a nákladný, nic nedovědše – nebo vše pozdě a obmeškáno bylo – jest rozpuštěn. A tak ta znamenitá pevnost Ráb v moc tureckau se tehdáž dostala se škodau křesťanuov velikau; pročez na jmenovaného Ferdinanda hrabě z Ardeku, že tu pevnost zradau vzdal, žalováno a naříkáno bylo, čehož potom a podle něho N. Perlin Vlach i s povolujícimi k tomu těžce zažil a na hrdle jest trestán.“ (Mikuláš Dačický z Heslova, str. 181–185)

Největší pozornost přilákaly v 90. letech především dobytí pevnosti Rábu a vojenská kampaň v roce 1594, která měla pomoci jejímu uhájení, a to proto, že se jí účastnilo velké množství českých vojáků ze zemské hotovosti. Do čela zemského vojska byl vybrán Petr Vok z Rožmberka, jako přední představitel české stavovské obce, avšak bez jakýchkoli válečných zkušeností. Scházení oddílů ke Znojmu se však neúměrně protahovalo, i pro neochotu některých k účasti na dalším tažení. V té době už byl Ráb obléhán, a když se konečně vojsko pohnulo k Vídni, přišla zpráva o jeho pádu. Boje se přesunuly ke Komárnu, které náporu Turka odolalo, ale pro blížící se zimu byly nakonec veškeré operace přerušeny a vojsko Petra Voka z Rožmberka rozpuštěno.³²⁸

Ve své kronice se tomuto roku v tureckých válkách obsáhle věnuje Václav Kněžoveský. Ve většině svých záznamů o Turcích je chápe jako boží metlu a trest, což ukazuje i první zápis z roku 1594: „Ten pak rok 94 byl velmi obtížnej a ze všech stran světa nebezpečnej, neb Pán Buoh všemohúcí pro hříchy, nešlechtnosti a nepravosti naše (kderěz již právě «ve všech koutích světa mezi všemi stavy lidí» na vrch zrostly a čím dál vždy více se rozmáhají a rostou) ráčil jest předně proti nám Turka, metlu svou, zbuditi, takže jest (jakž předešlého roku v chorvatské zemi započal a ji všecknu na větším díle vyhubil, vyplundroval, nebohé lidi křesťanské nelítostivě pomordoval, zajal a v službu přetěžkou sobě podmanil) opěty se do uherské země, měst a pevností křesťanských obrátil, je oblehl, někderých dobyl a s nebohejmi křesťany tyransky a nelítostivě nakládal a, pokudž na něm jest, nás všecky zkaziti, v nic obrátiti a ze všech našich zemí pryč vyhnati vždy více a více usiluje.“³²⁹

Zmiňuje se také o mandátech, které lid v zemi napomínaly, „[...] aby všickni vůbec stavové ku pokání svatému se obrátili, her, tanců, posvícení i jinejch všelijakejch rozpustilostí aby zanechali, ale Pánu Bohu svému každého dne, když se (jakož i jistou hodinu k tomu obrati ráčili) velkej zvon zvoniti bude, kde koho takové zvonění zastihne, aby kleknouc se modlili, do chrámu Páně se scházeli, letanie a jiné pobožné zpívání aby ku Pánu Bohu srdce zkroušenýho [s modlitbami] odsílali. [...]“³³⁰

Dále také popisuje celozemský mustruňk, kdy měl být vypraven každý osmý člověk z města a každý desátý poddaný, tentokrát však nedává vinu za zpoždění liknavosti scházejících se jednotek, ale tomu, že rozkaz k mustruňku byl dán příliš pozdě, tedy už když byl Ráb dávno obléhán. „Což podlí tohoto milostivého poručení

³²⁸ PROCHÁZKA, Jiří. Velká a dlouhá válka s Turky. *Sborník prací Filozofické fakulty Ostravské univerzity*. Historie 5, 1997, str. 25–40. Str. 30.

³²⁹ PETERS, Josef. Václav Kněžoveský a jeho paměti, str. 47

³³⁰ *Tamtéž*, str. 48.

J[eho]M[ilosti]C[ísařské] a znajíc toho všickni stavové pilnou a vysoce důležitou potřebu všeho křesťanstva a nastávající bejti (poněvadž Turek, všeho křesťanstva nepřítel, jakž v témž mandátu Jeho[Mil]osti Císařské dotčeno jest, skrze svého nejvyššího Sinan Baši pevnost Ráb v Uhřích voblehl a nám všem, jakž již toho nejednou dotčeno jest, velice škoditi, páliiti, mordovati, zajímati a jiné všeliké tyranství vykonávati usiluje a na to se s největší svou mocí «majíce [v] vojště svém, jakž zprávy jdou, do třikráte sto tisíc lidu» vydal). Tak jsou poslušně a poddaně učinili a lid svůj k témuž mustrunku, jakž se k tomu nejspěšněji (poněvadž jim velmi pozdě znáti dáno bylo) přihotoviti mohli, jsou vypravili.³³¹

Dále si také stěžuje na to, že výprava byla velmi drahá, ale nakonec nebyla k ničemu, protože Ráb byl zradou vydán Turku. „[...] Ale taková znamenitá vejprava lidu všeckna daremní byla, nebo potomně času podzimního zase ten všecken lid nezpůsobivši nic se navrátili, nechavši tam znamenité a nesčíslné sumy peněz. Co pak mimo to jednu každou vůbec vejpravu, vozy, koně, ručnice a jiné věci k tomu náležité stály, to jeden každý rozumný člověk může dobře k srdci svému připustiti. Však i ještě leževši týž lid válečnej při městě Znojmě, kdež mustrováni byli, do mnoha nedělí skrze jejich váhavost a odtud k pevnosti Rábu netáhnutí jest táž pevnost Ráb, port a brána všeho křesťanstva, Turku nepříteli (skrze zradu Ferdinanda, hrabě z Hardeku, a nějakýho Vlacha Perlina) postoupena. Kderejž taky potom, však po dosti dlouhém čase, pro takovou svou zradu i s týmž svým tovaryšem jest při městě Vídni odpraven, jakž noviny tištěné o tom šířeji zprávu činí. [...]»³³²

Jan Adam Nožíř pak podává pouze zprávu o dobytí Rábu, mustruňku se příliš nevěnuje: „Ráb vzat od Turka. Tažení do Uher proti Turku bylo; nic nespůsobili Uhři, Čechové, Němci, i jiní národové, toliko posměch věčnej sobě získali. A Turek z svejm lidem oblehl Ráb, správce pak vrchní, kterýmž ta pevnost od Jeho Mi[lo]sti Císařské svěřena byla, od Turka ouplatek vzali, pevnost i město nepřátelům postoupili, a kdyby při témž obležení Rábu, křesťané shromáždění na nepřáteli došli a uhodili, (měvši s něj silu větší) na hlavu byli by jej porazili, nýbrž do jítí k bitvě nesměli, a Turek v malejch časích zradou Rábu dostal. Ferdinand, hrabě z Hardeku, vzal od Turka velkou summu na zlatě (jsouc vrchni správce té pevnosti) majíc z Turkem srozumění, Turek velmi snadně pevnost vzal. Však za svůj zrádcovskej skutek na hrdle trestán byl, předně ruka pravá, kterou přísahu činil, jemu uťata, i hlava sťata, stalo se Vídni na den S[vatéh]o. Víta 1595.»³³³

³³¹ PETERS, Josef. Václav Kněžoveský a jeho paměti, str. 48.

³³² *Tamtéž*, str. 49.

³³³ Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DA IV 1, fol. 27v.

Zajímavý záznam o mustruňku v roce 1594 podává Jan Pilát Rakovnický z Jenštejna. „Léta Páně 1594. V pondělí před sv. Bartolomějem [22. srpna] na Staroměstském rynku stal se mustruňk u přítomnosti Jich Milostí místodržících; osmej člověk musel jíti se vypraviti, k čemu, to pamětník nedoličuje.“³³⁴ Je tedy vidět, že ani netušil, proč se vlastně zemská hotovost schází, což je přinejmenším podivné.

Pavel Mikšovic pokračuje v tradici velmi strohých zápisů o tureckých válkách. K roku 1594 poznamenal tři děje, a to jednou obecné konstatování „Tažení proti Turku do Uher.“³³⁵ a dvakrát bližší informace k mustruňku („Toho léta [1594] v pondělí den stětí sv. Jana [29. srpna] p[an]. purgmistr a páni vyslali na vojnu proti Turku nepříteli uohlavnímu a prolévači krve křesťanské 29. d[ne]. m[ěsíce]. srpna mezi hodinou 19. a 20. z města vyšli osoby tyto: [následuje výčet jmen]) a k dobytí Rábu („Toho roku v středu d[en]. pam[átky]. sv. Václava Ráb Turek vzal.“)

Simon Hüttel se zmiňuje pouze o dobytí Novigradu arciknížetem Matyášem a pak dobytí Rábu. „Item tento čas v [roce] 1594 10. dne března druhou neděli postní obsadil arcikníže Matyáš pevnost Novigrad v Horních Uhrách [...].“³³⁶ „Anno domini v roce 1594 9. září vpadl Turek u Rábu do ležení křesťanů a čtyři stovky obránců „odkrouhl“, že arcikníže Matyáš se jen [...] nahý dal v noci na útěk k Rábu a jako silberwerk [cenné zboží??? – pozn. aut.] Turky vyrván, jako děla a zásobovací vozy, ale díkybohu pán Mikuláš Nádasdy zahnal ještě jednou Turky z opevnění a ustoupil dovnitř, když opět vybojoval.“³³⁷

Velmi obšírně popisuje tažení proti Turkům Šimon Plachý z Třebnice, neboť Plzeň sama se tažení aktivně účastnila a bylo zde shromaždiště zemské hotovosti v první fázi přípravy na tažení. „Když toho roku od stavův svatě říše o pomoc proti nejúhlavnějšímu nepříteli všeho křesťanstva, Turku, v Řezně sněmováno bylo, zatím jisté správy a noviny sem přicházely, zvláště při času sv. Jakuba, apoštola božího [25. července], že již s velikou mocí a silou netoliko do království uherského vtrhl, ale čím dále vždy blíže se k mezím rakouským a moravským nahoru dává a přibližuje, ano že k oblehnutí Rábu se strojí [podmaniv sobě ty pevnosti, kteréž od našich před tím toho roku odňaty byly], maje s sebou veliký počet Tatarův.“³³⁸

Uvádí i mandát místodržících k zákazu tance a veselání a k obrácení se k modlitbám, jak bylo zapsáno již v kronice Václava Kněžoveského. Dozvídáme se také, že jízdní jednotky

³³⁴ DVORSKÝ, Jiří. Pražské paměti Jana Piláta Rakovnického z Jenštejna z let 1575–1605, str. 168.

³³⁵ KOVÁŘ, Matěj. Pavel Mikšovic a jeho kronika Lounská. *Sborník historického kroužku II*, č. 1, 1901, str. 56.

³³⁶ SCHLESINGER, Ludwig. *Simon Hüttels Chronik der Stadt Trautenau*, str. 318.

³³⁷ *Tamtéž*, str. 322.

³³⁸ STRNAD, Josef. *M. Šimona Plachého z Třebnice Paměti Plzeňské*, str. 176.

se měly sejít u Písku, pěší pak právě u Plzně, a to v pátek po sv. Bartoloměji (26. srpna). Také popisuje spěch, který nastal po dalších zprávách o Rábu: „Po nemnohých opět dnech věděti dáno, že síla a moc turecká čím dále více se v království uherském rozmáhá, tak že již i veliký počet Tatarův k němu přitáhl a on pevnost Ráb silně oblehl a obávati se jest, aby nenadále vpádu a štraffu do tohoto království neučinil. A poněvadž již každému v známost uvedeno jest, aby s počtem svým na hotově byl, protož poručeno, aby všickni majíce sobě takovou výstrahu danou a o tom nebezpečnosti v známost uvedeno, podle předešlého poručení v té hotovosti byli, a když koli od pánův hejtmanův krajských a napřed pak od pánův místodržících oznámeno a věděti dáno bude, s počtem jízdných i pěších, v tom místě se podle své nejvyšší možnosti najíti dali.“³³⁹

Dále opisuje nový mandát od císaře z 8. srpna z Řezna, aby se vzhledem k horšící se situaci u Rábu sešla zemská hotovost 26. srpna u Znojma, jak již také bylo zmíněno v kronice Václava Kněžoveského. Většinu dalších stran pak zabírá popis chystání se Plzeňských a některých lidí z okolí do boje a odchod k zemské hotovosti do Znojma. Opět také jako Kněžoveský zmiňuje, kolik mělo být z každého města a panství vzato lidí (každý osmý člověk z města a každý desátý poddaný). Velmi také vytýká některým Plzeňským, že se jim do boje nechtělo, takže za ně museli najmout jiné vojáky, aby naplnili daný počet, a také některým městům, že nepostavili žádné jízdní oddíly, protože si podle svého vykládali císařský mandát. V čase, kdy se tedy konečně s pražskými a budějovickými voji vypravili ke Znojmu, přišly opět zprávy o situaci u Rábu, kterou popisoval i Simon Hüttel: „Mezi tím strašlivé noviny k J[e]ho[M]i[losti]C[ísař]ské do Řezna skrze kuríry nesený jsou, že Turek do ležení křesťanského u Rábu se dostal a našich mnoho tisíc zmordoval, ostatní že se, kde kdo věděl, rozprchli a rozběhli, všeho v témž ležení zanechavše, on hned že takové ležení našich (pobrav to všecko) opanoval a velmi silně ze všech stran Ráb oblehl. Nejvyšší také polní hejtman Franciscus Metdices že postřelen jsa v Vídni život svůj dokonal, J[e]ho[M]i[lo]st pak, arcikníže Matiaš, po rozptýlení takovém lidu všeho že do Rábu ujel, tam též život svůj před takovou ukrutností tureckou zachovati chtěje.³⁴⁰ Z čehož veliká a znamenitá žalost při všem lidu křesťanském pošla a to že by se státi mělo v pátek po památce narození panny Marie ráno [9. září], když mhla veliká byla, kderéhožto času ještě naši rejdaři a jiní Čechové mnoho neděl u Znojma očekávající zmustrování nebyli, anobř i lid pěší ještě tehdaž vykonán býti nemohl,

³³⁹ STRNAD, Josef. *M. Šimona Plachého z Třebnice Paměti Plzeňské*, str. 177–178.

³⁴⁰ Na dalších stranách své kroniky pak Šimon Plachý poznamenává, že zpráva o smrti polního hejtmana Francisca Metdicese nebyla pravdivá.

proto že z mnohých krajův lid pěší časně tam vypraven nebyl, jakž se to nepochybně od jiných obšírněji v poznamenání uvede.³⁴¹

Šimon Plachý z Třebnice si i dále stěžuje na různé obtíže, které tažení provázely, především, co se týče řádného mustruňku (nevyplacení jednotek, obstrukce ve vysílání pěších vojáků apod.), a zmiňuje se, že zřejmě byl dobyt Ráb. „Při tom času zprávy sem přicházely, že by nepřítel Ráb vzítí měl, kteréž ačkoli pravé byly, však z jistých příčin o tom, aby rozhlašovány nebyly, poručeno bylo.“³⁴² Nakonec tedy tažení roku 1594 skončilo, aniž by dosáhlo jakéhokoli úspěchu. „Těch dnův, tj. po sv. Lukáši [18. října] pišice, jízdní naši z ležení před Prešpurkem oznamovali, že každé noci, jak Turek již při Komornu ležíc k též pevnosti zhusta střelbu pouští, slychají. V středu pak po Všech Svatých [2. listopadu] navrátil se od Prešpurku vyslaný náš, a za ním hned v sobotu devět jízdných s jedním vojenským vozem přijeli, nic dobrého v tom času s užitečným všeho křesťanstva nezpůsobivše; neb tomu vyrozumíno jest, že J[e]ho[M]i[C]i[sařsk]á vyslav do ležení k pánům Čechům, jich za to, aby v poli, pokavadž by se tomu, zdaliby pro obhájení Komárna pomoci jejich potřebí bylo, nevyrozumělo, ještě asi za dvě neděle setrvali, žádati dal; ale oni oslyševše milostivou žádost J[e]ho[M]i[i]l, větší díl se rozjeli a domův navrátili.“³⁴³

Jak je tedy vidno, tažení roku 1594 bylo velmi bedlivě sledováno a až na pár výjimek se k němu vyjadřují všechny kroniky. Více je pak zdůrazňována porážka a dobytí Rábu Turky a také pozdní scházení zemské hotovosti, než dílčí úspěchy, kterých toho roku křesťanská vojska dosáhla.

„Karel hrabě z Mansfeldu, jsa od císaře křesťanského Rudolfa povolán, nařízen a vypraven jakožto starý, zkušený krigsman proti Turkuom pohanům do král[ovství]. uh[erského]., oblehl s lidem křesťanským pevnost Ostřehom, kdež se Turci silně brániti nepřestávali. A jiní Turci přitáhli silně k Ostřehomu svým na retuňk, a tu jest s nimi bitva polní svedena a Turci přemoženi jsau a nemálo jich zbito; ostatní zutíkali. Ti pak na Ostřehomě obležení, vidauce svých porážku, dali se s křesťanskými hejtmany v smlauvu a rokování, a jsa odtad s životy svými propuštěni, Ostřehoma křesťanuom postaupili. A tak se ten čas ta pevnost křesťanuom v moc dostala. Před vzdáním Ostřehoma křesťanuom nadepsaný Karel hrabě z Mensfeldu, bitvu tu obdržav a rozstonavše se, umřel.“
(Mikuláš Dačický, str. 188)

³⁴¹ STRNAD, Josef. M. Šimona Plachého z Třebnice Paměti Plzeňské, str. 188.

³⁴² Tamtéž, str. 193.

³⁴³ Tamtéž, str. 196.

Další události patnáctileté války už nejsou příliš zmiňovány, většinou pouze jednotlivě v některé kronice, nejčastěji dobytí Ostřihomi. Po neúspěšném hájení Rábu a neschopnosti arciknížete Matyáše jakkoli v tomto Turkům zabránit povolal císař Rudolf II. na doporučení arciknížete Arnošta, guvernéra v Nizozemí, zkušeného velitele Karla z Mansfeldu, jenž se stal zástupcem vrchního velitele arciknížete Matyáše. Karel z Mansfeldu shromáždil úctyhodné množství 60 000 vojáků a v červenci započal s obléháním Ostřihomi. Díky útokům Moldavska, Sedmihradska a Valašska na severní hranici byla turecká vojenská síla rozdělena, proto nemohla vyčlenit dostatečný počet jednotek na ochranu důležité pevnosti. V srpnu 1595 tak byla křesťanskými vojsky znovu dobytá, ale nedlouho poté Karel z Mansfeldu v polním ležení umírá.³⁴⁴

O znovudobytí Ostřihomi se šíře zmiňuje Jan Adam Nožír: „Item Vostřehom, město i pevnost v uherské zemi (kteréžto Turek léta 1543 křesťanům vzal, a až do tohoto času toho v držení byl) od válečného lidu křesťanského zase mocí odňat v sobotu po svatém Jiljí druhého dne měsíce září. Urozený pán, Pan Vilém Trčka z Líppy, nejvyšším správcem vojska byl s Panem Karlem, knížetem z Mansfeldu.“³⁴⁵

Zmínku o vítězství u Ostřihomi i smrti Mansfelda přináší kronika Simona Hüttela. „V tomto roce [1595] křesťané znovu vyhráli na Turcích město Gran³⁴⁶, Španělé nejlépe vykonali, ale starý hrabě z Mansfeldu nejvyšší velitel zemřel v Prešpurku po dobytí města Gran.“³⁴⁷

Pavel Mikšovic pak zaznamenává pouze úmrtí Mansfelda, klade ho však do Komárna. „T[oho]. l[éta]. [1595] v neděli po sv. Vavřinci 15. d[dne]. m[ěsíce]. srpna umřel kníže Karel z Mansfeldu v Komárně.“³⁴⁸

Šimon Plachý z Třebnice se o tažení proti Turku v roce 1595 šíře rozepisuje především kvůli ubytování vojska přesunujícího se na uherské bojiště z Říše a těžkostem, které je potkaly s regimentem Alexandera Felina. V této souvislosti však také na konci popisu událostí tohoto roku v Plzni a v zemi zmiňuje smrt Mansfelda a znovuzískání Ostřihomi. „Téhož času po slavnosti na nebevzetí blahoslavené Panny Marie, kníže z Mansfeldu, nejvyšší jsa v zemi uherské nad vojskem křesťanským, zůstáváje při obležení Ostřehomu mnoho týhodnův pořád, pro vykonání mnohých znamenitých činův hrdinských při dobývání

³⁴⁴ JANÁČEK, Josef. *Rudolf II. a jeho doba*. Praha – Litomyšl, 1997, str. 332–334; PROCHÁZKA, Jiří. *Velká a dlouhá válka s Turky*, str. 30.

³⁴⁵ Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DA IV 1, fol. 30v.

³⁴⁶ Německý název pro Ostřihom.

³⁴⁷ SCHLESINGER, Ludwig. *Simon Hüttels Chronik der Stadt Trautenau*, str. 326.

³⁴⁸ KOVÁŘ, Matěj. Pavel Mikšovic a jeho kronika Lounská. *Sborník historického kroužku II*, č. 2, 1901, str. 120–125, zde str. 122.

dotčené pevnosti že život svůj dokonal, zprávy sem jisté přicházely, z čehož mezi křesťany veliký zármutek vzešel, obzvláště pak J[eho]M[ilost]C[ísařsk]á pro takovou nenadálou smrt' jeho žalost' míti ráčil, protože na tom vůdci moudrým a zkušeným všemu křesťanstvu mnoho záleželo. [...] Potom po smrti jeho s pomocí pána Boha předce Ostřihom Turkům vzata jest, o čemž jiné historie obšírně, jak se tam dále, vypravovati budou, já k poznamenání našemu domácimu se vrátím.³⁴⁹

K roku 1596 pak ještě Simon Hüttel zmiňuje vpád křesťanů do tureckého ležení, zřejmě se jedná o bitvu u Keresztese.³⁵⁰ Šimon Plachý z Třebnice pak opět popisuje mustruňk vojsk pro další tažení proti Turku a ubytování jednotek v Plzni a jejím okolí a dále zaznamenává pád Jageru.³⁵¹

„V Uhřích Ráb, pevnost' hlavní, jest zase Turkuom pohanům odňata, mimo naději lidskau, v tu neděli po Velikonoci 29. dne měsíce března, skrze rozšafnost a statečnost lidu vojenského, křesťanského, nad nímž správcím byl p. Adolf z Švarcnburku, krigsman zkušený, jenž byl k tomu nařízen. [...] A ti tam všickni i s bašetem, svým hejtmane – jenž se velmi bránil – zbiti jsau, a ta pevnost' zase křesťany osazena a opatřena jest s potěšením křesťanstva, jimž na té pevnosti, zvláště okolním blíže, mnoho záleželo.“ (Mikuláš Dačický, str. 193)

Poslední častěji zmiňovanou událostí turecké patnáctileté války bylo znovudobytí Rábu křesťany. Příprava byla provedena již roku 1597, kdy bylo dobito předpolí Rábu – Totis (Táta). Na začátku roku 1598 pak bylo rozhodnuto o pokusu dobýt i hlavní pevnost. Útok byl proveden stejně jako u Totisu v noci a hlavní tlak byl směřován na brány. „Veliteli císařských vojáků Adolfovi ze Schwarzenbergu se podařilo tajně položit k jedné z bran Rábu petardu, která po explozi otevřela obláhatelům dostatečný přístup do města. V rozhodném boji, který trval celou noc, byli Turci přemoženi [...]“³⁵²

Jan Adam Nožíř k tomu uvádí: „Item Ráb v Hořejších Uhřích, kterej Turek před půl čtvrtém létě vzal a držení byl, zase s pomocí boží, od hraběte Adolfa, svobodného pána z Švarcenberku a lidu jeho v malém počtu fortelem nočně v neděli provodní jest vzat, a lid tureckej v něm všecken pobit, na pevnosti škody není učiněno, kromě jednu bránu Instrumenty roztrhli, a nenadále času nočního se stalo.“³⁵³

³⁴⁹ STRNAD, Josef. M. *Šimona Plachého z Třebnice Paměti Plzeňské*, str. 210.

³⁵⁰ SCHLESINGER, Ludwig. *Simon Hüttels Chronik der Stadt Trautenau*, str. 329.

³⁵¹ STRNAD, Josef. M. *Šimona Plachého z Třebnice Paměti Plzeňské*, str. 212.

³⁵² PROCHÁZKA, Jiří. *Velká a dlouhá válka s Turky*, str. 31–32.

³⁵³ Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DA IV 1, fol. 36r.

Simon Hüttel přibližuje i osobnost Adolfa Schwarzenberga: „Anno 1598 29. dne března v neděli quasimodo geniti 3 hodiny přede dnem obsadil hrabě ze Schwarzburgu z Durynska [...], místodržící Vídně, pevnost Ráb, Turky odrazil.“³⁵⁴

Šimon Plachý z Třebnice o tom zaznamenal: „Léta 1598 v pátek den svátostí [3. dubna] šťastné a veselé noviny do Prahy přišly, že od pána z Švarznburku Turkům zase s pomocí pána Boha všemohoucího ta vzáctná pevnost' Ráb jest odňata, o čemž, jak se stalo, poněvadž jiní psáti budou, to ovšem z hodných příčin toho se dokonce mlčením pomíjí.“³⁵⁵

Pavel Mikšovic o znovudobytí Rábu napsal: „T[oho]. l[éta]. v ned[ěli]. provodní na noc na pondělí okolo hod[iny]. 6. pán z Švarzenburku s jinými pány, s lidem svým vzali Ráb s znamenitou municí válečnou, kdež bylo střelby velký na kolesách 180 kusův, s těmi Turky šarmiclovali na 4 hodiny 19. m[ěsíce]. března.“³⁵⁶

Václav Kněžoveský o turecké kampani roku 1598 mluví pouze v souvislosti s průtahem vojsk z Říše a s jejich ubytováním přes noc v okolí Slaného a ve Slaném.

K roku 1598 se pak ještě kronika Simona Hüttela zmiňuje o dobytí (obléhání) Budína a k roku 1599 o dobytí Kaniže Turky, ostatní kroniky však již o této události mlčí.

Jak je tedy z předestřených zápisů jasně patrné, zájem kronikářů o turecké války byl veliký. Významné události poutaly jejich pozornost natolik, že jimi doplnili své kroniky. Nejvíce u kronikářů konce 16. století rezonovala smrt krále Ludvíka u Moháče roku 1526 (zmíněná ve všech kronikách, které zasahovaly svými záznamy až do 1. poloviny 16. století) a neúspěšné tažení na obranu Rábu roku 1594 (až na specifickou kroniku Chomutova, kroniku Soběslavi Řehoře Smrčky a Kadaňskou kroniku je opět zaznamenávají všechny). Můžeme pozorovat to, že kronikáře více zajímaly spíše události z jejich pohledu negativní, tedy prohry křesťanského vojska, než vítězství. Některé dokonce zaujaly natolik, že jim věnovaly rozsáhlou pozornost (Václav Kněžoveský a Šimon Plachý z Třebnice, u něhož to bylo ale způsobeno především plzeňským angažmá v protiturecké výpravě). Je taktéž zřejmé, že po těchto informacích byl nejen hlad, ale ani nebylo obtížné se k nim dostat. Sám Václav Kněžoveský přiznal ve své kronice následující: „Noviny pak buď zlé nebo dobré, kderé se od léta 94 (z strany nepřítel Turka sběhly) až do léta etc. [...] ty se tištěné, kderé sem pomalu skupoval, ode mne pro budoucí paměť pilně chovají.“³⁵⁷ Tato přímá

³⁵⁴ SCHLESINGER, Ludwig. *Simon Hüttels Chronik der Stadt Trautenau*, str. 333.

³⁵⁵ STRNAD, Josef. M. *Šimona Plachého z Třebnice Paměti Plzeňské*, str. 214.

³⁵⁶ KOVÁŘ, Matěj. Pavel Mikšovic a jeho kronika Lounská. *Sborník historického kroužku III*, č. 1, 1902, str. 57–60, zde str. 58.

³⁵⁷ PETERS, Josef. Václav Kněžoveský a jeho paměti, str. 50.

zmínka tedy dokazuje, že pravděpodobně tvůrci kronik měli k dispozici letákovou produkci, ze které pak informace do kronik čerpali.

Identifikace konkrétních letáků, které by mohly být informačním zdrojem pro tyto kronikáře, by si vyžádala další samostatný výzkum a z důvodů nejistoty dochování všech letáků a krátkosti některých záznamů by zřejmě nebyla ani komplexně možná.

8.2 Ostatní „čistě“ mimoměstské události

Jak bylo tedy výše nastíněno, událostem boje s Turky byla věnována velká pozornost. Podobně tomu však u různých kronikářů bylo i u jiných událostí, které se odehrávaly mimo jejich město. Proto si zde dále rozebereme, jaká dění především kronikáře zajímaly a čemu více či méně věnovali pozornost.

Události zmiňované v kronikách lze typologicky rozdělit na několik skupin těch nejčastěji zapisovaných. Tyto skupiny nejsou rozděleny dle nějaké plně objektivizované kategorizace, jde především o relativní četnost podobných typů událostí ve studovaných kronikách. Tato kategorizace je tedy spíše pomocnou, k většímu zpřehlednění dané tematiky.

Nejčastěji jsou to úmrtí různých významných osob, které nějak zapůsobily na autora kroniky, ať už jde o různé panovníky jak českého království, tak zemí okolních i vzdálených, nebo o šlechtice, náboženské reformátory apod. Tato společnost je často velmi různorodá, více se jí věnujeme níže.

Na dalším místě, často i co do početnosti, jsou zastoupeny zprávy o požárech, většinou blízkých i dalekých měst, jak měst českých, tak i zahraničních.

Dále se v kronikách setkáváme mnohokrát s informacemi o sněmech. Nejde jen o sněm český, popř. sněm generální, ale i sněm říšský, zprávy o jiných se nevyskytují.

Další relativně početně zastoupenou skupinou jsou různé bitvy, povstání a dobytí měst nebo pevností. Do této kategorie nejsou zahrnuty bitvy s Turky, které byly zpracovány v kapitole 8.1.

Časté zmínky jsou v kronikách věnovány i různým volbám a korunovacím jak českých a římských králů, tak i volbám v jiných zemích (vzhledem k zvolenému období především v Polsku).

Zajímavou kategorií jsou poselství, kterým (především těm exotickým) byla v kronikách věnována až neobvykle hojná pozornost, především ke konci sledovaného období.

Zvláštní kategorie může být věnována i krimináliím. Tato jsou spíše zaznamenávána v souvislosti s konkrétní lokalitou (její obyvatelé jako pachatelé nebo lokalita jako místo

spáchání kriminálního činu), ale někdy jsou zmiňovány i činy mimo konkrétní město pro svou potenciální zajímavost nebo výjimečnost.

Skupinou poměrně málo zastoupenou jsou pak zprávy o změně kalendáře v roce 1582, potažmo 1584.

Další zprávy již nejsou nijak rozřazeny, spíše budou zmíněny v kontextu dosahu informačního zájmu kronikáře.

8.2.1 Úmrtí významných osob

Zápisy o úmrtích méně i více známých osob, jak z blízkého, tak i vzdálenějšího okolí, tvoří relativně početnou část záznamů o událostech mimo město.

Z hlediska dosahu zájmu jednotlivých kronikářů si rozdělíme tyto zprávy na zápisy o úmrtích osob z českého prostředí a na ty o úmrtích osob z prostředí zahraničního.

„Po dokonání téhož sněmu říšského císař Maximilian secundus, čes[ký]. a uh[erský]. etc. král, pán milostivý, dobrotivý a všemi cnostmi od boha obdařený, zrostu krásného a spanilého, tam v Řezně život svůj v tomto světě dokonal křesťanský v ten pátek den pam[átce]. sv. Maximina. [...] V pondělí po pam[átce]. sv. Augustina, posledního dne měsíce Augusti, srpna, umřel jest na hradě praž[ském]. v domě svém slavný pán český, p[án]. Vilém z Rožmberka, jsa nejv[yšším]. purkrabím praž[ským]., rytíř tovaryšstva zlatého rauna domu burgundského, byv stáří věku svého 57 let.“ (Mikuláš Dačický z Heslova, str. 150–151 a 177)

Pokud jde o zmínky o úmrtích známých osob z českého prostředí (do něž jsou započítány i panovníci z habsburské dynastie), jednoznačně převažují dvě zprávy, a to o úmrtí císaře Maxmiliána I. roku 1576 a Viléma z Rožmberka roku 1592.

O smrti císaře Maxmiliána se zmiňuje pět z devíti zpracovávaných kronik. Z toho však u dvou, kde zmínka chybí, záznamy nesahají k tomuto období (kronika Řehoře Smrčky ze Sabinova začíná až rokem 1587 a záznamy Václava Kněžoveského od konce 70. let 16. století). O úmrtí císaře tak nic nezaznamenali jen Matyáš Meissner, jehož kronika je, jak již bylo zmíněno výše, velmi specifická, a Šimon Plachý z Třebnice. Zápisy o této události jsou většinou krátké a nepřinášejí nám žádné informace navíc. Dozvídáme se tedy, že císař Maxmilán zemřel 12. října, tj. v den sv. Maximina, v Řezně, když pobýval na říšském sněmu, Kadaňská kronika zaznamenává nesprávně jako den úmrtí 14. října. U Simona Hüttela, Pavla Mikšovic, Jana Adam Nožíře a Jana Piláta Rakovnického pak nalézáme ještě informaci o přenesení těla císaře do Prahy (dle Jana Piláta 6. února 1577) nebo o jeho pohřbu, který byl 22. března 1577 (Simon Hüttel chybně uvádí 22. květen).

O úmrtí Viléma z Rožmberka se dozvíme taktéž z pěti kronik. Žádné informace o jeho smrti nezapsal Simon Hüttel, autor Kadaňské kroniky, Šimon Plachý z Třebnice a Matyáš Meissner. Opět nalézáme jen zápisy velmi strohé, pro příklad uveďme, co zaznamenal Jan Adam Nožíř: „Item vysoce urozený pán, pan Vilém z Rožmberka, a na Českém Krumlově, správce a vladař domu rožmberského, rytíř Tovarystva zlatého rouna, J[e]ho. M[ilosti]. C[ísařské]. tejná radda a nejvyšší purkrabě pražský, umřel v Praze (na zámku) v domě svém, v pondělí po svatém Bartoloměji [31. srpna].“³⁵⁸

„*Potomně [léta]. 1516 ve čtvrtek př[ed]. Květnau neděli umřel jest tejš Vladislav, uherský a český etc. král. v Budíně, v král[ovství]. uherském. Po smrti Ludovicus, jediný syn jeho, české a uherské království přijal, byv v létech svých desíti; ale nevládl, až byl v letech šestnácti.*“ (Starší paměti, *Paměti Mikuláše Dačického z Heslova*, str. 29)

Jelikož většina kronik je zaměřena více na vymezené období let 1575 až 1600, žádné další úmrtí českého panovníka většinou nezaznamenává (kromě smrti Ludvíka Jagellonského, které byla věnována pasáž v kapitole 8.1 o tureckých válkách). Pouze dvě kroniky se širším rozsahem do minulosti, a to Kadaňská kronika a kronika Simona Hüttela, zmiňují krátce úmrtí Vladislava Jagellonského. K tomu Simon Hüttel zapsal: „Léta Páně 1516 ve čtvrtek před Květnou nedělí zemřel král Vladislav a brzy v pondělí byl pohřben ve Stoličném Bělehradě. Vládl v Čechách 45 let a v Uhrách 26 let etc. etc.“³⁵⁹

„*Umřel p[án]. Burián Trčka z Lippy, bohatý a vznešený, jsa saudcem zemským a podkomořím král[ovství]. č[eského].*“ (Mikuláš Dačický z Heslova, str. 173)

Po Vilémovi z Rožmberka jsou dalšími ze šlechticů, kteří jsou v souvislosti se svým úmrtím častěji zmiňováni, Adam z Hradce, Burián Trčka z Lípy a Jiří Bořita z Martinic. Zprávu o smrti nejvyššího purkrabího a nejvyššího kancléře císaře Rudolfa II. Adama z Hradce je možné nalézt ve čtyřech kronikách, a to u Jana Adama Nožíře, Jana Piláta Rakovnického, Pavla Mikšovic a Řehoře Smrčky. Nejobsáhlejší zápis zanechal Jan Pilát Rakovnický z Jenštejna: „Item v neděli po sv. Ondřeji [1. prosince]³⁶⁰ ráno ve dvanácte hodin umřel P[án]. P[an]. Adam z Hradce; byl kanclířem i nejvyšším purkrabím. Potom v pondělí po sv. Mikuláši [9. prosince] dovezen do Starýho Města k jezuitům a potom v úterý vezen do Hradce z Prahy u veliké pompě.“³⁶¹

Zmínky o smrti Buriána Trčky a Jiřího Bořity pak již zapsali vždy pouze dva kronikáři (u Buriána Trčky Václav Kněžoveský a Pavel Mikšovic a u Jiřího Bořity Jan Adam Nožíř

³⁵⁸ Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DA IV 1, fol. 17 r.

³⁵⁹ SCHLESINGER, Ludwig. *Simon Hüttels Chronik der Stadt Trautenau*, str. 40.

³⁶⁰ Adam z Hradce zemřel již 24. listopadu 1594.

³⁶¹ DVORSKÝ, Jiří. *Pražské paměti Jana Piláta Rakovnického z Jenštejna z let 1575–1605*, str. 169.

a opět Pavel Mikšovic). Pavel Mikšovic o úmrtí podkomořího království českého: „T[oho]. r[oku]. [1591] v středu d[en]. sv. Žofie urozený a statečný rytíř Jan Burian Trčka z Lípy a na Světly nad Sázavou J[eho]. M[ilosti]. C[ísařské]. rada a podkomoří království Českého v domě svém na malé straně umřel 15. d[ne]. m[ěsíce]. máje.“³⁶² (Václav Kněžoveský chybně datuje jeho smrt do července 1591). Tento svůj zápis doplnil Pavel Mikšovic *eteostichonem*³⁶³: „Eteostichon, jež obsahuje den, měsíc a hodinu úmrtí p[ána]. Buriana Trčky, podkomořího král[ovství]. Českého: LVX CaMerae BVrIanUs obIt sata pLeIone qVIno/ FeLICes VbI SoLe CoLorat agros. (Světlo komory Burian zemřel, setá Pleione šťastné když třikrát po páté sluncem barví luhy).“³⁶⁴ O úmrtí tohoto šlechtice se dozvídáme zřejmě právě proto, že měl na starosti agendu královských měst.

K úmrtí nejvyššího kancléře království českého pak pouze poznamenal Jan Adam Nožíř: „Item umřel urozený pán, pan Jiří Bořita z Martinic, a na Smečně, Jeho Mi[los]ti Cí[sařské]. radda, komorník a nejvyšší kanclíř království českého [22. ledna].“³⁶⁵

Ostatní šlechtici se dočkali už jen jednotlivých zmínek v té které kronice, většinou pro svůj vztah k dané lokalitě, které se dílo týká, popř. pro způsob smrti, jak poznamenává např. Jan Adam Nožíř o úmrtí Zdeslava Kaplíře ze Sulevic: „Zdeslav Kaplěř z Sulevic a na Skalce, u chaloupky za mostem zabit, na den s. Jana Evangelisty [3. ledna].“³⁶⁶

„*Také toho roku [1589] zemřeli [...] a mistr Petr Codicillus, astronomus, jenž pranostiky a kalendáře v král[ovství]. čes[kém]. vydával.*“ (Mikuláš Dačický, str. 170)

Častější zmínky v městských kronikách si pak už v Čechách vysloužil pouze jeden muž, a to profesor a rektor pražské univerzity Petr Codicillus z Tulechova. Sám vystudoval v Praze jazyky u Matouše Kollina a hlavně díky jeho pomoci se po svém bakalariátu na pražské univerzitě roku 1552 dostal na univerzitu ve Wittenbergu (1555–58). Po své promoci roku 1561 se stal profesorem na pražské univerzitě, kde vyučoval antické texty, matematiku a astronomii, dvakrát (1572/73 a 1582–1589) byl i rektorem. Významným počinem byl především jeho nový školský řád pro univerzitou spravované městské školy *Ordo studiorum docendi atque discendi litteras in scholis civitatum regni Bohemiae et marchionatus Moraviae constitutus per universitate Pragensi* z roku 1586. Dále napsal

³⁶² KOVÁŘ, Matěj. Pavel Mikšovic a jeho kronika Lounská. *Sborník historického kroužku II*, č. 1, 1901, str. 53.

³⁶³ Eteostichon je typem chronogramu, v němž všechna vyznačená písmena z římské abecedy dávají dohromady číselný součet, který označuje datum vztahující se ke konkrétní věci, události nebo osobnosti. Eteostichon má podobu hexametru.

³⁶⁴ KOVÁŘ, Matěj. Pavel Mikšovic a jeho kronika Lounská. *Sborník historického kroužku II*, č. 1, 1901, str. 53

³⁶⁵ Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DA IV 1, fol. 35r.

³⁶⁶ Tamtéž, fol. 2r.

řadu básní, ale také pranostik a minucí nebo gramatiky a učebnice latiny a dialektiky (ta vydána posmrtně).³⁶⁷ O jeho smrti roku 1589 se zmiňují hned tři kroniky (Jan Adam Nožíř, Pavel Mikšovic a Václav Kněžoveský). Kromě krátké zprávy u Jana Adama Nožíře je v obou zbývajících kronikách zmíněn především jeho zásah v jím vydávaných minucích (tj. raně novověkých kalendářích s astronomickými a astrologickými poznámkami), kdy vynechal svátek Jana Husa.³⁶⁸ K tomu ostře především Václav Kněžoveský: „Téhož léta [1589] brzy po všech S[vatý]ch umřel v Praze učenej muž, Mistr Petr Kodicillus, mathematicus a hvězdář, kderejž byl předešle (kvůli mocnářům a zvláště papežencům) vymazal z pranostiky našeho věrného Čecha, dobré a jistě S[vat]é paměti S[vatéh]o Mistra Jana z Husince, mučedlníka Božího. Pán Buoh rač jemu to milostivě odpustiti a lehký odpočinutí dáti.“³⁶⁹

Pokud se blíže podíváme na zprávy o úmrtích známých osob mimo Čechy, i tady se některá jména objevují častěji.

„L[éta]. 1546. V pátek př[ed]. pam[átkou]. sv. Matějem ap[oštola]. páně Martinus Luther, vejborný kazatel a učitel písma svatého božského, umřel jest v vlasti své Eisleben; a potom do Wirtnberka dovežen a tam v kostele hlavním pohřben. – Nota. O jehožto učení veliké nevole a neznáze vznikly jsau v křesťanstvu.“ (Ondřej Dačický z Heslova, *Paměti Mikuláše Dačického z Heslova*, str. 74 a 135)

Zmínky ve čtyřech kronikách se dočkalo úmrtí reformátora Martina Luthera (u Jana Adama Nožíře, Pavla Mikšovic, Simona Hüttela a v Kadaňské kronice).³⁷⁰ Od Pavla Mikšovic se dozvídáme: „It[em]. l[éta]. P[áně]. 1546 ve čtvrtek před devítníkem [18. února] na tý syllabě con-jun-ge-tunc umřel muž slavný a znamenitý, i také téměř po všem světě vyhlášený Martinus Lutherus v městě Eisleben a potom do Wittenberka přivezen a tam pochován.“³⁷¹ Smrt Martina Luthera tedy vyvolala velkou pozornost, ať už kladnou (Pavel Mikšovic), nebo i částečně zápornou (Kadaňská kronika).

„L[éta]. 1586. Augustus, kníže saské, kurfiřt, archimarsálek říše, umřel jest v Drážd'anech, v městě svém Freiberce, pán slavný, možný a bohatý, jediného syna dědice svého, jménem Christiana s Annau, manželkou svau, jenž z rodu králův denemarských byla

³⁶⁷ ČORNEJOVÁ, Ivana a kol. *Dějiny Univerzity Karlovy*. I. 1347/48–1622. Praha, 1995, str. 234–235.

³⁶⁸ „Aby zachránil univerzitu a sobě privilegium vydávat minuce, jak činil od r. 1563, povolil Codicillus nátlaku, kterým si jesuité u Rudolfa II. vymohli kromě jiných výhod i vypuštění svátku Husova a Jeronýmova, a v minuci na r. 1585, věnované Bořitům z Martinic, oba uvedené svátky vynechal. [...] Teprve od r. 1588 památku Husovu v minucích obnovoval.“ Viz *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě*. 1. A–C. Praha, 1966, str. 390.

³⁶⁹ PETERS, Josef. Václav Kněžoveský a jeho paměti, str. 29–30.

³⁷⁰ Naproti tomu smrt Filipa Melanchtona zaznamenal jen Jan Adam Nožíř a Pavel Mikšovic.

³⁷¹ KOVÁŘ, Matěj. Pavel Mikšovic a jeho kronika Lounská. *Sborník historického kroužku I*, č. 3, 1900, str. 183.

a nedávno před tím umřela, pozůstavivše; a nedávno se byl před smrtí oženil, pojav k manželství kněžnu, pannu Anežku Hedviku z rodu knížat Anhaltských, a kolikosi téhodnuov s ní pobyvše, život svůj na tomto světě dokonal. – Nota. Starému muži mladá žena, smrt hotová.“ (Mikuláš Dačický z Heslova, str. 159)

Často jsou pak v kronikách také zmíněna úmrtí saských kurfiřtů.

Tři kroniky zaznamenaly smrt Mořice Saského roku 1553. Tento saský vévoda prožil velmi divoký život, postavil se na stranu Ferdinanda I. a získal tak pro sebe saskou kurfiřtskou hodnost. Byl však smrtelně raněn v bitvě u Sievershausenu 9. července 1553 a dva dny poté zemřel, k čemuž např. Jan Adam Nožič napsal: „Item Maurycius, kurfirst saský, zahynul v bitvě, jsouc od svých vlastních smrtně postřelen, maje věku let 32. měsíce 3. a dní 21.“³⁷²

Dalším z častěji zmíněných je úmrtí Mořicova bratra, Augusta Saského v roce 1586. Zmínku o tom lze nalézt ve čtyřech kronikách, a to u Jana Adama Nožiče, Pavla Mikšovic, Simona Hüttela a v Kadaňské kronice. Autor Kadaňské kroniky zaznamenal: „Tento rok [1586] 11. února v 6. hodin po poledni zesnul v Pánu August vévoda saský, [...] kurfiřt římské říše na Draždanech, potom byl pohřben ve Freiberku.“³⁷³

Poslední početnější zápis nalezneme o úmrtí Kristiána Saského, syna kurfiřta Augusta, který vládl pouhých pět let. Tři kroniky zmiňují jeho smrt roku 1591, mj. Pavel Mikšovic: „T[oho]. l[éta]. [1591] v sobotu ochtáb sv. Václava Kristian kurfiřt Saský umřel 5. d[ne]. m[ěsíce]. října (secundum velus calendarium 25. septembris).“³⁷⁴

Žádné další osobnosti mimo české země si nevysloužily více než jednu zmínku v konkrétní kronice.

Pokud jde o strukturu a početnost zastoupení českých a zahraničních osob, jsou tyto velmi různorodé. Ve většině studovaných kronik převažují záznamy o úmrtích osob z českého prostředí, v některých jsou dokonce zastoupeny bezvýjimečně (Jan Pilát Rakovnický a Řehoř Smrčka). U většiny ostatních je poměr 2 : 1 pro české osobnosti, u Pavla Mikšovic dokonce téměř 4 : 1. U jediných dvou kronik je početnost zápisů o osobnostech mimo hranice Čech vyšší. Je to Kadaňská kronika, kde je však počet záznamů o úmrtích nízký (pět, přičemž poměr je 2 : 3) a pak kronika Simona Hüttela. V této poslední kronice je naopak poměr českých a zahraničních osobností 1 : 3. Tato kronika je však výjimečná i v dalším srovnání.

³⁷² Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DA IV 1, fol. 28r.

³⁷³ Knihovna Konventu františkánů u Panny Marie Sněžné v Praze, sign. R 13, fol. 156v.

³⁷⁴ KOVÁŘ, Matěj. Pavel Mikšovic a jeho kronika Lounská. *Sborník historického kroužku II*, č. 1, 1901, str. 54.

Pokud jde o vzdálenost osob, jejichž úmrtí zaznamenává autor kroniky, u většiny z nich jsou nejvzdálenějšími osobami saští kurfiřti, ačkoliv absolutní vzdálenost jak u Loun, tak u Litoměřic je velmi podobná se vzdáleností k Praze.

Václav Kněžoveský ve své kronice Slaného zapisuje většinou úmrtí okolních šlechticů (Ludvík Bezdrůžický z Kolovrat ad.), poté i významnějších pánů, většinou úředníků působících a tudíž v době smrti pobývajících v Praze (Vilém z Rožmberka, Burián Trčka z Lípy). Dále zaznamenává i smrt saského kurfiřta Kristiána, nejdále však sahá jeho zpráva o smrti dvou papežů k roku 1586 a 1590 (zřejmě je myšlen papež Řehoř XIII., který však zemřel již roku 1585, a pak jeden z dvojice papežů Sixtus V. a Urban VII., který však stál v čele církve pouhý měsíc, tedy od srpna do září 1590) a smrt tureckého císaře roku 1590 (zde Kněžoveský neuvádí správnou informaci, turecký sultán Murad III. zemřel až roku 1595). Tyto informace jen svědčí o náboženském zanícení Kněžoveského, kdy první úmrtí papeže, o kterém informuje, uvádí kvůli Řehořovu zavedení nového kalendáře, v druhém případě pak píše: „Téhož léta umřeli dva znamenití potentátové, totiž papež římskej a císař tureckej. Pán Buoh rač dáti, aby poslední byli a církev Páně aby se jedinejm a nejvyšším papežem Pánem Kristem řídila a spravovala, a ne Antikristem, a císařství turecké aby již podle prorocství o něm taky konec vzalo a nepřátelé tíž Syna Božího a církve jeho aby vyplenění a vykořenění byli ven z země, a kdeří by pozůstali, aby k víře křesťanské přivedeni a obráceni byli. Aby jakož jest jeden pastýř, byl taky i jeden ovčinec. Což Pán Buoh rač milostivě dáti.“³⁷⁵

Jan Adam Nožič se zmiňuje ve stejné míře jak o úmrtích okolních šlechticů, tak významných pánů působících v zemských úřadech v Praze. Přináší několik zpráv o úmrtí saských vévodů a smrti Martina Luthera (Eisleben) i Filipa Melanchtona (Wittenberg). Největší informační vzdálenost pak musela mít zpráva o úmrtí arcivévody Ferdinanda Tyrolského (Innsbruck) a především arcivévody Arnošta Habsburského, který v té době působil jako guvernér v Nizozemí a zemřel v Bruselu, tyto informace však zřejmě díky jejich příslušnosti k habsburskému rodu mohly být v Čechách relativně známé.

U Pavla Mikšovic více převažují úmrtí okolních šlechticů a osob v zemských funkcích nebo u dvora. Z dalších zmiňuje smrt saských vévodů a kurfiřtů (vévoda Jiří Saský a vévoda Jindřich Saský, zvaný Pobožný – u obou Pavel Mikšovic uvádí jako Míšeňský; kurfiřt August Saský a kurfiřt Kristián Saský), dále Martina Luthera a Filipa Melanchtona a pak také Karla z Rakouského domu (myšlen je Karel II. Štýrský, který zemřel roku 1590 na Štýrském Hradci, opět zřejmě platné viz výše).

³⁷⁵ PETERS, Josef. Václav Kněžoveský a jeho paměti, str. 33.

Kadaňská kronika nám zprostředkovává informace o úmrtích jen velmi sporadicky. Dvě jsou o úmrtích českých panovníků (Vladislav Jagellonský a císař Maxmilián II.), dvě o saských kurfiřtech (Mořic Saský a August Saský) a jedna o smrti Martina Luthera.

Výjimečnou je kronika Simona Hüttela. Téměř nepřináší žádné informace o úmrtích osob z Čech, ale většinou ze zahraničního prostředí. Částečně je tato okolnost způsobena jistě blízkostí Trutnova k hranicím a čilými obchodními i jinými kontakty se Slezskem (Hans Schaffgotsch ad.), Polskem (polský král Zikmund I. ad.) a Saskem (vévoda Jindřich Saský, kurfiřt Mořic Saský ad.). Pozornost Simona Hüttela však sahá mnohem dál. Přináší nám například zprávy o úmrtí pruského knížete roku 1569 (je zřejmě myšlen kníže Albrecht Braniborsko-Ansbašský z rodu Hohenzollernů, který však zemřel již roku 1568), falckrabat (v této době již falckých kurfiřtů) Fridricha I. (1556) a Fridricha II. (1576)³⁷⁶, lantkraběte Filipa Hessenského (1567), tureckého císaře (sultán Murad III. 1595), papeže Julia (Julius III. 1555) nebo francouzského krále Karla IX. (1575). Je tedy zřejmé, že se neomezoval pouze na své nejbližší okolí nebo prostor sousedních zemí, ale získával informace i o událostech s větší vzdáleností původu.

Lze tedy říci, že se městští kronikáři, co se týče úmrtí známých osobností, většinou zmiňovali o těch, kteří se vyskytovali v jeho bližším okolí (do bližšího okolí je nutno počítat i Sasko, neboť z nejdále položeného Trutnova je vzdálenost do Drážďan jen přes 200 km). Více informací o úmrtích saských kurfiřtů vysvětlují i čilé obchodní kontakty, které především města jako Litoměřice a Kadaň udržovala. Pokud nacházíme informace o jiných osobnostech, bylo to v souvislosti s náboženským smýšlením autora (Václav Kněžoveský). Neobvykle široký záběr má pak kronika Simona Hüttela, v níž jsou zařazeny záznamy i o úmrtích francouzského krále nebo rýnských falckrabat. Náboženské smýšlení pak prosvítá především v zápise o smrti Martina Luthera (kladně o jeho osobě u Pavla Mikšovic a Simona Hüttela, neutrálně u Jana Adama Nožire a jediná částečně negativně zabarvená zpráva u autora Kadaňské kroniky). V početnosti zápisů vysvítá velký kredit a uznání Viléma z Rožmberka v české zemské obci, jeho smrt nezaznamenali jen Šimon Plachý z Třebnice (který nám žádné zprávy o úmrtích nezanechal), Matyáš Meissner (taktéž jako Šimon Plachý) a Simon Hüttel a autor Kadaňské kroniky, kteří se více zaměřili na zahraniční dění, jejich vzdálenost k hranicím státu také nejmenší a od centra země Prahy největší a zřejmě i vazby tedy slabší.

³⁷⁶ V posloupnosti rýnských falckrabat uvádění jako Fridrich II. a Fridrich III.

8.2.2 Požáry

Velmi časté zmínky nacházíme v kronikách také o požárech. Jde především o česká města (většina kronik). O požárech za hranicemi Čech se zmiňuje pouze Simon Hüttel.

*„Ve čtvrtek př[ed]. pam[átkou]. Sosl[ání]. Duchu sv. na ap[oštoly]. vyhořal hrad pražský sv. Václava všecek, kostely všeckny, zvonové se slili, hrobové svatých a čisté mnohé drahé věci, dcky zemské všeckny a všeckna stavení krom Černé věže a Daliborky, též Hradčany všeckny kromě sedmi domův, též Menší Město praž[ské]. pod týmž hradem praž[ským].; sotva ho třetí díl zůstal. A vyšel ten oheň v hodinu dvacátou, při čemž také něco lidí uhořalo. Stala se škoda veliká král[ovství]. čes[kému].“ (Mikuláš a Jan z Prácheň a Ondřej Dačický z Heslova, *Paměti Mikuláše Dačického z Heslova*, str. 71)*

Velmi často je zmíněn požár Pražského hradu. Všechny čtyři kronik, jejichž zápisy sahají před 70. léta 16. století, tuto událost uvádějí (Jan Adam Nožíř, Pavel Mikšovic, Kadaňská kronika a Simon Hüttel).

Nejzajímavější záznam nám zanechal Pavel Mikšovic, který jej opět doplnil eteostichonem: „L[éta]. P[áně]. 1541 v ochtáb Božího vstoupení hrad pražský 2. dne m[ěsíce]. června vyhořel. NobIle VVLCAnVs CastrVM Pragense perVrens / CorrIpIt et spalís IgnIbVs aCra Vorat. Mar[tin]. Cuthen. (Vznešený Vulcanus hrad pražský sežeh uchvacuje a šířícími se plameny hrad pohlcuje.) ConspICE Praga MInor fLagraVIt ab Igne VoraCi / LUX PenteCostes antea qVarta fVIt. Vit[us]. Trajan[us]. (Pohled, Menší město pražské shořelo od ohně hltavého čtvrtý den před svátky svatodušními.)“³⁷⁷

Další autoři většinou požár odbývají kratšími zmínkami, především doplňují i informaci o požáru Malé Strany.

„L[éta]. 1579. Město Klatovy v Čechách vyhořalo všicko i s předměstím, a okolo třicíti osob v tom ohni zahynulo, v auterej po neděli Jubilate.“ (Mikuláš Dačický, str. 153)

Požáry měst byly i v raném novověku velmi častým jevem. Zástavba byla často dřevěná nebo polodřevěná, protipožární opatření nedostatečná. Proto se nezdá stálo, že některé město vyhořelo během 16. století i několikrát (Most např. v roce 1515, 1575, 1578 a 1583, dále i Jičín, Hradec Králové, Chomutov a další). Požár města byl vždy velikým zásahem do jeho života a nezdá se, že by vedl k vlně solidarity a sbírky ostatních měst na podporu postižené obce.

³⁷⁷ KOVÁŘ, Matěj. Pavel Mikšovic a jeho kronika Lounská. *Sborník historického kroužku I*, č. 2, 1900, str. 124.

Ve zpracovávaných kronikách se proto zprávy o požárech měst vyskytují opravdu relativně často. Nejčastěji jsou zmiňovány požáry z období, kdy byly kroniky psány, tedy byly zřejmě autorovi známy z nedávné minulosti.

Především je to požár Mostu v roce 1578 (již druhý v řadě v krátké době), o němž nám zanechali zápis autor Kadaňské kroniky, Jan Adam Nožič a Pavel Mikšovic (jenž ho ale špatně datoval k roku 1577). Jan Adam Nožič zapsal toto svědectví: „Most město všecko vyhořelo, málo kolik z domů vstalo, lidu všelikého pohlaví do 300 zhyulo, v pondělí po Božím vstoupení [12. května].“³⁷⁸

Dále je často zmiňován požár Jičína roku 1589, a to také ve třech kronikách (Václav Kněžoveský, Pavel Mikšovic a Simon Hüttel). Simon Hüttel o tom zanechal takovou zprávu: „Poté 10. dne srpna město Jičín vůbec shořelo, a požár na začátku vypuknul před věží.“³⁷⁹

Posledním z nejčastěji vzpomínaných je rozsáhlý požár Chomutova roku 1598. K tomuto nám zanechal právě zmínku o solidaritě mezi městy Jan Adam Nožič: „Item město Chomutov vyhořelo všecko v pátek před svatým Jakubem, zapálilo se na předměstí u nějakého pekaře, a podli jeho bydlel provazník, měl koudele v domě za dvě stě kop, spíše i více, dal se oheň do ní, ta se rozvrhla ohněm na město (neb bylo od šindelů stavení) všecko pojednou hořelo, zámek, kostel, rathauz, zvonu velkých sedm se slilo, dobytku všelijakého mnoho uhořelo, že nemohli z domů vyvésti pro náhlost ohně, a od lidí neprali, než toliko, že jedna děvečka nevědí, kde jest se poděla, v městě summou víc v celosti nevostalo, toliko dům nebo škola jezuitská, ta od kamene a cihel, dobře stavěná zůstala, ale předsedla jedna strana ohně pochytila. Po některém pak dni Pan purgmistr a Páni města tohoto Litoměřic, poslali jim chudejm lidem pro obživení, devět dobrých vepřů a dobře volí dva, a dva sudy hodného vína bílého, jiná pak města jakž která od chleba, a jinejch věcí, podli možností posílali. Pane Boží, rač od takové příhody zachovati.“³⁸⁰ Právě z této zmínky vysvítá strach a velké obavy, které měšťané před ohněm pocítovali. Dobře si uvědomovali, že příštím městem, které tato katastrofa postihne, může být to jejich, proto se snažili sice spíše symbolicky, ale přeci jen přispět postiženému v naději, že příště bude zase pomoheno jim.

Dvě zmínky si pak vysloužily u autorů zpracovávaných kronik další požáry, a to opět Mostu (1515) a Chomutova (1525), Klatov (1579), Hradce Králové (1586), městečka Slavětína (1595) a Berouna (1599).

³⁷⁸ Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DA IV 1, fol. 3r.

³⁷⁹ SCHLESINGER, Ludwig. *Simon Hüttels Chronik der Stadt Trautenau*, str. 300.

³⁸⁰ Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DA IV 1, fol. 37v–38r.

Pokud se opět podíváme na vzdálenost měst, o jejichž požárech kronikáři píší, od jejich města, opět nejbližší požáry zaznamenal Simon Hüttel. U Václava Kněžoveského sahá nejdále informace o požáru Jičina, ve své kronice však tento typ události uvádí pouze dvakrát (v druhém případě jde o blízkou tvrz Blahotice). To Jan Nožír podává zprávy jak z relativně blízkých měst Mostu a Chomutova, tak i ze vzdálenějších Klatov. Jan Pilát Rakovnický uvádí pouze jeden požár, a to císařské světničky na Pražském hradě roku 1577. Pavel Mikšovic se zmiňuje jak o požárech blízkých měst (Bílina, Slaný a další), tak o vzdálenějších, jako požár Hradce Králové (1538 a 1586), Jaroměř (1548) a v jiném směru Klatov (1579) a Sušice (1544 a 1592). To autor Kadaňské kroniky zaznamenává pouze požáry okolních měst, a to Mostu, Chomutova a Loun (jedinou výjimkou je požár Pražského hradu).

Simon Hüttel na druhou stranu uvádí jak 15 požárů z Čech (a to v 11 městech), ale zapisuje i tragické události v blízkém Kladsku (1520), Lehnici (1584) a Hlohově (1517), které jsou od Trutnova vzdáleny přibližně stejně jako Praha, nebo dokonce požáry v dnes ukrajinském (tehdy polském) Lvově (1536), bavorském Landshutu (1559, 1566), belgické Lovani (1518) a italských Benátkách (1569). Opět je tedy zřejmé, že u Simona Hüttela nešlo o pouze náhodně získané informace, které zaslechl ve svém působišti, v Trutnově, ale musel mít nějaké zdroje, odkud mohl podobné údaje získat. Jako jediný kronikář se tedy neomezuje jen na území Čech, ale jeho zájem jej dalece přesahuje.

Lze tedy z těchto předestřených výčtů zaznamenat, jak stěžejní záležitost byl pro měšťana-kronikáře právě požár a jak velké obavy z nich měl, proto tyto informace v relativně velkém počtu shromažďoval a uvedl je do své kroniky. Většinou však autoři nezaznamenávají požáry ze vzdálenějších lokalit, už proto, že takových příkladů bylo v blízké vzdálenosti dost na to, aby jim poskytly materiál do jejich díla.

8.2.3 Sněmy

Zemské nebo říšské sněmy byly v mnoha ohledech sledovanou událostí. Rozhodovalo se na nich o přijetí panovníka, projednávaly se různé otázky a především se schvalovaly berně, což byla věc, která se měst velmi silně dotýkala. Proto se i tyto sněmy dostávaly do městských kronik, jak v souvislosti s městskými událostmi, tak zcela samostatně. Velmi často to také bylo v souvislosti s tureckými válkami, o nichž již bylo pojednáno výše v kapitole 8.1, neboť právě na ně byly obvykle vypisovány mimořádné berně nebo schvalováno svolání zemské hotovosti.

„Potom J[eho]. M[ilost]. C[ísař]ská do Řezna přijevše, tam od churfirštuov a jiných knížat říšských, germánských, slavně jest přivítán. Kterýžto sněm říšský jest za nejpřednější

příčinau Turka pohana, nepřítelē všeho křesťanstva, položen a držán, aby se jemu podstatně odpíratī mohlo.“ (Mikuláš Dačický, str. 181)

Nejčastěji zmiňovaných sněmem v kronikách je sněm v Řezně roku 1594. Tento sněm měl rozhodnout o naverbování říšského vojska proti Turku a vypsání nových daní na tyto účely. Byl proto často zaznamenán právě v souvislosti s velmi sledovaným bojem s Turky. Řezenský sněm se objevuje ve čtyřech kronikách, a to u Václava Kněžoveského, Jana Adama Nožíře, Simona Hüttela a Šimona Plachého z Třebnice. Ve všech je zmíněn v souvislosti s odjezdem císaře Rudolfa II. do Řezna a jeho účasti na sněmu. O tom např. Jan Adam Nožíř: „Item Jeho Milost Císařská Rudolf druhý, římský volený císař, uherský, český, dalmatský, charvátský etc. král s Prahy vyjeti ráčil, do Řezna na sněm řískej v sobotu po památce svatých Filipa a Jakuba, apoštolů Božích [7. května].“³⁸¹

Téměř stejně často zmiňován je generální sněm v Praze v roce 1595, rozhodující o podobných záležitostech jako sněm řezenský³⁸². Na programu jednání bylo totiž především vypsání daní na války s Turkem, které již tři roky probíhaly v Uhrách. Proto i velmi ostrá poznámka Václava Kněžoveského: „Byl sněm držán na Hradě Pražském při přítomnosti J[eho].M[ilosti].C[ísaře/ské]. a všech tří stavů království Če(ské)ho. Jak těžkej a prve nikdy nebejvalej znamenitejmi a obtížnejmi daněmi, týž sněm vytištěnej nám to dobře vyjadřuje, až se již nám všem nemajíce již co více dávatī na nejvyšší prostyskuje. Pán Buoh všemohúci rač to brzo změnitī (začež se všī ponížeností prositī máme), aby Turek nepřítel mohl přemožen a pryč až někam za moře zahrán bejtī mohl tak, aby mohl zase lidu křesťanskému pokoj způsoben bejtī tak, abychom mohli takovejch těžkejch a nesnesitelnejch daní zproštění jsouc v pokoji Pánu Bohu našemi tím vroucněji a snažněji sloužitī a jeho Božské velebnosti ze všech dobrodiní poníženě a srdečně děkovatī . Což aby se stalo, rcemež všickni Amen.“³⁸³

Šimon Plachý z Třebnice pak popisuje množství vojska, které bylo rozhodnuto svolat proti Turku: „Po nedlouhém potom času sněm obecní a generální na hrad pražský byl rozepsán, kdežto od stavův království tohoto na předložení J[eho]M[ilosti]C[ísařské] poznavše království tohoto též i zemí k němu příslušejících a připojených znamenitou a nevyhnutelnou potřebu toho býti, svoleno, aby jeden tisíc koní zbrojných, šest set arkebuzírův za šest měsícův v poli a mimo to půl měsíce za do pole tažení a druhého půl měsíce z pole tažení, a dva regimenty lidu pěšího, každý tři tisíce silný, jeden tisíc z říše a druhý z království tohoto sebrány, tolikéž za šest měsícův v poli, což nejdříve možné, do království uherského

³⁸¹ Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DA IV 1, fol. 25r.

³⁸² Sněm byl od 10. února do 17. března 1595. Srov. *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*. Sv. IX. 1595–1599. Praha, 1897, str. 1–11.

³⁸³ PETERS, Josef. Václav Kněžoveský a jeho paměti, str. 50.

vypravili a na svůj vlastní náklad drželi. Také týmž sněmem vyměřeno, aby mustrunkové po krajích v pondělí po sestoupení božím [4. května] držáni a hejtmané krajští je řídití povinni byli.³⁸⁴

Řehoř Smrčka pak pouze konstatuje cestu Petra Voka na sněm.

„Sněm český na hradě praž[ském]. zavřen jest ve středu po pam[átce]. všech Svatých , na kterémž veliké berně a zbirky peněžité svoleny a nařizeny jsau, totiž: berně domovní z lidí poddaných, z masa dobytčího, z vín všelijakých, sladkého pití, piv, páleného, z ryb etc. Též defensí proti Turku aby pohotově byly a při kostelích pomoc peněžítá aby zbirána a dávana byla, a mustrunkové po krajích aby držáni bily.“ (Mikuláš Dačický, str. 180)

Další říšské i zemské sněmy už jsou zmiňovány pouze dvakrát. Je to korunovační říšský sněm ve Frankfurtu roku 1558, kdy byl na římského císaře korunován Ferdinand I., říšský sněm v Řezně roku 1576, v jehož průběhu zemřel císař Maxmilián II., pak známý pražský zemský sněm v roce 1575³⁸⁵, kde byla Maxmiliánem II. pouze ústně přislíbena Česká konfese, zemský sněm roku 1588³⁸⁶, kde bylo jednáno o vojenské pomoci arciknížeti Maxmiliánovi do Polska (v Kadaňské kronice chybně uvedeno 1587, kdy se žádný zemský sněm nekonal), zemský sněm jednající především o berních na turecké války a o případu Jiřího a Ladislava z Lobkovic z roku 1593³⁸⁷ a pak zemský sněm v roce 1599³⁸⁸, opět proti Turku, jak popisuje Řehoř Smrčka ze Sabinova: „Toho roku po neděli Laetare (21. března) začal se sněm na hradě Pražském proti Turku. Svoleny pomoci z každého poddaného z měšce svýho každý pán po 1 kopě 15 gr[oších]. sbírky, tři z poddaných po 24 gr[oších]. berně dvě z každého komínu po 20 gr[oších]., z vína, ryb, vlny, páleného etc.“³⁸⁹

Zajímavou zprávu nám zanechal o jednom z těchto sněmů autor Kadaňské kroniky. Jeho kronikou prostupuje silné náboženské zaujetí, často jsou zde opisovány různé obrany apod. Proto i sněm roku 1575 a jednání o Českou konfesi se v jeho kronice těší velké pozornosti. V podstatě jsou zde den po dni rozepsána jednání a průběh sněmu až do jeho konce.

³⁸⁴ STRNAD, Josef. *M. Šimona Plachého z Třebnice Paměti Plzeňské*, str. 197–198.

³⁸⁵ Sněm trval od 21. února až do 27. září 1575, protože byl dvakrát odročen. Viz *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*. Sv. IV. 1574–1576. Praha, 1880, str. 133–146.

³⁸⁶ Sněm se konal od 27. ledna do 24. února. Viz *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*. Sv. VII. 1586–1591. Praha, 1891, str. 223–230.

³⁸⁷ Sněm byl od 17. března do 4. dubna, kdy nebyl sněm ukončen, pouze se rozešel. Sněm byl tedy opět zahájen 23. října, aby mohl být řádně ukončen, což se také 3. listopadu 1593 stalo. Viz *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*. Sv. VIII. 1592–1594. Praha, 1895, str. 139–160.

³⁸⁸ Sněm byl od 21. března do 1. dubna 1599. K tomu *Sněmy české IX*, str. 622–624.

³⁸⁹ MENČÍK, Ferdinand. *Řehoře Smrčky Letopisy města Soběslavě*, str. 48.

Co se týče zmínek o zemských nebo říšských sněmech, převažují sněmy zemské. Nejčastěji je to právě pro spojitost s tureckými válkami a požadavky na vyšší daňové odvody a vystrojení jednotky do zemské hotovosti. Jedinou výjimkou je sněm v roce 1575, který je zmiňován v souvislosti s náboženskou tematikou, a to u autora Kadaňské kroniky a Šimona Plachého z Třebnice (jímž je vnímán negativně). Z říšských jsou ve většině kronik zmiňovány pouze již řečené sněmy v Řezně roku 1576 a 1594. Kadaňská kronika pak zaznamenává sněm ve Špýru roku 1570 a kronika Šimona Plachého z Třebnice sněmy v Řezně roku 1532 a již zmíněný ve Frankfurtu roku 1558. Z většiny jen říšské sněmy pak uvádí Simon Hüttel, s výjimkou Kutné Hory roku 1485 a 1510. Opět to pouze potvrzuje větší vázanost Trutnova mimo české území, spíše na Německo a Slezsko a zájem Simona Hüttela více o mimozemské dění.

8.2.4 Bitvy, války a dobývání měst

Jak již bylo řečeno, bitvy s Turky byly zmíněny v kapitole 8.1. Nebyla to však jediná vojenská střetnutí, která nám zanechaly na svých stránkách městské kroniky, potažmo jejich tvůrci.

„L[éta]. 1588. Ztrativ arcikníže Maximilian u Krakova nětco lidu svého odtud' odtrhl, položivše se na pomezí slezském u města Pičiny³⁹⁰ řečeného. Kancléř pak Zamojský táhl silně po něm a dohonivše ho, jej obklíčil tak, že ten dobrotivý pán arcikníže Maximilian vida, že jemu možné není té odolati síle, dáti se vzíti podvolil a od téhož Zamojského zavezen a arrestován jest, a lid Maximilianův se rozběhl a rozjel. [...]“ (Mikuláš Dačický, str. 162–163)

Většina bitev a válek je zaznamenána jednotlivě v každé kronice, pouze dvě události jsou uvedeny více než jednou. Jedná se o bitvu u Mühlberka roku 1547 (Simon Hüttel, Šimon Plachý z Třebnice a bez uvedení názvu, ale se správným datem bitvy i Pavel Mikšovic) a pak bitvu mezi arciknížetem Maxmiliánem Habsburským a Janem Zamojským u slezského města Byčina roku 1588 (Simon Hüttel a Jan Adam Nožír).

Bitva u Mühlberka byla vyvrcholením šmalkaldské války v letech 1546–47 mezi císařem Karlem V. a jeho bratrem Ferdinandem I., uherských a českým králem, a protestantskou opozicí v Říši, vedenou saským kurfiřtem Janem Fridrichem I. Armáda protestantských stavů byla rozprášena, Jan Fridrich zajat a později donucen vzdát se své kurfiřtské hodnosti.³⁹¹

³⁹⁰ Slezské město Byčina asi 100 km východně od Vratislavi, polsky Byczyna, německy Pitschen, z čehož zřejmě vychází i Dačického pojmenování.

³⁹¹ JANÁČEK, Josef. *České dějiny*. Doba předbělohorská. I/2. Praha, 1984, str. 176–197, 205–214 a 288–289.

Obsáhlou zprávu v podobě dopisu od Ferdinanda I. o úspěchu v bitvě u Mühlberka přepisuje Šimon Plachý z Třebnice: „Když jest císař J[eho]M[ilo]st pán a bratr, (řka), náš nejmilejší a my i také kníže Mauric³⁹² jako včera sem, tj. v neděli po svatém Jiří [24. dubna], léta 1547 do tohoto ležení přitáhnouti ráčili, že jsme přezvěděli, kderak se Hanuš Fridrich, někdejší kníže saské, osobou svou s lidem svým válečným, jízdným i pěším u městečka Milberku při vodě Labi dvě míle nad Turgovem v tuto stranu sem k nám půl míle od našeho ležení položil, jsa toho úmyslu, císaři J[eho]M[ilo]sti i nám, abychom se k němu přes vodu přepraviti nemohli, zabrániti, jakož jest pak s lidem svým tu držel a stál. [...] Při kterémžto udeření a vpádu císař J[eho]M[ilo]st i my a oba synové naši, kníže Mauric a bratr jeho, kníže Augustus, markrabě Hanuš, Jiří Brandemburský a jiných více knížat i drahně znamenitých osob při nás a jízdě naší byli a na třimecitma hodin pořád na koních seděli a téhož Hanuše Fridricha, někdejší kníže saské, skrze zvláštní způsob a jednání boží, (jehož božské milosti na výsosti děkování, čest' a chvála na věky věkoma bud'), na hlavu porazili, tak že jest týž Hanuš Fridrich raněn a k rukám císaře J[eho]M[ilo]sti jatej přiveden a k tomu syn jeho nejstarší zabit, kníže Arnošt Braunšvický a jiných drahně znamenitých hrabat, pánův a rytířstva zjímáno a na placu pobito a dosti málo jízdných a knechtův, (jakž se o tom praví a oznamuje), ušlo a střelba jeho i také vozy a mnoho zboží jemu odjato a z naší strany přes dvaceti osob zbito není. [...]“³⁹³

Bitvou u Byčiny vyvrcholil pokus arciknížete Maxmiliána, mladšího bratra císaře Rudolfa II., o získání polské královské koruny. Když byl menší částí polské šlechty na volebním sněmu zvolen polským králem (k tomu viz podkapitulu 8.2.5), jedinou možností k dosažení trůnu byla vojenská akce. Ještě na podzim 1587 oblehl Krakov, ale byl zde poražen a musel se i s vojskem uchýlit do Slezska. Zde pak 24. ledna 1588 u města Byčina (polsky Byczyna) došlo ke srážce se Zamojského oddíly. Maxmiliánova malá armáda byla zcela rozprášena a on sám byl zajat. Propuštění bylo dosaženo až po podpisu bědzinsko-bytomské mírové smlouvy v červnu 1589, jíž se vzdal nároků na polský trůn.³⁹⁴

Zprávu o porážce arciknížete Maxmiliána nám zanechal Jan Adam Nožíř: „Item bitva stala se mezi arciknížetem Maximiliánem a Poláky v Slyště³⁹⁵ u města Byčina (Byczyna). Maximilián poražen okolo 8000 lidu, kromě že j[es]t v malém počtě sám ujel³⁹⁶,

³⁹² Vévoda Mořic Saský. Za pomoc císaři Karlovi V. ve šmalkaldské válce se stal saským kurfiřtem, právě na místo poraženého Hanuše (Jana) Fridricha I.

³⁹³ STRNAD, Josef. M. *Šimona Plachého z Třebnice Paměti Plzeňské*, str. 151–152.

³⁹⁴ JANÁČEK, Josef. *Rudolf II. a jeho doba*, str. 280–293.

³⁹⁵ Myšleno Slezsko.

³⁹⁶ Dle znění záznamu se zdá, že Maxmilián měl z bitvy uprchnout (ujet), ve skutečnosti však byl zajat Janem Zamojským a rok a půl vězněn, dokud nebyl po bedzinsko-bytomské smlouvě propuštěn.

stala se porážka v neděli po Sch. Fabiánu a Šebestyánu ve 22 hodin [24. ledna].³⁹⁷ Simon Hüttel je ve svém záznamu ohledně počtu zabitých trochu střízlivější, hovoří asi o 3500 „skolených“ mužích a dále také zmiňuje zajetí arciknížete Maxmiliána.³⁹⁸

Ostatní bitvy a války jsou zmiňovány už pouze jednotlivě.

Co se týče zastoupení těchto informací v kronikách (tedy kromě tureckých válek), nejvíce jich nalézáme v kronice Simona Hüttel a Šimona Plachého z Třebnice. Jejich povaha se však liší, už z podstaty zaznamenaných zpráv v kronice. Šimon Plachý zmiňuje především bitvy z českého prostředí, hlavně ty, které se nějak váží k dějinám Plzně. Nalezneme u něj proto zápisy např. o tažení Jana Žižky v roce 1420 a 1421, kdy se tento pokusil dvakrát dobýt Plzeň, o bitvě u Lipan roku 1434 nebo pak o již zmíněné bitvě u Mühlberka, která je uváděna s ohledem na loajalitu Plzně vůči Habsburkům a nepřipojení se k vzpouře českých stavů roku 1547. Bitva u Lipan je u Šimona Plachého zmíněna v souvislosti s dalším obléháním Plzně roku 1433–34: „A tak město Plzeň zůstávalo v takovém těžkém obležení devět měsícův a dvacíti tři dni vejše. Plzenští vidouce, že nepřátelé od města se strojí, hned brány otevřítí rozkázavše na ně nenadále s hřmotem vyběhli. [...] Při tom jim také mezi jinou kořistí velblouda vzali a s sebou s velikou radostí jakožto svítězitelé do města ho přivedli a pánu Bohu z toho vítězství poděkovavše, Te Deum laudamus pobožně zpívali. Anobřz slyševše potom, že dotčení nepřátelé jejich mezi Brodem Českým a Kouřimem, setkavše se u Lipan s pány českými a s Staroměstskými, v té bitvě po božím těle léta nadepsaného s hejtmany svými zamordováni jsou, mnohem víceji z toho, zpívajíce, Grates nunc omnes, se veselili, kteréhož tak slavného vítězství památka až do dnešního dne každého roku u nás devátého dne měsíce máje skrze procesí okolo města se připomíná.“³⁹⁹

To Simon Hüttel se opět věnuje většinou bitvám mimo území Čech. Ve své kronice zmiňuje např. bavorskou-falckou válku roku 1504⁴⁰⁰, válku mezi císařem a Benátkami roku 1509⁴⁰¹, německou selskou válku roku 1526, vítězství mladého krále Filipa II. Španělského nad Francií roku 1557 (u Saint Quentinu v severní Francii)⁴⁰², válku Švédska a Dánska k roku 1565 (tzv. Severská sedmiletá válka trvala mezi lety 1563 a 1570) nebo dobytí Bredy Mořicem Oranžským roku 1590 (v rámci nizozemského povstání proti

³⁹⁷ Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DA IV 1, fol. 6v.

³⁹⁸ SCHLESINGER, Ludwig. *Simon Hüttels Chronik der Stadt Trautenau*, str. 296.

³⁹⁹ STRNAD, Josef. *M. Šimona Plachého z Třebnice Paměti Plzeňské*, str. 20–21.

⁴⁰⁰ Válka o dědictví Bavorsko-Landshut, vítězstvím se podařilo Albrechtu IV. Moudrému sjednotit bavorské vévodství.

⁴⁰¹ Válka mezi Benátkami a Cambraiskou ligou, jejímiž členy byli především francouzský král Ludvík XII. a císař Maxmilián I. Habsburský, dále se připojili papež Julius II., aragonský král Ferdinand II. Srov. GRÖßINGOVÁ, Sigrid–Maria. *Maxmilián I. Zakladatel habsburské světové říše*. Praha, 2004, str. 258–260.

⁴⁰² Jedna z posledních bitev v italských válkách mezi Španělskem a Francií o vliv v Itálii. V roce 1559 byl uzavřen mír v Cateau-Cambrésis.

španělské nadvládě). Šíře zájmu Simona Hüttela i množství informací jsou opravdu mezi jinými kronikáři neobvyklé.

Z ostatních kronikářů zmiňují bitvy už je Jan Adam Nožíř (zminěná bitva u Byčiny), Václav Kněžovský a Pavel Mikšovic.

Václav Kněžoveský popisuje velmi obsáhle střetnutí Jindřicha IV. Navarrského se Španělskem roku 1591: „Téhož léta 91° při času S[va]té Hedviky, jakž se znamení vejše poznamenaný ukazovaly, Hendrych, král navarský a franskej, měl bitvu [s] svejmi nepřáteli a krále hyšpanského válečnejm lidem tak, jakž bylo slyšeti od niekderejch jistších lidí – nebo strana římská toho nic hlásati ani žádnéjch novin tisknouti nedala – v kderěžto bitvě (z čehož božská velebnost pochválena bud') vítězství obdržel, ač dosti krvavě; nebo za pravdu jistili, že z obojí zstrany 25 000 lidu na placu zůstalo a zmordováno jest. Nebo pod králem Hendrychem, jakž pravili, 5 koní postřeleno jest, takže na šestým vítězství (však jsouce taky sám však neškodnie postřelen) obdržel. A na vietším díle lid hyšpanský, přes 19 000, pomordován jest, i z strany krále navarskýho žeby do 6000 lidu též na place a 3 neb 4 knížat zůstati jmielo. Tolikéž hned brzy potom (když se vojáci, kderí chtěli Španielovi pomáhati, zase navracovali) slyšeti bylo, že jest týž král navarský a franský Paříž, město hlavní a stolicí království franského, vzal, a před tím než vzato bylo, že takovej hlad v městě byl, že ti zatvrdilí (a svému pánu protivní) lidé tam v miestie psy a kočky žráti musili. To jest byla jistě pomsta krve nevinnejch v témž městě před léty zmordovanejch viernejch křestianů⁴⁰³ a modlářství, kderěž se v něm proti Pánu Bohu z dávna páchaly. [...].⁴⁰⁴

Zprávu o námořní bitvě v Lamanšském průlivu (u Gravelines) roku 1588 mezi loďstvem Alžběty I. a španělskou Armadou⁴⁰⁵ podává Pavel Mikšovic: „T[oho]. l[éta]. [1588] bitva svedena na moři mezi armádou Filipa, krále Hispanského s jedné a Alžběty, královny Englické z strany druhé mezi městy Kales a Dower 23. d[ne]. m[ěsíce]. srpna.“⁴⁰⁶ Dále uvádí už jen zprávy o šmalkaldské válce v roce 1546–47.

Ostatní kronikáři nám žádné zprávy o bitvách a válkách nezanechali. Zprávy tohoto typu tedy uvedlo pět z devíti kronikářů. O žádné bitvě nepsali Jan Pilát Rakovnický, Řehoř Smrčka, autor Kadaňské kroniky a Matyáš Meissner.

V tomto typu událostí tedy více vysvítá osobní preference autorů kronik. Zatímco Šimon Plachý z Třebnice uvádí bitvy pouze se vztahem k Plzni, což plně zapadá do jeho koncepce oficiální městské kroniky, tak Jan Adam Nožíř se omezuje na zprávy se vztahem k českým

⁴⁰³ Zřejmě zde naráží na Bartolomějskou noc a následné vraždění hugenotů ve Francii roku 1572.

⁴⁰⁴ PETERS, Josef. Václav Kněžoveský a jeho paměti, str. 40.

⁴⁰⁵ Srov. PARKER, Geoffrey. *Filip II. Španělský král z rodu Habsburků*. Praha, 1998, str. 143–148.

⁴⁰⁶ KOVÁŘ, Matěj. Pavel Mikšovic a jeho kronika Lounská. *Sborník historického kroužku I*, č. 3, 1900, str. 182–185, zde str. 183.

zemím a jeho panovníkům a Pavel Mikšovic uvádí spíše zajímavá střetnutí. Václav Kněžoveský zahrnuje do své kroniky bitvu mezi Jindřichem IV. Navarrským jako zástupcem protestantství a děkuje Bohu za jeho vítězství nad Španělskem, které je pro něj semeníštěm hříchu. Simon Hüttel opět projevil svůj velmi široký rozhled a zájem o říšské události (italské války na počátku 16. století, Severská sedmiletá válka).

8.2.5 Volby a korunovace panovníků

O volbách a korunovacích nepsali všichni kronikáři. O těchto významných příležitostech se zmínili jen Jan Pilát Rakovnický, Pavel Mikšovic, autor Kadaňské kroniky, Simon Hüttel a Šimon Plachý z Třebnice. Všechny volby a korunovace se vztahují k českému království, Říši nebo Polsku (a to především v období kandidatury arciknížete Maxmiliána na polský trůn).

U Jana Piláta Rakovnického, Pavla Mikšovic a Šimona Plachého z Třebnice nacházíme pouze jednotlivé zmínky o těchto aktech. Jan Pilát Rakovnický uvádí volbu císaře Maxmiliána II. polským králem roku 1575 poté, kdy Jindřich z Valois uprchl z Polska, když se stal jediným následníkem francouzského trůnu. Jako protikandidát Maxmiliána II. byl však zvolen Štěpán Báthory, který se nakonec díky větší podpoře v Polsku a také brzké Maxmiliánově smrti stal skutečným polským králem. K této volbě Jan Pilát uvádí: „Léta Páně 1575. Císař Maximilián volen jest králem polským první neděli adventní [27. listopadu] a třetí neděli [11. prosince] v Praze držáno Te Deum laudamus; na zámku stříleno z hákovnic i z větších děl. Item v ten pátek po Středopostí [11. března 1576] pošta z Polsky přijela, že jest od Poláků povoleno za krále Maximiliána korunovati, a tak po druhé Te Deum laudamus i stříleno bylo.“⁴⁰⁷ Dále pak Jan Pilát zaznamenává už pouze korunovaci Rudolfa II. na českého krále na Pražském hradě 21. září 1575 (chybně uvedl datum korunovace, odehrála se až 22. září).

Pavel Mikšovic poznamenává volbu arcivévody Maxmiliána, nejstaršího syna Ferdinanda I., českým králem roku 1549 spolu s dalším eteostichonem. „T[oho]. l[éta]. [1549] d[ne]. sv. Concordie na sněmu obecném na hradě Pražském král Maxmilián za krále volen 18. januarii (recte 18. února). Nona bIs Vt LVstrat terras LUX FedrVa LeCtVs/ AEMILIVs regno CzeChIa tota Tva est. David Crinitus (Jakmile dvakrát devět světlo únorové osvěcuje zemi, zvolen Aemilius na království, Čechie veškerá tvá jest.)“⁴⁰⁸

⁴⁰⁷ DVORSKÝ, Jiří. Pražské paměti Jana Piláta Rakovnického z Jenštejna z let 1575-1605, str. 171-172.

⁴⁰⁸ KOVÁŘ, Matěj. Pavel Mikšovic a jeho kronika Lounská. *Sborník historického kroužku* I, č. 3, 1900, str. 185.

To Šimon Plachý z Třebnice zapsal pouze zprávu o volbě Rudolfa II. císařem, a to v souvislosti s náboženskými spory v Plzni v letech 1575–79. „V tom pak času nejjasnější kníže a pán pán, Rudolf druhý, římský císař, uherský a český král, jsa od stavův svatě římské říše za císaře římského pořádně volen a šťastně vyhlášen, na hrad pražský přijeda, toho všeho, co se v Plzni dalo, dověděti se ráčil; [...].“⁴⁰⁹

Více zpráv o korunovacích nám zanechali jen dva kronikáři, a to autor Kadaňské kroniky a Simon Hüttel. Oba se věnují již říšským volbám a korunovacím na počátku 16. století. Nalézáme u nich tedy i zprávy o volbě a korunovaci Karla V. císařem roku 1519. K tomu Simon Hüttel: „Léta Páně 1519 25. dne května byl Karolus, 5. tohoto jména, sto dvacátý sedmý císař počítaný od císařství Julia, ve Frankfurtu za císaře zvolen a v Cáchách korunován.“⁴¹⁰ Další událostí zmiňovanou v obou kronikách je korunovace Karla V. římským císařem roku 1530. K tomu zapsal pouze krátkou poznámku autor Kadaňské kroniky: „Tohoto roku [1530] byl Karel V. korunován římským císařem.“⁴¹¹ Dále oba poznamenávají volbu a korunovaci Rudolfa II. římským králem roku 1575 v Řezně. Simon Hüttel to činí v rámci krátké veršovanéky o událostech toho roku. „Carolus der zehende könig in Frankreich,/ Ist zu der zeit gestorben gleich,/ Heinrich aus Poln in Frankreich kam,/ Das sich ein newer krig fing an./ Herzog Rudolf in Österreich/ Wurd dis jar Römischer könig gleich,/ Zu Nürnberg ist auch gesehen/ Eilf sonen an himel stehen.“⁴¹²

Další uváděné korunovace jsou již vždy zmiňovány pouze v jedné z těchto dvou kronik, vážou se však většinou k určitému sledu událostí nebo osobě.

Obě kroniky se věnují, jak již bylo naznačeno i výše, volbám a korunovacím Rudolfa II. Jako první uvádí Kadaňská kronika jeho korunovaci uherským králem roku 1572. Příhodná situace se naskytla po úmrtí Jana Zimunda Zápolského, jehož rodina si činila již dlouhá léta nároky na uherský trůn. Po jeho smrti tak opozice na čas utichla, 2. dubna byl Rudolf stavy vyhlášen uherským králem a 25. září byl v dómu sv. Martina v Prešpurku (dnešní Bratislavě) korunován. K tomu pouze krátce: „Tohoto roku [1572] byl Rudolfus, Maximiliánův první syn, korunován králem v Uhrách.“⁴¹³ Autor této kroniky pak zaznamenal i korunovaci

⁴⁰⁹ STRNAD, Josef. *M. Šimona Plachého z Třebnice Paměti Plzeňské*, str. 75.

⁴¹⁰ SCHLESINGER, Ludwig. *Simon Hüttels Chronik der Stadt Trautenau*, str. 42.

⁴¹¹ Knihovna Konventu františkánů u Panny Marie Sněžné v Praze, sign. R 13, fol. 69r.

⁴¹² Karel X. král ve Francii/ Toho času zemřel hned,/ Jindřich z Polska do Francie přišel/ Tak se začala nová válka./ Vévoda Rudolf v Rakousku/ stal se tohoto roku římským králem hned,/ V Norimberku bylo také viděno / Jedenáct sluncí na nebi stojících. Viz SCHLESINGER, Ludwig. *Simon Hüttels Chronik der Stadt Trautenau*, str. 219.

⁴¹³ Knihovna Konventu františkánů u Panny Marie Sněžné v Praze, sign. R 13, fol. 128r.

Rudolfa na českého krále: „22. září byl Rudolfus, panující císař, v Praze korunován králem v Čechách.“⁴¹⁴

Další zprávy se vztahují k pohybům a výměnám na polském trůně v 70. a 80. letech 16. století. První zápis v časovém sledu opět přináší Kadaňská kronika. „V tomto probíhajícím roce [1574] byl Heinericus (Jindřich), bratr krále ve Francii, vybrán za krále v Polsku, přišel 24. ledna okolo poledne na polské hranice, strávil den v Mosaritz⁴¹⁵, 18. února přišel do Krakova, byl 21. února na [neděli] Esto mihi⁴¹⁶ korunován králem země. Když vládl tři měsíce a šest dní, dál se v noci na cestu se dvěma svými sluhy, vrátil se zase [...] do Francie, stal se tam po svém bratrovi králem.“⁴¹⁷ Jak již bylo uvedeno výše, zvolen polským králem byl pak jak císař Maxmilián II., tak Štěpán Báthory. Ten nakonec po smrti Maxmiliána usedl na polský trůn, ale již roku 1586 umírá. Simon Hüttel uvádí informaci o nové volbě polského krále, a to arciknížete Maxmiliána roku 1587 (více k Maxmiliánově polské kandidatuře viz podkapitolu 8.2.4). „Léta P. 1587 Maximilián, 4. syn Jeho Římského císařského majestátu Maximilána II, zesnulého a blahoslavené památky, arcivévoda rakouský byl zvolen polským králem dvaadvacátého dne srpna a následně 28. dne září přísahal v Olomouci [...] na polskou korunu [...].“⁴¹⁸ Dále poznamenává, že vlivný kancléř Zamojský stál za kandidaturou mladého švédského krále Zikmunda III. Vasy.

Dle výše psaných informací je tedy zřejmé, že zaznamenány jsou především volby a korunovace bezprostředně se týkající Čech a jeho panovníků. Opět nejvíce těchto informací přináší Simon Hüttel, který se věnuje i polským volbám, stejně jako autor Kadaňské kroniky.

8.2.6 Cizí poselstva

Zajímavou a často zmiňovanou událostí u autorů městských kronik jsou různá poselstva. U těch, která kroniky sledují, dochází ke vzácné shodě. Jde to totiž většinou poselstva značně exotická, jedinou výjimkou bylo poselstvo polské. Jinak přináší kronikáři zprávy o poselstvech moskevských a perských, která už jistě oplývala vysokou mírou zajímavosti.

„Legátové polští v Praze byli o dokonání smluv a utvrzení pokoje mezi stavy království českého a polského.“ (Mikuláš Dačický z Heslova, str. 166)

Časově dvě první poselstva častěji zmiňovaná jsou poselství polská, a to roku 1589 a 1592 (u obou Václav Kněžoveský a Jan Pilát Rakovnický). První z poselství jednalo o vzdání

⁴¹⁴ Knihovna Konventu františkánů u Panny Marie Sněžné v Praze, sign. R 13, fol. 149r.

⁴¹⁵ Polské město Międzyrzecz, německy Meseritz.

⁴¹⁶ Esto mihi je neděle před Popeleční středou, tj. 7. neděle před Velikonocemi, také označovaná jako Quinquagesimae nebo prostě Masopustní neděle.

⁴¹⁷ Knihovna Konventu františkánů u Panny Marie Sněžné v Praze, sign. R 13, fol. 129r.

⁴¹⁸ SCHLESINGER, Ludwig. *Simon Hüttels Chronik der Stadt Trautenau*, str. 294.

se kandidatury na polský trůn z habsburské strany a propuštění arciknížete Maximiliána z polského zajetí. K tomu Václav Kněžoveský: „Téhož létha [1589] bylo poselství polské v Praze a odtud zase odjelo v pátek po S^é Markytě [14. července] z strany arciknížete Maximiliána. Toho sobě páni Poláci dovedli, že císař římskej, potom i jiné země jim přísahu činiti a království Polskýho se odřící musely. Drží se svejch svobod jináče, než Čechové, aby též oškubání nebyli.“⁴¹⁹ Toto poselství mělo zřejmě úspěch, protože Václav Kněžoveský dále poznamenává: „Taky téhož létha arcikníže Maximilián hned brzo po tý lekaci z vězení a moci Polákův jest propuštěn. Bude moci po druhý Polákův s pokojem nechati, když se mu tak nešťastně zvedlo a neznalý je toho písma, můž se na ně ptáti, že království světská sou v rukou božích, a on že je dávatí ráčí, komuž ráčí. [...]“⁴²⁰ Poselství z roku 1592 pak jednalo na pražském dvoře o sňatku polského krále Zikmunda III. Vasy s dcerou arciknížete Karla Rakouského. O tom přináší zprávu Jan Pilát Rakovnický: „Léta Páně 1592. V pátek před Květnou nedělí [20. března] od krále polského přijelo poselství na zaselby o kněžnu knížete Karla; [...], přes dvaceti dva kočích vozů jsou měli.“⁴²¹

„P[án]. N. Varkac⁴²², legat císařský, z Mozkvy se vrátil, s nímž přijeli legátové velikého knížete moskevského, přivezše od pána svého J[eho]. M[ilosti]. C[isař]ské dary na věčším díle chlupatých koží sobolových, a poctivě ctění a zase jsau vypraveni, a přátelství z obojí strany zakázáno.“ (Mikuláš Dačický, str. 188)

Ostatní zprávy o poselstvích se zmiňují už především o exotických legátech moskevských nebo dokonce perských. V kronikách se objevují zápisy o poselství moskevském roku 1595 (Jan Adam Nožíř, Jan Pilát Rakovnický a Simon Hüttel). Simon Hüttel zanechal zprávu o velikosti poselstva: „Léta P[áně]. 1595 12. dne srpna přijelo moskevské poselstvo do Prahy, 3 sta jezdců a 60 vozů. [...]“⁴²³

Další často zmiňovaná jsou poselství moskevské a poselství perské roku 1600 (Jan Adam Nožíř, Pavel Mikšovic a Šimon Plachý z Třebnice). O moskevském poselství nám zanechal zprávu Šimon Plachý z Třebnice takto: „V středu po neděli Exaudi, 18. Junii, legaci moskovská, kteráž sem na podzim přijela a zde přes 15 nedělí zůstávala, kteráž potom do Margetálu k J[eho]M[ilost]i, arciknížeti rakouskému Maximilianovi odeslána byla a mnoho týhodnův v městě Hbě při svém odsud navrácení se zdržovala, na kterouž také v tom času nákladu a outraty šlo, tak jakž se zpráva dávala do desíti tisíc kop míš[enských]. od J[eho]M[ilosti]C[isař]ské, zase sem do Plzně přijela. A opět všickni slavně tím způsobem,

⁴¹⁹ PETERS, Josef. Václav Kněžoveský a jeho paměti, str. 28.

⁴²⁰ *Tamtéž.*

⁴²¹ DVORSKÝ, Jiří. Pražské paměti Jana Piláta Rakovnického z Jenštejna z let 1575–1605, str. 168.

⁴²² Mikuláš Varkoč.

⁴²³ SCHLESINGER, Ludwig. *Simon Hüttels Chronik der Stadt Trautenau*, str. 325.

jako když nejprve na podzim do města přijeli, uctivě přijati a na vozích J[eho]M[ilosti]C[ísařsk]é do hospody své přivezení jsou. A nadepsaný pan president v přítomnosti své o tom psaní do města Litoměřic učinil a stěžně odeslal, aby pro ně lodi a šífy strojili, že brzo odsud vypraveni a po Labi doprovázeni s znamenitými dary býti mají. [...]“⁴²⁴ Jan Adam Nožič zaznamenal zajímavý způsob cesty perského poselstva: „Item legací krále perského, přijela po moři na šífích až k Homburku, odtud na vozích projednaných po zemi, až k Lipsku, Frejberku, Chomutovu, Lounům a Slanému jela, do Prahy pak v pátek po S. Havle [20. října] přijela. J[eho]. M[ilost]. Císařská proti nim do štyr set jízdy i víc lidu pěkně vypraveného a některé raddy svý vyslati ráčil. A nachází se (v kronice světa tak se jmenuje), že v těchto zemích legací krále perského nebyla, jako od narození syna božího, když se psalo 800. A ta byla vyslána do Říma, k císaři Karlovi Velikému, od toho času učiní let 800.“⁴²⁵ Pavel Mikšovic k cestě perského poselstva poznamenal, že „[...] pro veliká nebezpečství Turků, Tatarů a Poláků mimo cestu svou, odkud z své krajiny k J[eho]. M[ilosti]. C[ísařsk]é. upřímo a silnicí obyčejnou jet měli, přes sedm set mil jinými krajinami zajeli.“⁴²⁶

Dvakrát (Jan Pilát Rakovnický a Simon Hüttel) je pak ještě zaznamenán příjezd sedmihradského knížete do Prahy roku 1596. Opět nechme promluvit Simona Hüttela: „Léta 1596 4. dne února přijel král Sigismundus Batori ze Sedmihradska do Prahy na poselstvu a 4. dne května odsud na Hattwan odcestoval etc.“⁴²⁷

Další poselstva jsou pak již zmiňována pouze jednotlivě, např. polské poselství v roce 1599, moskevské z roku 1599 a 1601 nebo perské z roku 1601. Tyto většinou zmiňuje Šimon Plachý z Třebnice, který v době útěku císařského dvora z Prahy před morem do Plzně měl informace o přijíždějících poselstvech téměř z první ruky.

Zápisy o různých poselstvech nám tedy kronikáři zanechali především z konce 16. století, tedy z období, kdy bezprostředně své kroniky sepisovali. Jedná se především o velmi exotické vyslance moskevského knížectví a perského šáha. S vyšším zastoupením zpráv o poselstvech se setkáváme především v kronice Jana Piláta Rakovnického (který příjezdy poselstev mohl sledovat v podstatě z okna) a u Šimona Plachého z Třebnice (avšak pouze z období, kdy císařský dvůr pobýval v Plzni, jde tedy v podstatě o stejnou situaci jako u Jana Piláta). Jiní kronikáři zanechali zprávy právě jen o velmi exotických poselstvech nebo těch spojených s událostmi v Polsku ohledně kandidatury arciknížete Maxmiliána.

⁴²⁴ STRNAD, Josef. *M. Šimona Plachého z Třebnice Paměti Plzeňské*, str. 220–221.

⁴²⁵ Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DA IV 1, fol. 45v–46r.

⁴²⁶ KOVÁŘ, Matěj. Pavel Mikšovic a jeho kronika Lounská. *Sborník historického kroužku IV*, č. 3, 1903, str. 185–187, zde str. 186.

⁴²⁷ SCHLESINGER, Ludwig. *Simon Hüttels Chronik der Stadt Trautenau*, str. 327.

8.2.7 Kriminália

Zprávy o krimináliích jsou většinou v kronikách zaznamenány v souvislosti se samotným městem (kriminalita obyvatel města nebo na obyvatelích města spáchaná). Přesto lze nalézt ve studovaných kronikách i kriminální zprávy, které se přímo města netýkají, tedy zpravují nás o krutých trestech za zločiny nebo o zločinech samotných pro jejich zajímavost, ať už z důvodu jejich provedení, nebo pro smrt známější osoby.

Takové zápisy zanechali ve svých dílech Václav Kněžoveský, Jan Adam Nožíř, Pavel Mikšovic a Simon Hüttel. Žádná událost se zde neopakuje, všechny záznamy v kronikách jsou vždy jen u jednoho autora.

„P[an]. David Boryně, člověk bohatý, při tom náramně skaupý a skrbný, vydrancován a oblaupen jest v sídle svém od zlodějův tejných a nepovědomých, jenž že i v larvách byli pro nepoznání jich; k tomu od nich i zeprán a stlučen, že sotva živ zůstal. Řeč byla, že se jemu to stalo od pacholkův robotných, s nimiž a s čeládkau že ukrutně nakládaje, za mzdu jich platiti ne chtěl. [...].“ (Mikuláš Dačický, str. 172-173)

Václav Kněžoveský zaznamenává především tento typ událostí s důrazem na náboženské smýšlení, proto tři z jím zapsaných pěti mimoměstských kriminálií tvoří sebevraždy. Např.: „Téhož létha [1588] v outerej před s[vatý]m Vácslavem diedicem a knížetem českým [27. září] u Prahy na Bílý Hoře vobiesil se niakej soused z Malý Strany na hrušce, protože niáký peníze zakopavši, jich naleznouti nemohl; a tak stratil peníze a čertu dal duši. Pán Buoh rač jednoho každého před takovejmu pokušením diábelským uchovati.“⁴²⁸ Další jsou již zločiny a kruté tresty za ně. „Při témž čase a téhož létha [1590] stala se věc v tomto království českém nebejvalá a od dávnejch časův neslejchaná, tak že sebralo se do 1^C (100), anebo i více chasy a lotroviny nevážné a udeřili v noci na pana Davida Borynie. Starého ztloukli a pobravši co vod klynotu a hotovejch peněz bylo. Což potomnie sám pán správu dával, že mu přes patnácte tisíc škody se stalo. Pán Buoh rač dáti, aby takoví škůdcové zemští vyhledání a ztrestání bejti mohli. (Připsáno:) A potom od toho brzo umřel.“⁴²⁹ Zprávu o této události lze nalézt i u Mikuláše Dačického (ten popisuje Davida Boryně na rozdíl od ostatních jako skrblika) nebo Václava Březana, šlo tedy o všeobecně známý kriminální případ.

„Také v Praze věc žalostivá stala se, nebo p. Ferdinand z Šternberka smyslem se pomínuv, svau vlastní paní máteř tulichem zabil. A tak smyslem pomínulý k ostríhání dán.“ (Mikuláš Dačický, str. 171)

⁴²⁸ PETERS, Josef. Václav Kněžoveský a jeho paměti, str. 25.

⁴²⁹ *Tamtéž*, str. 33–34.

Jan Adam Nožíř zaznamenal většinou něčím pozoruhodné kriminální případy, ať už zabití Zdeslava Kaplíře ze Sulevic roku 1565, případ Havla Lounského z let 1593–94, který se odehrává mezi několika městy (Litoměřice, Louny, Ústěk), nebo popravu Samuela Tisicovic na Staroměstském rynku roku 1598. Zajímavou událost zapsal především k roku 1590: „Item urozená paní, paní Kateřina Lukšanka z Lukšan (Filipiny vlastní sestra), urozeného pána, pana Jiřího staršího z Lobkovic, na Libochovicích, Mělníce etc. manželka, od syna svého vlastního Ferdinanda z Šternberka (měl manželku i dítky), kteréhož splodila s prvnějším svým manželem, urozeným pánem, panem N. z Šternberka a na Zelené hoře, v domě svým v Praze na Hradčanech tulichem⁴³⁰ probodena jest, kterážto nedlouho trvala, umřela. A za kterou příčinou jí to učinil, věděti se nemůže, nebo jsouc pobodena, množství panstva k ní přišlo, tolikéž synové její, bratři téhož Ferdinanda, i on sám přítomen byl (ač ujíti mohl, ale neodcházel), i vidouc, že živa nebude, za téhož Ferdinanda přede vším panstvem, též manželem a syny svými přimlouvala a žádala, aby témuž Ferdinandovi na žádnou těžkost, trestání, aniž vůbec hrdly nestály, a že týž Ferdinand, syn její, především jinejmi syny jejími a bratry svejmi jí jakžto matky nejposlušnější, aniž jakž živ, že jí nerozhněval, a že na něho nejlaskavější byla, pravila. K kteréžto poslední žádosti její tak se stalo, a témuž Ferdinandovi na žádnú těžkost nenastupovali, a především lidem i panstvem přítomným, že jest Pán Bůh zjevně to na ní dopustiti ráčil, oznamovala; a že s podanými svými ne křesťansky, ale tyransky nakládala, všelijaké jim nesnesitelné daně a platy, i [všelijaké] jiné těžké věci vymýšlela, se přiznávala a že hodně pro její skutky toho zasloužila, Pána Boha za odpuštění hříchů žádala. Stalo se šestýho dne měsíce máje, léta ut s[u]pra 90. A umřel týž Ferdinand z Šternberka a na Planici po mateři svy po roce, léta 1591.“⁴³¹

Pavel Mikšovic zaznamenal šest různých kriminálních případů. Především popisuje tresty, jaké na zločince čekaly, např. k roku 1595 uvádí: „T[oho]. l[éta]. v pátek po Božím těle dva Vlaši banditi odpraveni, kteří Rydle zastřelili, v Praze na bílý hoře stínání, potom do kola vpleteni, hlavy s vrchu na špic vstrkány 6. d[ne]. m[ěsíce]. června.“⁴³² Ostatní události jím popisované zaznamenávají zajímavé, tj. závažnější případy, např.: „T[oho]. l[éta]. v pondělí po sv. Trojici [6. června] ve vsi Hrušovanech u Žatce tu sobotu před sv. Vítem máteř svých dětí šestero zamordovala. Nejstarší pacholík byl XI let stáří. Potom tu ženu za živa zahrabali a kolem probili.“⁴³³

⁴³⁰ Tulich je staročeský výraz pro dýku používaný především v 15. a 16. stol.

⁴³¹ Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DA IV 1, fol. 26v–27r.

⁴³² KOVÁŘ, Matěj. Pavel Mikšovic a jeho kronika Lounská. *Sborník historického kroužku* II, č. 2, 1901, str. 124.

⁴³³ KOVÁŘ, Matěj. Pavel Mikšovic a jeho kronika Lounská. *Sborník historického kroužku* I, č. 3, 1900, str. 184.

Simon Hüttel se zmiňuje o popravě Jana Kopidlanského roku 1506, popravě dvou pražských radních roku 1514, vraždě Ivana Kacijanera Mikulášem Zrinským roku 1537 a řádění Valonů v Praze roku 1597. K poslednímu napsal: „Item 21. dne září byla vzpoura v Praze, tu 7 fanen (???) Valonů dorazilo do Nového Města pražského. Zůstalo 20 osob mrtvých nebo více etc.“⁴³⁴

Pokud jde o kriminální v městských kronikách, autoři zaznamenávají především různé výjimečné zločiny, ať na známějších osobách, nebo s velmi krutým či nevšedním provedením, a následující těžké tresty. U Václava Kněžoveského opět silně rezonuje jeho náboženské zanícení (časté zmiňování sebevražd a jejich následné odsouzení).

8.2.8 Změna kalendáře

Zajímavou kategorií záznamů je sice řidčeji zastoupená, ale o to více komentovaná zpráva o změně kalendáře. Nalezneme ji pouze u pěti autorů, a to u Václava Kněžoveského, Jana Adama Nožíře, Simona Hüttela, Šimona Plachého z Třebnice a výjimečně u Matyáše Meissnera.

K reformě kalendáře přistoupil na konci 16. století papež Řehoř XIII. (podle nějž dostala jméno gregoriánská) proto, že starý juliánský kalendář nebyl stejně dlouhý jako tropický rok a předbíhal se. Její zavedení se však protahovalo, nakonec bylo stanoveno papežskou bulou *Inter gravissimas* na říjen 1582, kdy po 4. říjnu měl následovat rovnou 15. říjen. V této době však přijaly reformu kalendáře jen některé římskokatolické evropské země a jejich kolonie, a to Itálie, Španělsko a Portugalsko. Nový kalendář akceptovaly na základě ediktu Štěpána Báthoryho i některé (převážně katolické) části Polska. O trochu později (v prosinci 1582) se pak připojily Francie a katolické jižní provincie Nizozemí. Protestanti reformě odporovali, „viděli v papežově záměru „vnutit“ jim nový kalendář první krok k jejich připoutání k římskokatolické církvi, nový kalendář považovali za útok na evangelickou svobodu.“⁴³⁵ Císař Rudolf II. se zavedením váhal, až některá říšská území začala spontánně nový kalendář užívat. Nakonec přeci jen vyhlásil reformu v Říši mandátem z 1. října 1583, opakovaně vydaným 22. ledna 1584. I české země se proti zavedení nového kalendáře ohrazovaly, především česká města (kromě Plzně, jak bude uvedeno níže), i profesori na pražské univerzitě tiskli kalendáře stále podle starého způsobu. Nakonec musel zakročit Rudolf II., když vydal 3. prosince 1583 „... mandát, jímž nařídil přijetí nového kalendáře, a to tak, aby se vypustilo deset dnů po 6. lednu 1584.“⁴³⁶ Přesto některá města stále

⁴³⁴ SCHLESINGER, Ludwig. *Simon Hüttels Chronik der Stadt Trautenau*, str. 331.

⁴³⁵ BLÁHOVÁ, Marie. *Historická chronologie*. Praha, 2001, str. 120.

⁴³⁶ *Tamtéž*, str. 123.

odporovala, např. Kadaň zavedla kalendář až roku 1587. Monopol na vydávání nových kalendářů získal Petr Codicillus z Tulechova, tato vydání ale musela být předložena k cenzuře pražskému arcibiskupovi.⁴³⁷

Proto se v kronikách setkáváme se zcela odlišně laděnými zápisy o změně kalendáře. Nejprve nechme promluvit příznivce reformy z Plzně, tedy Šimona Plachého z Třebnice. „Léta 1582 jakož slušná a spravedlivá věc jest jistým nařízením vrchnosti, jak světské tak i duchovní se řídití, a spravovati, tak Plzeňští příkladem předkův svých náležitě poslušenství k Jeho Svatosti papežské v tom zachovali, když toho roku svátky církve svaté ne již podle starého kalendáře, ale podle nového nařízení světiti a držeti začali, a v tom takovou stálost' prokázali, že se od takového nového kalendáře ani tím odvésti nedopustili, viděvše, že ještě ani J[eho]M[ilost]C[ísařsk]á při dvoře svém téhož napraveného kalendáře užívati neráčí, ani také pan arcibiskup s hlavním kostelem svým hradu pražského s nimi se v tom nesrovnává, na to se též při tom neohlídajíce, že skrze to mnohé pokřiky ode všech obyvatelův království tohoto slyšeti musili, jakož pak pro túž příčinu i sám pan podkomoří na těžkost' jejich nastupovati počal, tomu chtěje a jim o tom poroučeje, aby se toho před ním, proč svátky podle napraveného kalendáře konšelé zde v městě bez jistého vědomí J[eho]M[ilosti]C[ísař]ské i také jeho, jakožto jim vystavené vrchnosti zachovávatí a držeti poručili, spravili. [...] A tak potom po nedlouhém času i mandáty J[eho]M[ilosti]C[ísař]ské po všem království rozeslanými o tom, aby svátkové podle nového kalendáře svěcení byli, poručeno bylo.“⁴³⁸

Zcela neutrální zprávu zanechal Jan Adam Nožíř k roku 1584: „Kalendář obnoven v Čechách.“⁴³⁹ Podobně i o přechodu do praktického užívání u samotného kronikáře Simon Hüttel: „Léta P[áně]. 1586 vše je podle nového kalendáře počítáno.“⁴⁴⁰ Matyáš Meissner pak pouze poznamenal oslavu přijetí kalendáře v zámeckém kostele: „Léta 1582. Na den Zvěstování Panny Marie byl změněn čas a drželi k tomu slavnost po novém kalendáři v zámeckém kostele.“⁴⁴¹

Naopak zcela negativně se proti novému kalendáři vymezil silně protikatolický Václav Kněžoveský. „Léta Páně 1584° po vydání nové pranostiky na týž rok od poctivého mistra Petra Kodicilla z Tulechova, matematika v umiení hviezdářském, stala se viac prve po všem křesťanstvu nebývalá i neslejchaná a to z ponuknutí a vůle toho nejproklatiejšího papeže

⁴³⁷ BLÁHOVÁ, Marie. *Historická chronologie*, str. 117–123.

⁴³⁸ STRNAD, Josef. M. *Šimona Plachého z Třebnice Paměti Plzeňské*, str. 166.

⁴³⁹ Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DA IV 1, fol. 28r.

⁴⁴⁰ SCHLESINGER, Ludwig. *Simon Hüttels Chronik der Stadt Trautenau*, str. 287.

⁴⁴¹ GÖRNER, Karl. *Eine handschriftliche Chronik von Komotau*. Prag, 1884. *Mitteilungen des Vereines für Geschichte des Deutschen in Böhmen*. Jg. 22, str. 245–265, zde str. 263.

a antikrista z Říma, že jest Jeho Milost císař římský a pán, pan Rudolf, toho jména druhý etc., král český ten prve vydanej kalendář zrušiti a mandátem svejm odevřenejm zmieniti ráčil. A kdež bylo v předešlém kalendáři 9 nedielí a 4 dni masopustu, to potom v novejm toliko 6 nedielí bez jednoho dne bylo. A tak znamenitej zmatek v křestianstvu se stal, neb jedni drželi a druzí nic. Co by pak ten dobrej tatík v Římě tím obmejšlel, viedieti se nemůže. Než jest důmysl, že by víra evangelitská a slovo boží skrze to protivenství očekávalo. Pán Buoh rač církev svou před vlky a dra(v)ci milostivě ostříhati.⁴⁴²

Lze tedy nahlédnout na zcela opačné pojmání změny kalendáře. Protestanté, reprezentování zde Václavem Kněžoveským, vnímali reformu opravdu tak, že jde o útok na ně. Nebyla vůbec reflektována praktická stránka přijetí, ale pouze to, že prosazující osobou je papež. Naopak katolická Plzeň zavedla nový kalendář dokonce ještě dříve, než k tomu přistoupil císařský dvůr a byl vydán císařský mandát toto příkazující.

8.2.9 Jiné události

Další události už nejsou kategorizovány, ať už pro své úzké vymezení, nebo pro menší typovou četnost. Podívejme se pouze blíže, jaké události kroniky zmiňují opakovaně a odkud nejdále měli kronikáři své informace.

Hned ve třech kronikách jsou zmiňovány události okolo Jiřího a Ladislava z Lobkovic na počátku 90. let 16. století. Nejvyšší hofmistr Jiří Popel z Lobkovic byl představitelem katolické strany na císařském dvoře. Jeho moc i vliv na císaře rostly, s nimi i Lobkovicovo sebevědomí a nevybíravé chování. Jako majitel převážně protestantského Chomutova uvedl do města jezuity a všemožně se snažil o rekatolizaci, což nakonec přerostlo v otevřenou vzpouru Chomutovských. Tento spor ještě Jiří Popel u zemského soudu vyhrál, ale další události už stály proti němu. Po smrti Viléma z Rožmberka se Jiří Popel ucházel o post nejvyššího purkrabího, v této chvíli se ale již od něj přízeň císaře odklonila. Pokusil se tedy použít zemského sněmu jako osobního rukojmí a vymoci si jeho rozchodem na císaři své požadavky. Stížným listem, tajně vypracovaným Jiřím Popem a jeho bratrem Ladislavem a podaným prostřednictvím Šebestiána z Vřesovic na zasedání sněmu, způsobil, že stavové odmítli jednat o císařových požadavcích do splnění stížných bodů. Když se tak nestalo, sněm se rozešel. Císař se však nezalekl a nechal celou událost vyšetřit. Tak se přišlo i na hlavní podíl Jiřího Popela a Ladislava na tomto podniku. Nejprve byl obviněn Ladislav, ten ale v říjnu 1593 uprchl ze země a byl tak v lednu 1594 v nepřítomnosti odsouzen ke ztrátě hrdla, cti i statků. V té době vyvrcholila i kampaň

⁴⁴² PETERS, Josef. Václav Kněžoveský a jeho paměti, str. 21.

proti Jiřímu Popelovi, který byl v únoru 1594 předvolán před zemský soud a v březnu byl odsouzen ke stejnému trestu jako jeho bratr. Nakonec císař změnil rozsudek na doživotní vězení, které Jiří Popel strávil na svém hradě Líčkově, poté v Kladsku a na Lokti.

V kronikách je nejčastěji popisován spor Jiřího z Lobkovic s Chomutovskými roku 1591 (Václav Kněžoveský, Jan Adam Nožír a Pavel Mikšovic), poté už jednotlivě odsouzení Ladislava z Lobkovic (Jan Adam Nožír), uvěznění Jiřího (tentýž) a jeho převoz na Ličkov (Pavel Mikšovic). Ale nechme promluvit samotné kronikáře.

Jan Adam Nožír k samotnému povstání ve městě: „Item urozený pán, Pan Jiří z Lobkovic na Libochovicích a Mělníce, J[e]ho. M[i]losti. C[ísaře/ské]. radda etc., když jesti v držení byl (toho času města svého) Chomutova, nařídív jim správce duchovní řeholi jezuitské, dům jim velikej na svůj náklad vystavěti dal, a jim na daní (nadání) mnohé učinil, což ti Chomutovští jejich religii svoliti nikterak nechtíc, aniž do kostelův choditi nechtěli, nýbrž raději do okolních vesnic přicházeli a slova božího pravého poslouchali a následovali, i některého času nějaká půtka (ač častá) stala se a měšťanu dána od tých Jezuitů jest, že se všecka vobec zbourila, uhodivši (ne nočně, ale ve dne) na týž dům jezuitský takové poběhlíce ven z města rozehnali, někteří z voken skákajíc vochroměli, dům vyplundrovali, knihy jich posekali a potrhali a co v domě nejlepšího bylo, mezi sebou pobrali, vína, piva, v sklepích vypili, etc. [...].“⁴⁴³

Václav Kněžoveský zaznamenal soud s Chomutovskými: „Hned potom brzy nejvyšší páni soudcové s týmž panem Jiřím z Lobkovic na zámek Červenej Hrádek se sjeli, ale ne všickni neb nejvyššího pana purkrabí pražského ani nejvyššího pana kanclýře království Českého (bez pochyby proto, že se jim předsevzetí pana Jiřího z Lobkovic proti poddanejm jeho nelíbilo) jest tam nebylo. Ale Chomutovští ti sou v miestie zavřiti byli a žádného tam, kromě předešlého pána svého pana Bohuslava Filipa Hasištejnského, pustiti nechtěli. Ale páni soudcové zemští, kdeří na Červeným Hrádku byli, takové porovnáni (mezi svrchu psanejm panem Jiřím z Lobkovic a Chomutovskejmi poddanejm jeho) sou učinili, aby Chomutovští ty rohaté diably Jezuvity zase do miesta uvedli a bibliotheku jejich, kderou sou jim spálili a v tý rumrejše rozundali, jim, což sobě ji do 1000 šacovali, i jiné všeckny škody, kderé skrže to a kdekoli vzešly, aby zaplatili, privilegia svá všeckny pánu odvedli, a sami sebe aby pánu na milost i na nemilost dali. Na potvrzení toho, aby to vždy krví lidskou (z kderěz napotom Pánu Bohu počet vydati musejí) dolíčeno a se nad viernejmi vymstieno bylo, dali 2 stiti, jednoho Bubeníka nehrubě moudrého, dávajíc mu za vinu, že jest lermo udeřil a druhého niákého, že jest niákou mříži v zámku vylomil. Na konec pak a na potvrzení

⁴⁴³ Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DA IV 1, fol. 8v–9r.

toho všeho, aby jejich triumf slavnější byl, kderej se nad ubohejmi dviema stína[nej]mi a viernejmi jim zdálo provésti, a aby další strach a hrůzu (na vierné) pustili, dali zámku Červeného Hrádku z kusů stříleli tím návieští dávajíc, že jsou již vierné a při pravdie stálé přemohli. [...]. Téhož léta a ten tejden po S[vaté]m Bartolomieji [24. srpna] jakž nahoře dotčeno, svrchu psaní Chomutovští podle porovnání svrchu psaných pánů soudců zemských, na Červeném Hrádku na onen čas přítomných, Jezuvity a ty pitomé domácí diáblíky zase do miesta uvéstí též i privilegia svá všeckny pánu v ruce dáti musili. A to tím způsobem: musili proti nim vopodál za miesto vyjítí a to v smutku a tu je vítajíc zase se vši poctivosti a s pokorou do miesta uvéstí a jim bibliotéku jejich nebo takovou zase spraviti aneb jim ji ve dvouch nedělích pořád zbiehlých zaplatiti. (Připsáno:) Bieda, na svietie církev Pánie násilí trpí.⁴⁴⁴

Jan Adam Nožíř pak popisuje případ Jiřího z Lobkovic, kdy se měl vzbouřit proti císaři Rudolfovi II.: „Urozený pán, Pan Jiří starší z Lobkovic, na Libochovicích, Mělníce, Ličkově a Chomutově, Jeho Mi[los]^{ti} Císařské radda, komorník a nejvyšší hofmistr království českého, v pátek po veliké noci [15. dubna 1594], z rozkazu Jeho Mi[los]^{ti} Císařské na zámek Ličkov vezen a tam do vězení dán jest. # [A odtud z Ličkova z poručení J. M. C. vyzdvižen, a na Gladsko (na pomezí českém a slezském ležící) vezen a tam dán jest, ve čtvrtek po Božím narození. Ac[tum] ut s[u]p[r]a 94.]⁴⁴⁵ Panství pak jeho, Jeho Mi[lo]st Císařská jemu odňal a sobě přivlastnil, nic méně, co jest koliv jeho bylo, od klenotů zlatých, stříbrných, kamení drahého, tolikěž peněz, a jinejch všelijakých věcí, summou, kde se co vyhledalo a našlo, jest mu pobráno, a Jeho Mi[los]^{ti} Císařské přivlastněno. Za příčinou a praktikou divně vyhledanou, že jest chtěl Jeho Mi[lo]^{ost} Císařskou, jakožto krále českého, z stolice královské vystrčiti, a sám králem českým býti. Ale to praktikování jej, s jeho putovníky vomejlilo, neb jak jest sebe vysoce zvejšiti chtěl, tak nízko ku pádu jest přišel.“⁴⁴⁶ Pavel Mikšovic k tomu opět přidal jeden ze svých eteostichonů: „T[oho]. l[éta]. [1594] v pátek po veliké noci pana Jiřího z Lobkovic na Ličkov přivezli 15. d[ne]. m[ěsíce]. března. LobCoVeO LUX aprILIs ter qVIna Georgo/ Fert regI BoeMo LICzkea CLaVstra noVo. I. C. B. (Lobkovicovi Jiřímu světlo dubnové třikrát patero nese novému králi českému vězení Ličkovské.)“⁴⁴⁷

Tento kronikář zachytil i osud jeho bratra Ladislava: „Item urozený pán, Pan Ladislav starší z Lobkovic na Zbizoze, Mostském hradě, Hořejší Lindvě a Dobré, J[eho]. M[ilosti]. C[ísařské]. radda, pro veliké přečinění (ač ne každému jeho provinění povědomo jest)

⁴⁴⁴ PETERS, Josef. Václav Kněžoveský a jeho paměti, str. 36–37.

⁴⁴⁵ Připsáno dodatečně.

⁴⁴⁶ Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DA IV 1, fol. 26r–26v.

⁴⁴⁷ KOVÁŘ, Matěj. Pavel Mikšovic a jeho kronika Lounská. *Sborník historického kroužku II*, č. 1, 1901, str. 56.

proti Jeho Mi[los]^{ti} Císařské a království tomuto, v středu po památce svatého Pavla na víru křesťanskou vobrácení 26. dne měsíce ledna, na Hradě pražském cti, hrdla a statku odsouzen jest. [N. Ujel ven z země a Jeho Mi[lost] Císařská, všecka panství, týž statky jemu pobrati ráčil. Byl v puntu s Jiřím, bratrem svým.]^{448,449}

Žádná událost z této kategorie už si takovou pozornost mezi kronikáři nevysloužila. Dalšími vícekrát zmiňovanými jsou založení univerzity ve Wittenbergu roku 1502, 1. protihabsburské povstání roku 1547 a potrestání českých měst a pobyt Albrechta Bavorského v Čechách.

Zprávu o založení univerzity ve Wittenbergu nám zanechali Simon Hüttel a autor Kadaňské kroniky, který zapsal: „Tohoto roku [1502] byla založena krásná a velice proslulá univerzita ve Wittenbergu od nejjasnějšího knížete a vévody Fridricha Saského⁴⁵⁰ a 18. října [sem] byli s velkou nádherou a pompou uvedeni profesori, prvním rektorem byl Martinus Pölich doctor⁴⁵¹“.⁴⁵²

K povstání proti Ferdinandovi I. a potrestání českých měst se vyjádřili ve svých dílech Šimon Plachý z Třebnice a Pavel Mikšovic. Šimon Plachý se věnuje tomuto „protihabsburskému odboji“ především s ohledem na věrnost Plzně Ferdinandovi, přesto zmiňuje i obecná fakta o povstání: „Roku toho [1547] stalo se spuntování od některých osob v království tomto proti nejjasnějšímu knížeti a pánu panu Ferdinandovi, římskému, uherskému a českému králi, a to pod příčinou mandatu⁴⁵³ od J[e]hoK[rálovské]M[i]lo]sti za příčinou Hanuše Fridricha, knížete saského⁴⁵⁴, vyšlého, kterýž toho úmyslu byl, do tohoto království, pokudžby se mu časně odpor nestal, vpády, sjezdy a škody činiti. I chtějíce J[e]hoK[rálovská]M[i]lo]st království toto české a země k němu náležitě před takovými záhubami a škodami i posměchem, jakožto král a pán náš milostivý, zachovati, lid jízdny i pěší proto přijímati poručiti ráčil. [...] Někteří pak stavové též i města v království tomto nedávše takovému mandatu místa, odpor jemu učinili, mezi sebou se zavázavše, kdožby koli za touž příčinou jim ubližovati a škoditi chtěl, že proti tomu každému do hrdel a statkův svých až do své nejvyšší možnosti státi i dostáti chtějí a sebe žádným vymyšleným způsobem v ničemž a nikderakž neopouštěti, a pakli žeby kdo ze všech tří stavův království

⁴⁴⁸ Připsáno dodatečně.

⁴⁴⁹ Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DA IV 1, fol. 24v.

⁴⁵⁰ Kurfiřt Fridrich III. Moudrý, pozdější obhájce Lutherova učení, který mu poskytl azyl na hradě Wartburg v letech 1521–22.

⁴⁵¹ Martin Pollich von Mellrichstadt, lipský profesor medicíny a osobní lékař Fridricha Moudrého.

⁴⁵² Knihovna Konventu františkánů u Panny Marie Sněžné v Praze, sign. R 13, fol. 11v.

⁴⁵³ Mandát z 28. ledna 1547 o svolání zemské hotovosti proti kurfiřtu Janu Fridrichovi Saskému k Litoměřicím. Srov. *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*. Sv. II. 1546–1557. Praha, 1880, str. 54–55.

⁴⁵⁴ Saský kurfiřt Jan Fridrich, stojící v čele šmalkaldského spolku. Po bitvě u Mühlberka byl zajat a přišel o kurfiřtskou hodnost ve prospěch Mořice Saského z albertinské linie saských vévodů.

tohoto k takovému jednání přistoupiti a s nimi se v tom jako za jednoho člověka snést chtěl a neb chtěli, že toho jednomu každému přiti a jej k takové smlouvě své přistoupiti chtějí a mají; [...].”⁴⁵⁵ Pavel Mikšovic pak popsal udělené tresty: „T[oho]. I[éta]. [1547] král Ferdinandus pokutoval Pražany a jiná města všecka kromě Plzeňských, Budějovských, Oušteckých i také jiní páni mnozí a rytířstvo a to proto (jakž oni pravili), že jsou vojensky vytáhli, aby knížeti Hanušovi proti císaři pomoc učinili. I pobral městům a některým pánům všecky statky pozemský a nám lounským jsou pobrány vesnice všecky, cla, platy, děla, zbroj, ručnice. [...].”⁴⁵⁶

O cestě Albrechta Bavorského do Prahy nám zanechali zprávy dva kronikáři, a to Jan Adam Nožíř a Jan Pilát Rakovnický, oba však vždy v souvislosti s pobytem Albrechta v jejich městě. K tomu Jan Pilát: „Item v tu neděli před Proměněním Pána Krista [5. srpna] kníže bavorské do Prahy přijelo.”⁴⁵⁷

Ostatní události jsou již vždy zmiňovány pouze v jedné z kronik.

Pokud se podíváme na rozsah informací, které autoři zařadili do svých děl, je podobný těm o úmrtích známých osobností.

Václav Kněžoveský přináší především zprávy o událostech z českého prostředí (podkomořím jmenován Humprecht Černín – 1592), nebo těch, jež se ho velmi blízce týkají (zajetí arcivévody Maxmiliána v Polsku roku 1588 a jeho pozdější propuštění). Jedinou z tohoto vystupující je zpráva o pokusu o útěk polského krále Zikmunda III. Vasy z Polska roku 1593. Z této skupiny neurčených dějů zaznamenal Václav Kněžoveský pouze pět takovýchto událostí.

Jan Adam Nožíř zaznamenal devět takovýchto zpráv. Opět většina z nich se týká území Čech nebo jeho panovníků, nejvzdálenější událostí u něj zapsanou je svatba Kristiána Saského s Žofií Braniborskou v Drážďanech roku 1592.

U Jana Piláta Rakovnického se setkáváme v podstatě jen se zprávami o tom, co se odehrálo v Praze, proto se zmínil např. o obnovení dolní konzistoře roku 1581.

I Pavel Mikšovic nás neinformuje o událostech geograficky vzdálených. Ačkoliv zpravuje jak o událostech v Čechách, tak i mimo Čechy, a to asi v poměru 2:1, většina zápisů referuje nejdále o dění v Sasku nebo Bavorsku (zajetí Jana Fridricha II. Saského roku 1567, Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic na Líčkově a Chomutově získal pevnost Plassenburg v Bavorsku pro Ferdinanda I. roku 1554).

⁴⁵⁵ STRNAD, Josef. M. *Šimona Plachého z Třebnice Paměti Plzeňské*, str. 147–148.

⁴⁵⁶ KOVÁŘ, Matěj. Pavel Mikšovic a jeho kronika Lounská. *Sborník historického kroužku* I, č. 3, 1900, str. 184.

⁴⁵⁷ DVORSKÝ, Jiří. *Pražské paměti Jana Piláta Rakovnického z Jenštejna z let 1575–1605*, str. 165.

Řehoř Smrčka se opět omezil v podstatě jen na události spojené s jižními Čechami a Rožmberky (poselstvo s Vilémem z Rožmberka do Polska roku 1589, zajištění Edvarda Kellyho roku 1591 apod.).

Velké množství událostí zaznamenal autor Kadaňské kroniky, a to k 20. Více se jich vztahuje k dění mimo Čechy; je jich asi dvakrát tolik, co událostí týkajících se Čech nebo jejich panovníků a obyvatel. Velká část informací pojednává ještě o dění před rokem 1550. Zajímavými a geograficky nejvzdálenějšími jsou především zprávy o založení univerzit (Tübingen 1477, Wittenberg 1502, Marburg 1535⁴⁵⁸). Většina ostatních zápisů opět popisuje události v Sasku (založení Annenbergu roku 1494, sňatek Augusta Saského roku 1548) nebo údaje ze života náboženských reformátorů (narození Filipa Melanchtona v Bretten roku 1497, publikování Lutherových tezí ve Wittenbergu roku 1517).

To Šimon Plachý z Třebnice, opět v souvislosti se svým městem, uvádí většinu z dvanácti zapsaných událostí z českého prostředí (volba Matyáše Korvína českým králem roku 1466, obžalování podkomořího Jakuba z Vřesovic roku 1524 apod.). Některé však mají i širší dosah (arcivévoda Arnošt byl poslán do Nizozemí jako guvernér roku 1593 a arcivévoda Maxmilián ustanoven správcem Štýrska a velitelem protiturecké armády roku 1594).

Největší bohatství sdělení přináší Simon Hüttel, a to okolo 30. Najdeme zde zprávy z Čech (pobyty Vladislava Jagellonského v Praze roku 1497 a 1502), avšak oproti ostatním kronikářům jen velmi řídké. Ostatní se již týkají především dění v Říši (mír Filipa II. s Francouzi roku 1559 apod.) nebo v Polsku (Štěpán Báthory polským králem roku 1576, vyslání pomoci pro arcivévodu Maxmiliána roku 1587). Opět jsou zde uvedeny informace o založení univerzit (kromě již zmíněného Wittenbergu Frankfurt nad Odrou roku 1507) a ze života náboženských reformátorů (poprava Tomáše Müntzera roku 1525, publikování prací Ulricha Zwingliho roku 1525). Dozvídáme se i dalším událostech, např. o volbě Julia III. papežem roku 1550, o odchodu Viléma prince Oranžského z Holandska roku 1567 nebo o přestupu kolínského arcibiskupa Gebharta na evangelickou víru roku 1583. I z těchto několik příkladů opět vysvítá, že Simon Hüttel měl k dispozici velké množství informací a neváhal je zařadit do své kroniky.

⁴⁵⁸ Chybný údaj, univerzita v Marburgu byla založena již roku 1527.

9 Počasí, podnebí, přírodní úkazy, nebeské jevy a epidemie

Dalšími jevy, které jsou popisovány v kronikách a které nemají pouze lokální dopady, jsou většinou jevy přírodní. Proto se v této kapitole podíváme na zmínky o počasí, přírodních úkazech a o nebeských jevech, které mohly být sledovány ve více než jedné lokalitě, tj. ve více než jedné kronice. Tyto události se sice často neodehrávaly tak úplně mimo město, tedy nebyly čistě mimoměstské (viz 8. kapitolu), ale mívaly širší dosah, ať už v blízkém okolí, nebo dokonce celozemský či výjimečně celoevropský.

Podobné přesahy měly i epidemie, které se šířily raně novověkou Evropou, především to byl mor, který se vracel v pravidelných vlnách a působil velké ztráty na životech právě ve městech.

Tato kapitola se zaměří na období vzniku kronik, tedy na časové rozmezí 1575 až 1600. Není koncipována jako klimatologická analýza dotčeného období. V tomto směru lze plně odkázat především na výzkumy severočeských badatelů Rudolfa Brázdila a Oldřicha Kotyzy a práce, které z nich vzešly, konkrétně např. na knihy z řady Historie počasí a podnebí v Českých zemích.⁴⁵⁹

9.1 Počasí, podnebí, přírodní úkazy a nebeské jevy

Různé přírodní jevy byly vždy lidmi bedlivě sledovány, ať už pro jejich krásu, tajemnost, nebo proto, že si je nedokázali uspokojivě vysvětlit a vzbuzovaly v nich tedy strach či obavy z věcí příštích. Mnoho přírodních úkazů, výkyvy počasí nebo nebeské jevy byly často vnímány jako znamení, kterými Bůh napomíná a kárá nebo ukazuje, co bude v budoucnu následovat. Tento strach a nejistota z rozmarů přírody tak dováděl i mnohé autory kronik k tomu, aby tyto jevy více či méně často zapisovali do svých děl.

„Stalo se zemětřesení v Čechách i jiných zemích, od čehož věže krásná v městě rakauském Vídni velkou škodu vzala.“ (Mikuláš Dačický, str. 172)

Jedním ze široce zmiňovaných přírodních událostí, které zřejmě velice zasáhly středoevropského člověka, neboť to nebyl zážitek příliš častý, bylo zemětřesení roku 1590. Tato přírodní katastrofa vždy silně ovlivňovala život člověka.

Až na výjimky (opět Matyáš Meissner, pak Jan Pilát Rakovnický a autor Kadaňské kroniky) ho uvádí ve svém díle všichni kronikáři.

⁴⁵⁹ Např. BRÁZDIL, Rudolf a kol. *Historie počasí a podnebí v Českých zemích*. Svazek VII. Historické a současné povodně v České republice = History of weather and climate in the Czech Lands. Historical and recent floods in the Czech Republic. Brno, 2005; BRÁZDIL, Rudolf – KOTYZA, Oldřich. *Historie počasí a podnebí v Českých zemích II*. Nejstarší denní pozorování počasí v Českých zemích = History of weather and climate in the Czech Lands II. The earliest daily observations of the weather in the Czech Lands. Brno, 1996.

Václav Kněžoveský zapsal: „Téhož léta v neděli den svatý Lidmily vdovy [16. září] (kderáž byla bába s^o Vácslava mučedníka Božího a Boleslava nemilostivého, vraha téhož s^o Vácslava bratra svého) v noci na pondielí Pán Bůh všemohúci svou božskou moc velikou prokázati a div velikej učiniti ráčil a to takovej, že se zemie po niekoľikrátie veľmi třásla, tak že orloj na vieži rathouzské se třásl, cimbál, na kderej hlásný hodiny tepou, sám od toho třesení zvonil, a jiné stavení se velmi třáslo, i všeckna zemie. Pán Bůh všemohúci nás napomínati ráčí ku pokání s^u a návieští dávati, že již den Pánie poslední daleko není, ale jako za dveřmi jest. Protož se připravme, všech zlostí zůstavme!“⁴⁶⁰

Jan Adam Nožíř si stěžuje na délku úkazu: „Item země třesení veliké bylo po 22 hodině a dlouho trvalo v sobotu po památce Povýšení svatého Kříže [15. září].“⁴⁶¹

Řehoř Smrčka uvádí: „Toho roku [1590] bylo zemětřesení, však toho sobě lidé nemnoho vážili. Opět zase toho roku před večerem na sobotu povýšení sv. kříže (15. září) veliké zemětřesení bylo.“⁴⁶² Zdá se tedy, že toho roku bylo otřesů více.

Pavel Mikšovic doplnil zápis opět eteostichonem: „T[oho]. l[éta]. [1590] v sobotu po povýšení sv. kříže [15. září] před večerem a potom po 5. hod. na noc na neděli zemětřesení na všech místech po České zemi. Eteostichon continens annum diem et mensem, quo terrae motus Boemiam concussit. Septenas DEnIs ConIVnXIIt Vt orbe CaLenDas/ OCOber en subItO CzeChia qVassa stVpet. Petrus Caselius Hradecenus. (Eteostichon, obsahující rok, den a měsíc, kdy zemětřesení zachvátilo Čechy: Než dvakrát sedm ke kalendám připojil na zemi říjen, náhle Čechie otřesena trne.)“⁴⁶³

Simon Hüttel poznamenává, že zemětřesení nepostihlo jen Čechy: „Léta P[áně]. 1590 16. dne října v neděli brzy skoro o půlnoci stalo se strašné zemětřesení, které prošlo mnoha zeměmi a národy, jako Polsko, Horní a Dolní Slezsko, Čechy, Morava, Rakousko, Uhry, v Turecku a Německu etc. etc., že to především ve Vídni a na mnoha jiných místech velké a mocné věže, kostely, domy, zámky a Maury (???) porazilo, jak v tisku po čase čítáno. Potom brzy v Slezsku a Čechách a na všech místech velké bolení břicha, bílý a červený troubení mezi dětmi přišlo, také staří a mladí lidé mnoho umírali na loupání se, boulení a jiné nové neznámé choroby. Bylo také tohoto roku viděno mnoho ohnivých znamení na mnoha místech.“⁴⁶⁴

⁴⁶⁰ PETERS, Josef. Václav Kněžoveský a jeho paměti, str. 32–33.

⁴⁶¹ Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DA IV 1, fol. 10r.

⁴⁶² MENČÍK, Ferdinand. Řehoře Smrčky Letopisy města Soběslavě, str. 26.

⁴⁶³ KOVÁŘ, Matěj. Pavel Mikšovic a jeho kronika Lounská. Sborník historického kroužku I, č. 4, 1900, str. 249.

⁴⁶⁴ SCHLESINGER, Ludwig. *Simon Hüttels Chronik der Stadt Trautenau*, str. 306.

„Těch časuov strhl se prudký, hustý, dešťový příval a trval pořád dva dni a dvě noci, čímž staly se povodně veliké a strhaly mnohé rybníky na vše strany; a zdělala voda násilná škody nemalé, zvláště v Praze, Kauřimi, Brodě Českém etc. V Praze vystaupila voda až k kostelu sv. Jiljí, k domu řeč[eném]. u Třech kalichů, v Starém městě pražsk[ém]. – [...].“ (Mikuláš Dačický, *Paměti Mikuláše Dačického z Heslova*, 2. sv., str. 64)

Častým přírodním jevem, který těžce postihoval obyvatele české kotliny, bývaly a stále jsou povodně. I v sledovaném období se jich několik vyskytlo a některé byly kronikáři zaznamenány jak ve vztahu k jejich městu, tak ve vztahu k ostatním sídlům v království nebo i jinde v Evropě.

Nejčastěji jsou zmiňovány povodně v roce 1598. První z nich, svým typem povodeň zimní (vznikající rychlým táním sněhu na horách nebo náhlou oblevou často v kombinaci s deštěm), byla 12. - 13. března 1598 a „[...] byla způsobena náhlým táním mimořádného množství sněhu, [...]“⁴⁶⁵ Druhou, letní (zapříčiněnou většinou velkým množstvím srážek v krátkém období nebo dlouhodobými srážkami) ve dnech 17. – 18. srpna 1598 způsobily vydatné deště, které trvaly zřejmě tři týdny. Tato povodeň byla dle zpráv z té doby jak na velkých řekách, tak i na menších tocích a velkou vodu zaznamenali více i na Moravě nebo v Polsku. „Obě povodně jsou řazeny k největším vltavským velkým vodám v dějinách, v obou případech sahala hladina Vltavy přes 1,5 lokte (cca 89 cm) nad hlavu Bradáče.“⁴⁶⁶

Ve svých dílech ji zmínilo šest kronikářů, žádnou zprávu o ní nám nezanechali jen Šimon Plachý z Třebnice (který žádné přírodní jevy neuváděl), autor Kadaňské kroniky (který se zprávami tohoto typu taktéž poměrně šetřil) a Matyáš Meissner.

Václav Kněžoveský zanechal zprávu pouze o letní povodni: „[...] A při velkejch pak vodách jako Vhltavie, Labi u Hory, Brodu Českého voda znamenitou škodu podielala, nebo u Prahy velmi velká voda byla, vobilí, stohy senný a jiný věci nesla, pod Prahou pak dolů celý stohy vobilní, mandele, snopy nesla. A tak co po mokru vostalo, to voda pobrala, tak že v ztrátu přišlo. U Hory a u Brodu znamenitou škodu na staveních učinila, domy bravši a jiný pokazivši. [...] Ta velká voda přišla ku Praze v pondělí na outerej v noci po nanebevzetí Panny Marie (ze 17. na 18. srpna).“⁴⁶⁷

To Jan Adam Nožič zaznamenal povodně obě: „Item Labe, voda veliká byla hned, jak ledové sešli, dosahovala dlažby prkenný na mostě, vodu stoje na mostě do konví i jinejch nádob brali, a se z Labe umejvali, u ptáku zadní dvě pole mostu vyzdvihla a vcelosti vzala,

⁴⁶⁵ BRÁZDIL, Rudolf a kol. *Historie počasí a podnebí v Českých zemích*. Svazek VII. Historické a současné povodně v České republice, str. 208.

⁴⁶⁶ KOZÁK, Jan T. a kol. *Povodně v českých zemích*. [Praha], 2007, str. 39.

⁴⁶⁷ PETERS, Josef. Václav Kněžoveský a jeho paměti, str. 53.

ktorejžto most vítr vehnal na pole (za jamami pískovými) toho času Štefana Tenophila Hradištskýho, a škody táž voda znamenité jak na stavení, tak i na jiným učinila, pravili, že sou se rybníkové do dvanácti i víc strhaly, nebo tehdáž znamenitý větrové byli, stalo se v neděli květnou [15. března], a lidé pravili, že ta voda vo loket menší byla, nežly svatomařská, před devadesáti sedmi lety.⁴⁶⁸ „Labe voda veliká byla po svatém Vavřinci [po 10. srpnu], nenadále přišla, rybníků mnohé větry se strhalo, škody veliké na všelijakém obilí neb ještě s polí sklizeno nebylo, učinila, pobrala a pryč zanesla, dříví u Prahy též za mnoho tisíc pobrala, na stavení i jinejch věcí učinili. Summou povídali, že samo Labe, až k městu Hamburku, kdež do moře vpadá, škody víceji nežli, coby za jedno království býti mohlo, učinilo, a ta voda zde o čtvrt lokte menší nežli z jara byla, a u Prahy o týž čtvrti lokte větčí nežli též jarní byla.“⁴⁶⁹

Téměř očitým svědkem povodně v Praze byl Jan Pilát Rakovnický: „Léta Páně 1598. Ve čtvrtek po Smrtné neděli [12. března] u Prahy velká povodeň, na Střeleckým ostrově proti mostu dva muži na topolích život svůj před vodou zachovali./ Item v pondělí po Nanebevzetí Panny Marie [17. srpen] u Prahy veliká povodeň, jestliže kdy větší před tím byla.“⁴⁷⁰

Tentokrát podává zprávu o velké vodě v srpnu i Řehoř Smrčka: „Toho roku den Nanebevzetí Panny Marie (15. srpna) přšelo celej den a noc, a tak tři dni, z toho pošla veliká voda, že mnoho škod nadělala, mosty, obilí v mandelích pobrala, a též na hrstech pohnilo a zrostlo, že málo lidé co skliditi mohli, též otavy, na podzim pro mokro nemohli ani síti.“⁴⁷¹

Správně datuje letní povodně i Simon Hüttel: „Item v roce 1598 18. dne srpna se Vltava v Praze tak mnoho rozlila, a voda na Staré Město pražské přišla a lidi a dobytek utopila. [...]/ Nisa voda způsobila velké škody v Kladsku, [...]“⁴⁷²

Dále jsou pak zmiňovány ještě menší povodně z let 1582 (začátek května a 3. – 6. června), 1591 (23. – 24. června), 1593 (1. června na Ohři a 14. července na Vltavě) a 1595 (první polovina března a 17. srpna jen na Vltavě).⁴⁷³

O povodni roku 1582 zapsali zprávu Jan Pilát Rakovnický, Pavel Mikšovic a autor Kadaňské kroniky. Ten uvádí zápis o povodni v Karlových Varech na Ohři: „9. května vzala voda pryč mnoho domů v Karlových Varech, s všelijakými lidmi a dobytkem byl do řeky

⁴⁶⁸ Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DA IV 1, fol. 35v.

⁴⁶⁹ Tamtéž, fol. 39r.

⁴⁷⁰ DVORSKÝ, Jiří. Pražské paměti Jana Piláta Rakovnického z Jenštejna z let 1575–1605, str. 169.

⁴⁷¹ MENČÍK, Ferdinand. Řehoře Smrčky Letopisy města Soběslavě, str. 48.

⁴⁷² SCHLESINGER, Ludwig. *Simon Hüttels Chronik der Stadt Trautenau*, str. 333.

⁴⁷³ Srov. BRÁZDIL, Rudolf a kol. *Historické a současné povodně v České republice*, str. 163–188.

Ohře odtažen i dům radnice.⁴⁷⁴ O stejné události, datované však na 10. května, se zmiňuje i Pavel Mikšovic. O druhé vodě toho roku pak mluví Jan Pilát Rakovnický: „Druhá voda ještě větší v pondělí svatodušní [4. června] Bradáče pod Špitálem⁴⁷⁵ zatopila i některé ulice staroměstské, dříví mnoho tisíc poberou, od mostu až k jezu řeka všudy dřívím zanešena byla.“⁴⁷⁶

Povodeň 1591 na Labi nalezneme v díle Jana Adama Nožíře, Pavla Mikšovic a Simona Hüttela. Pavel Mikšovic o ní poznamenal: „T[oho]. l[éta]. d[en]. pam[átky]. sv. Jana Křtitele [24. června] u města Hradce Králový povodeň veliká byla jak na Labi tak i na Vorlici a škodu znamenitou udělala.“⁴⁷⁷ Simon Hüttel dále doplňuje: „Léta P. 1591 23. dne června neděli před Janem Křtitelem přišla velká voda od deště [...], velké škody po Čechách způsobila, [...]“⁴⁷⁸ Jan Adam Nožíř pak popisuje jen lokální povodeň na potoce Dubina v Pokraticích, dnes v podstatě část Litoměřic.

Roku 1593 šlo opět o letní povodně. Zprávy o nich nacházíme už jen u Jana Piláta Rakovnického a Pavla Mikšovic. U druhého z nich máme pouze poznámku, že byla velká voda na přelomu května a června, Jan Pilát se rozepsal trochu více: „Léta Páně 1593. V neděli před Rozeslání svatých apoštolů [11. července] počaly pršky deštiti až do středy, voda z toho náramně zdmula.“⁴⁷⁹

Z roku 1595 máme zmínky o další zimní povodni, a to od Pavla Mikšovic, Řehoře Smrčky a autora Kadaňské kroniky. Pavel Mikšovic o ní zapsal: „T[oho]. r[oku]. [1595] v pátek a v sobotu po neděli Laetare veliká voda jak zde tak i jinde byla a znamenitou škodu za mnoho tisíců všudy učinila, kteréž nebylo od 25 let 10. 11. 12. a 13. m[ěsíce]. března.“⁴⁸⁰ Řehoř Smrčka připomíná i velké množství ledu v řece, stejně jako autor Kadaňské kroniky, který popisuje poškození mostu ledovými krami, které přišly po řece do města.

„Cometa, hvězda ocatá, vycházela na obloze nebeské, pouštěje od sebe paprsek kolmo vzhůru.“ (Mikuláš Dačický z Heslova, *Paměti Mikuláše Dačického z Heslova*, 1. sv., str. 189)

⁴⁷⁴ Knihovna Konventu františkánů u Panny Marie Sněžné v Praze, sign. R 13, fol. 154 r.

⁴⁷⁵ Bradáč je plastika mužské vousaté tváře, dle některých teorií má představovat Kristovu tvář, tedy Veraikon, podle jiných se jedná o stavitele Juditina mostu. Byla umístěna na mostním oblouku, který se později stal součástí kláštera křížovníků (u Jana Piláta Špitálu, který byl v klášteře zřízen). V 15. století se objevují první zmínky o používání Bradáče jako primitivního vodočtu. Roku 1847 byla plastika přesunuta na nábřeží vedle Karlova mostu. Viz BRÁZDIL, Rudolf a kol. *Historické a současné povodně v České republice*, str. 144–146.

⁴⁷⁶ DVORSKÝ, Jiří. *Pražské paměti Jana Piláta Rakovnického z Jenštejna z let 1575–1605*, str. 166.

⁴⁷⁷ KOVÁŘ, Matěj. *Pavel Mikšovic a jeho kronika Lounská. Sborník historického kroužku II, č. 1, 1901*, str. 54.

⁴⁷⁸ SCHLESINGER, Ludwig. *Simon Hüttels Chronik der Stadt Trautenau*, str. 311.

⁴⁷⁹ DVORSKÝ, Jiří. *Pražské paměti Jana Piláta Rakovnického z Jenštejna z let 1575–1605*, str. 168.

⁴⁸⁰ KOVÁŘ, Matěj. *Pavel Mikšovic a jeho kronika Lounská. Sborník historického kroužku II, č. 2, 1901*, str. 121.

Dalšími velmi sledovanými přírodními událostmi byly různé nebeské jevy a úkazy, především komety.

Žádnou zprávu o takovýchto podivnostech nezanechali jen Řehoř Smrčka ze Sabinova, autor Kadaňské kroniky a Šimon Plachý z Třebnice (který ale přírodní úkazy nepopisoval). Nejčastěji naopak zapsal podobné události Václav Kněžoveský a Simon Hüttel, první z nich téměř ke každému roku.

Často zmiňovaná je kometa v roce 1596. Její pozorování uvádí jak Dačický, tak Jan Pilát Rakovnický a Simon Hüttel. K tomu Jan Pilát: „Item při času svatého Jakuba [25. července] kometa velmi jasný a ocasatá najevo vyšla.“⁴⁸¹ Simon Hüttel klade její objevení k 28. červenci a svítila prý celý měsíc.

Další komety pak poznamenává Václav Kněžoveský k roku 1590 a Pavel Mikšovic k roku 1593.

Zajímavým úkazem, který zaznamenal vedle Dačického Simon Hüttel, bylo, že v květnu 1590 pršela v Hradci Králové krev.

Širší pozornost mezi více kronikáři, a to na počásí, se soustředila k roku 1590. Tehdy se zmínili o velmi suchém létě toho roku Václav Kněžoveský, Jan Pilát Rakovnický, Řehoř Smrčka ze Sabinova, Pavel Mikšovic i Simon Hüttel.

Václav Kněžoveský opět zdůraznil náboženský rozměr: „A tak toho létha Páně po celý lýto velmi suché bylo, tak že od neděle Exaudi (3. června) až do pondielka po památce narození Panny Marie (10. září) nepršelo až na ten den, Pán Buoh rač bejti pochválen, velikej dýšť spadl i taky hřímání bylo, však beze škody. A toho deště, kde setí vorali, z brázdu bylo. Neb tak velmi draho bylo za příčinou též suchoty (a více šizuňkem pekařův zdejších), že dráže v nový než před novém bylo, nebo žito po 2 kopách 20 g[roších] a pšenici po 2 ½ kopách míš[eňských]., voves po 1 kopě, ječmen po 1 ½ kopě brali. Pán Buoh rač se nad námi smilovati a více deštiův dáti, aby i zde při miestie zase mlíti mohli.“⁴⁸²

Jan Pilát přináší informaci o stavu řeky Vltavy: „Item sucho veliké, takže jezové všichni oschli a nad vodou čněli půl čtvrti lokte, nepamatovali sme od 50ti let tak malé vody.“⁴⁸³

Ke stavu s obilím se vyjádřil Řehoř Smrčka: „Toho roku bylo velmi veliké sucho, takže jest od sv. Ducha nikdy nepršelo přes všecka děla až do sv. Dominika (5. srpna). Obilí vše poschlo a vypráhlo takže potom hroznej hlad povstal.“⁴⁸⁴

⁴⁸¹ DVORSKÝ, Jiří. Pražské paměti Jana Piláta Rakovnického z Jenštejna z let 1575–1605, str. 169.

⁴⁸² PETERS, Josef. Václav Kněžoveský a jeho paměti, str. 32.

⁴⁸³ DVORSKÝ, Jiří. Pražské paměti Jana Piláta Rakovnického z Jenštejna z let 1575–1605, str. 168.

Pavel Mikšovic opět doplnil eteostichon. „Těž t[oho]. r[oku]. sucho veliké a dobrý víno bylo, tak že potokové mnozí přeschli, ano i zde ne mnoho v řece Ohři vody bylo. K tomu dražota veliká. Z mnohých měst od Plzně, z Rokycan i odjinud, ano i z Němec sem do Loun jezdili a říkali, že do Egypta jezdí. Eteosti[ch]on anni 1590 Pe[tr] Case[lius] Hra[decký]: Crebra faVILLa foCos patriae Vorat eneCat: aestas VrIt et eXhaVrIt graMIna stagna LaCVS. (Hustý popel žhavý krby vlasti pohlcuje, hubí: léto pálí a vysává traviny, rybníky, jezera).“⁴⁸⁵

Simon Hüttel popisuje zkázu úrody: „Léta P. 1590 bylo vůbec více horké a sušší léto, že dlouhý čas nepršelo, že zahradní plody, [...], vše bylo sežehnuté, zpola zkažené a kuchyňské pokrmy se nepodařily. Tedy také v Čechách stalo se velké zdražení kukuřice, obilí a jídla. [...]“⁴⁸⁶

Poslední velmi zajímavou zmínku o přírodních dějích nám zanechali Jan Pilát Rakovnický a Pavel Mikšovic. Oba si totiž v jeden rok stěžují na velké množství myši. „Item hned po svatém Bartoloměji [24. srpna] nesčíslné množství myši okolo Prahy po zahradách, vinicích i polích se vyskytlo, což všem bylo k podivení.“⁴⁸⁷ Tak tuto událost zapsal Jan Pilát Rakovnický a Pavel Mikšovic se tentokrát ještě více rozepsal: „T[oho]. l[éta]. nebylo nikdy slýcháno ani vidáno, aby tak mnoho myši v vinicích a polích i také v stozích bylo, jako t[oho]. r[oku]. a aby víno po vinicích do hnízd nosily a žraly. I v stozích a v polích na obilí znamenitou škodu činily. Ty myši vojáky předpovídaly, kteřížto táhnouce po dvou letech skrze zemi ji všecku jako ty myši vyšumovali a vydrancovali.“ Pavel Mikšovic tak spojil toto velké množství myši s protitureckým tažením v roce 1594 na obranu Rábu (což, jak bylo zmíněno výše v kapitole 8.1, se nezdařilo).

Co se týče četnosti zápisů tohoto typu (tedy zpráv o počasí, podnebí, nebeských a jiných přírodních jevech), nejvíce jich ve svých pracích zapsali Václav Kněžoveský, Pavel Mikšovic a Simon Hüttel.

Václav Kněžoveský se většinou zaměřil na záznamy o mrazech, dobré nebo špatné zimě, její délce, teplém nebo studeném létě, většinou v souvislosti s úrodou obilí. To Pavel Mikšovic spíše vypisuje extrémy, jako silný vítr, bouřky, náhlé mrazy (často v souvislosti s vínem). Simon Hüttel pak se zvláštní pečlivostí popisuje různá nebeská znamení (jako ohnivý orel na nebi, jedenáct sluncí apod.). Relativně mnoho takovýchto zápisů

⁴⁸⁴ MENČÍK, Ferdinand. Řehoře Smrčky Letopisy města Soběslavě, str. 26.

⁴⁸⁵ KOVÁŘ, Matěj. Pavel Mikšovic a jeho kronika Lounská. *Sborník historického kroužku* I, č. 4, 1901, str. 249.

⁴⁸⁶ SCHLESINGER, Ludwig. *Simon Hüttels Chronik der Stadt Trautenau*, str. 305.

⁴⁸⁷ DVORSKÝ, Jiří. *Pražské paměti Jana Piláta Rakovnického z Jenštejna z let 1575–1605*, str. 168.

(vzhledem k malému rozsahu práce) nalezneme v kronice Jana Piláta Rakovnického. Naopak žádné takového zápisy nepořídil Šimon Plachý z Třebnice a Matyáš Meissner. Málo (jen do deseti v celém díle) jich obsahuje Kadaňská kronika a kronika Řehoře Smrčky ze Sabinova.

9.2 Epidemie (mor)

Různé epidemie rozličných zhoubných nemocí provázely člověka celou jeho historií až do dob nejnovějších. Především ve středověku a po většinu raného novověku byl největším strašákem mor.

„J[eho]. M[ilost]. C[isař]ská Rudolf jel z hradu praž[ského]. před morovým povětrím a nebezpečenstvím do města českého Plzně, a tam drahý čas zůstával; nebo se v městech pražských morová rána rozmáhala. Jiní také, zvláště bohatí, komu se kde vidělo, před týmž morovým povětrím se rozjížděli, chudí se pánu bohu v jeho moc a ochranu poroučeli. Doctores medicinae, svěští mudrlantové, traktáty a spisy tisknuté vydávali, jak by se lidé proti té morové ráně boží chovati jmění, jako by moc boží zastaviti mohli a uměli.“ (Mikuláš Dačický, str. 195)

Větší morové epidemie potkaly v období let 1575–1600 české země dvakrát, a to roku 1582 a 1599–1600.

Již epidemie roku 1582 postihla mnohá česká města, např. Prahu, jak poznamenal Jan Pilát Rakovnický. „Hned po svatým Vítu [15. června] veliký mor v Praze nastal, k svatému Jindřichu do šachet kladli jsou po šedesáti pěti osobách, u sv. Štěpána po 53 i více.“⁴⁸⁸ Je zde tedy zachycena tvrdá praxe hromadných hrobů morových obětí. Zajímavá je i časová posloupnost, kdy morová epidemie měla začít jen několik dní po velké povodni na Vltavě.

Pavel Mikšovic k tomuto roku taktéž udává: „T[oho]. I[éta]. veliký mor v Čechách byl, tak že zde v m[ěště]. Luna každého dne po padesáti osobách obojího pohlaví pochovávali.“⁴⁸⁹

K počtu obětí ve Slaném se vyjádřil Václav Kněžoveský: „A tak toho léta 1582 byl mor velikej týmieř po vší český zemi, kderýž Pán Buoh náš na nás hodnie pro hříchy a nepravosti naše dopustiti ráčil. A pomřelo lidu zde v miestie Slaným 1600 a ještě něco více, na díle všeko dítek, panen, mládenců a prostředního věku lidí. Pán Buoh rač jim všem i nám téhož očekávajícím milostiv bejti a v počet volenejch svejch přijíti. Amen.“⁴⁹⁰

⁴⁸⁸ DVORSKÝ, Jiří. Pražské paměti Jana Piláta Rakovnického z Jenštejna z let 1575–1605, str. 167.

⁴⁸⁹ KOVÁŘ, Matěj. Pavel Mikšovic a jeho kronika Lounská. *Sborník historického kroužku* I, č. 4, 1900, str. 246.

⁴⁹⁰ PETERS, Josef. Václav Kněžoveský a jeho paměti, str. 20.

Jan Adam Nožič nám přímou zprávu o morové epidemii nezanechává. V části své kroniky, kterou nazval *Poznamenání rodu Pana Adama Nožiče a potomků jeho* však zmiňuje u úmrtí svých sester Anny a Kateřiny, že jejich příčinou byl mor roku 1582. K tomuto roku také zaznamenává zvýšený počet úmrtí.

Matyáš Meissner o tomto moru zapsal: „Potom 14 let po čtvrtém [umírání] následovalo páté velké umírání, začalo 12. června, zemřelo 2500. Ao 1582.“⁴⁹¹ Dále přidává i oblíbenou formu Pavla Mikšovic, totiž eteostichon, tentokrát ale německy: „StarCk VnD IVng VoLCk Verstarb Das Jahr/ Gott heLff Vns aLLn ZVr EngeL sChar./ Aliter/ Es stVrb hVbsCh VnD feIn VoLCk Das Jahr. (Zdravý a mladý lid zemřel toho roku/ Bůh pomoz všem k andělskému zástupu./ Jinak/ Zemřel hezký a pěkný lid toho roku.)“⁴⁹²

Šimon Plachý z Třebnice se taktéž, na rozdíl od přírodních úkazů a počasí, o moru zmiňuje: „Toho roku [1582] při téměř čase začal se zde mor a pomřelo lidu přes osmnácte set. Patres societatis Jesu přistěhovavše se z Prahy sem z povětří morového před tím se všemi studenty, zde učili a magistrus artium promovirovali.“⁴⁹³

Autor Kadaňské kroniky klada počátek moru také do začátku června 1582. „10. června se začala hrozná pohroma, mor, který se skončil teprve na konci roku, zemřelo na 1600 lidí mladých a starých, denně většinou 33 lidí.“⁴⁹⁴

Simon Hüttel klade mor roku 1582 právě za velkou povodeň v Praze: „Brzy potom stala se tak velká povodeň v Praze, na to tak velké umírání nastalo, že v Praze v tu dobu čtvrtletí více než čtyřicet tisíc lidí na mor zemřelo.“⁴⁹⁵ Simon Hüttel zřejmě s počtem úmrtí trochu přehání, sám autor edice doporučuje počet mrtvých zredukovat asi na polovinu. Vzhledem k tomu, že Praha měla mít v této době asi přes 50 tisíc obyvatel, i toto číslo by se mohlo zdát jako přehnané.

Další velkou morovou epidemií byla ta v letech 1599 a 1600. Před morem tehdy uprchl i samotný císař. „Epidemie kosila své oběti denně po desítkách a neúprosně tlumila všechn veřejný a politický život a přiměla nakonec Rudolfa II. k rozhodnutí, aby se před ní uchýlil do bezpečí. [...] Jeho volba padla na Plzeň.“⁴⁹⁶ Císař nakonec pobyl ve městě osm a půl měsíce, od září 1599 do června 1600.

Proto o tomto moru zanechal zprávu i Šimon Plachý z Třebnice, právě v souvislosti s Rudolfovým pobytem v Plzni. Zmínil se však i o tom, že v Plzni morová rána udeřila

⁴⁹¹ GÖRNER, Karl. Eine handschriftliche Chronik von Komotau, str. 263.

⁴⁹² Tamtéž.

⁴⁹³ STRNAD, Josef. M. *Šimona Plachého z Třebnice Paměti Plzeňské*, str. 168.

⁴⁹⁴ Knihovna Konventu františkánů u Panny Marie Sněžné v Praze, sign. R 13, fol. 154r.

⁴⁹⁵ SCHLESINGER, Ludwig. *Simon Hüttels Chronik der Stadt Trautenau*, str. 262.

⁴⁹⁶ JANÁČEK, Josef. *Rudolf II. a jeho doba*, str. 347.

už o rok dříve. „Téhož roku [1598] v Plzni veliký mor byl. Začal se při sv. Jiří a trval přes vánoce, kde 1600 lidí obojího pohlaví umřelo, pročež Plzně všickni se štítili a varovali. Ale na druhý potom rok 1599, když se mor také začal v městech pražských i v několika jiných městech království českého kromě zde v Plzni, a táž morová rána při času sv. Vavřince [16. srpna] v městech pražských netoliko neumenšovala, nýbrž čím dále vždy více se rozmáhala, tu JMCá ustanoviti a pro zachování i ušetření osoby své císařské pověťi proměnit i sem do Plzně se obrátiti ráčil a to vším dvorem svým do města našeho příjezdem se dostav v outerý, den povýšení sv. kříže, 14. dne měsíce září, kteréhožto také dne od ouřadu konec předměstí pražského ve vší poníženosti jest přivítán.“⁴⁹⁷

Také Jan Pilát Rakovnický zmiňuje mor právě s ohledem na útěk císaře z Prahy: „Item v pátek, po Narození Panny Marie [10. září] Jeho Milost císařská před morem do Plzně ujeti ráčil.“⁴⁹⁸

Ale záznamy k této morové epidemii pořídili i jiní kronikáři.

Václav Kněžoveský poznamenal velkou délku epidemie. „Vše téhož léta počala se opět rána boží morová hned brzo ve žních a po žnech a trvala vždy pomalu po 6. 7. 8. 2. 3. až do vánoc, a tu z vůle Pána Boha zase popřestala.“⁴⁹⁹

Simon Hüttel zmiňuje mor v Praze a v Hradci Králové: „Toho času [v červenci 1599] začalo se v Praze a Hradci Králové velmi na mor umírat a v mnoha českých městech a vesnicích bylo velké umírání mezi hovězím dobyt看em, že v mnohých vesnicích se nacházely stěží 3 krávy.“⁵⁰⁰

Řehoř Smrčka píše o moru přímo v Soběslavi už roku 1597, kdy dle něj zemřelo přes pět set lidí a několik domů zůstalo i prázdných. K roku 1599 pak přináší zprávu pouze o epidemii v jiných městech. „Toho roku mor procházel v Praze, v Král. Hradci, v Čáslavi, v Chrudimi. J. M. Císařská ráčil z Prahy odejeti do Plzně. [...]“⁵⁰¹

Ostatní (Pavel Mikšovic, Jan Adam Nožíř) žádné zprávy o tomto moru nepřinesli.

Jak tedy plyne z předestřených zmínek, epidemie, především moru, byly velice sledovanou záležitostí, především pro všeobecné zásahy do života obyvatel města. Mor byl vždy velkým strašákem a města byla morovými ranami pro velkou koncentraci lidí na jednom místě většinou nejvíce postižena. Proto se nelze divit tomu, že kronikáři, pokud mor vůbec přežili, zapsali do svých kronik o něm zprávy, neboť se často dotýkal, jak bylo zmíněno výše, i jejich rodin, blízkých a přátel.

⁴⁹⁷ STRNAD, Josef. *M. Šimona Plachého z Třebnice Paměti Plzeňské*, str. 214.

⁴⁹⁸ DVORSKÝ, Jiří. *Pražské paměti Jana Piláta Rakovnického z Jenštejna z let 1575–1605*, str. 169.

⁴⁹⁹ PETERS, Josef. *Václav Kněžoveský a jeho paměti*, str. 54.

⁵⁰⁰ SCHLESINGER, Ludwig. *Simon Hüttels Chronik der Stadt Trautenau*, str. 336.

⁵⁰¹ MENČÍK, Ferdinand. *Řehoře Smrčky Letopisy města Soběslavě*, str. 49.

10 Závěr

Městské kronikářství na sklonku 16. století, tj. v době „zlatého věku českých měst“, jak ji nazvali někteří starší badatelé, bylo opravdu fenoménem. Rozvíjelo domácí kronikářskou tradici, započatou významnými středověkými kronikáři, jako byl Kosmas nebo autoři z doby Karla IV., na něž úspěšně navázal např. Václav Hájek z Libočan, zároveň se ale často pokoušelo naplňovat první humanistické ideály a požadavky, které pronikaly do českého prostředí a obohacovaly kulturní ovzduší ve městech. Noví autoři, kteří již prošli městským školstvím, kde se alespoň lehce mohli s humanistickými tezemi seznámit, již určovali nový směr tvorby kronik, který ale stále v mnoha směrech tkvěl ve starých postupech a technikách, už pro nutnost vyšší erudice k tvorbě humanistických textů.

Ve studovaném období jsme se měli možnost setkat s devíti vybranými kronikami, v nichž byly sledovány zaznamenané události, které se odehrály mimo okruh samotného města nebo mohly mít širší dosah.

U těchto kronik šlo mnohdy o velmi rozdílné texty, především co se týče délky a počtu zaznamenaných mimoměstských událostí. Zatímco díla pěti kronikářů nedosáhly ani dvou set zápisů, zbývající čtyři kroniky přesahovaly počtem záznamů několik stovek, poslední z nich dokonce tisíc. Poměr zaznamenaných mimoměstských událostí se pak většinou neřídil celkovým počtem zápisů, ale spíše koncepcí kroniky (dílo striktně městské jako u Matyáše Meissnera, blížící se již silně humanistickému stylu) a postavením autora v městské společnosti. Avšak i kroniky svou povahou zaznamenávající pouze děje týkající se jejich města se dotkly událostí mimoměstských, ať už pro své úvody do děje (Šimon Plachý z Třebnice), nebo pro přesah popisovaných dějů (Jan Pilát Rakovnický z Jenštejna). Díla, v nichž tedy bylo možné nalézt nejvíce mimoměstských událostí, aniž by to bylo v rámci záznamu o městském dění, napsali autoři, kteří nebyli příliš silně spojeni s městskou správou nebo zastávali jen drobné funkce (radní služebníci).

Při bližším nahlédnutí na zapisované události vystupují do popředí turecké války. Byly velkým informačním fenoménem zmíněné doby a městské kroniky tento trend jen potvrzují. Proto v nich najdeme větší počet zápisů s touto tematikou. Nejsledovanějšími událostmi se ukázalo být úmrtí krále Ludvíka u Moháče roku 1526 (ovšem pouze v kronikách, které sahají před rok 1575) a dobytí Rábu Turky roku 1594. Díky bitvě u Moháče poprvé obyvatelé Evropy pocítili blízký strach z Turka, který se vkradl neočekávaně blízko jejich domovům a zabil jejich krále. Proto i další kampaně sultána Sulejmana II., ať už šlo o obléhání Vídně, nebo o dobytí Budína, přilákaly velkou pozornost, nebyly už však tolik sledovány, jako nešťastná smrt mladého Jagellonce. Tuto událost překonalo

pouze dobytí Rábu v 90. letech 16. století. Ráb byl vždy považován za jednu z nejdůležitějších pevností v obraně proti Turkům, proto byla jeho ztráta pocíťována velmi těžce, navíc toho roku se protitureckého tažení v zemské hotovosti zúčastnily mnohé jednotky českých měst. Není tedy divu, že mezi dalšími častěji sledovanými událostmi se kromě smrti Karla z Mansfeldu během znovudobývání Ostřihomi, do nějž byly v protitureckém boji vkládány velké naděje, objevuje i znovudobytí Rábu křesťanskými vojsky roku 1598.

Ale ani ostatní události týkající se dění mimo město nebyly v kronikách ochuzeny. Pro větší přehlednost byla zvolena jakási pomocná typologizace, dle níž byly události zařazeny do kategorií.

Velkou četností ve většině sledovaných kronik se vyznačují zprávy o úmrtí významných osob. Nejčastěji se setkáváme se záznamem o smrti Maxmiliána II. a Viléma z Rožmberka. U panovníka českých zemí, do kterého navíc byly vkládány relativně velké naděje po stránce náboženské, snad není potřeba více polemizovat, u Viléma z Rožmberka potvrzují městští kronikáři, jak velkému respektu se těšil rožmberský rod a sám Vilém mezi obyvateli Čech a v jaké úctě ho chovali, ačkoliv ne vždy s ním museli souhlasit. Žádný jiný český šlechtic si nevysloužil takovou pozornost mezi autory kronik, pouze nejvyšší kancléř království českého Adam z Hradce se Vilému z Rožmberka velmi přiblížil. Posledním zajímavým mužem z českého prostředí, jehož smrt vyvolala větší odezvu, byl Petr Codicillus z Tulechova, rektor pražské univerzity, a to především díky svému zásahu do jím vydávaných minucí, kdy vynechal po nátlaku z císařova okolí svátek Jana Husa. Jen to potvrzuje silné zakořenění tohoto svátku v českých protestantských kruzích a také význam, jaký byl přikládán těmto kalendářům zřejmě pro jejich velkou čtenost. Ze zahraničních osobností jsou často zapisována úmrtí saských kurfiřtů, což svědčí o čilém kontaktu kronikářů se Saskem. Je však nutné podotknout, že většina kronikářů pocházela z měst ze severozápadních Čech, kde bylo často do Drážďan stejně daleko jako do Prahy. Největšího ohlasu z osob mimo Čechy se však dočkala smrt protestantského reformátora Martina Luthera roku 1546, která je zmíněna téměř ve všech kronikách, které sahají před rok 1575. Kromě něj je v soudivosti s náboženskou vírou zmiňována i smrt Melanchtona, papeže nebo tureckého sultána. Z tohoto okruhu vybočuje pouze kronika Simona Hüttela, která přináší zprávy např. i o smrti francouzského krále Karla IX. nebo falckých kurfiřtů.

Dále jsou velmi často zapisovány požáry různých měst. Městští kronikáři si totiž museli velmi silně uvědomovat, jaké neštěstí znamená, když město postihne požár, mnozí z nich to i na vlastní kůži zažili. Mezi požáry měst vystupuje osamoceně velmi často

zmiňovaný požár Pražského hradu, který byl velmi silně sledován zřejmě po celém království a informace o něm se nevyhnula ani takřka všem autorům, kteří něco zaznamenali o dějích před rokem 1575. Z městských požárů jsou nejčastěji zmiňovány požár Mostu roku 1578, Jičína roku 1589 a rozsáhlý požár Chomutova roku 1598. Kromě Simona Hüttela se kronikáři omezují jen na pohromy v českých městech, neboť materiálu bylo jistě dostatek, když uvážíme, že některá města vyhořela během 16. století i několikrát.

Bedlivě byly sledovány i sněmy, především proto, že odsouhlasené daňové zatížení na těch zemských silně dopadalo i na česká města. Přesto se opět do popředí zájmu dostávají turecké války, a to prostřednictvím říšského sněmu v Řezně roku 1594, kam odjel Rudolf II. právě v souvislosti se zajištěním pomoci z Říše proti Turkům. Jen o jednu zmínku méně si vysloužil český zemský sněm z roku 1595, který rozhodoval o daních na válku s Turkem. A opět pouze Simon Hüttel zmiňuje ve své kronice převážně říšské sněmy, ostatní kronikáři se věnují hlavně sněmům zemským.

Dalším tématem byly i jiné bitvy a války než ty s Turkem. Ačkoliv nejsou v kronikách tak časté, především Simon Hüttel a Šimon Plachý z Třebnice se jim velmi věnují. Zatímco Šimon Plachý se však věnuje především bitvám českým, nějak spojeným s děním v Plzni, Simon Hüttel přináší zprávy o různých bitvách za císaře Maxmiliána I., španělského krále Filipa II. a další. Z dění, které kronikáře především zajímala, vystupují události okolo 1. stavovského povstání a osudné bitvy u Mühlberka a okolnosti polské kandidatury arciknížete Maxmiliána a její neslavný konec v bitvě u Byčiny.

Ještě méně pak kronikáři uváděli různé volby a korunovace panovníků. A pokud ano, šlo většinou o české, říšské nebo polské záležitosti. Většina autorů zaznamenala pouze jednu takovou událost, více se tomuto tématu věnovali pouze autor Kadaňské kroniky a Simon Hüttel, kteří se věnují jak říšským volbám a korunovacím, tak habsburské kandidatuře v Polsku a jejím okolnostem. Celkově je však u městských kronikářů tento typ událostí poněkud opomíjen.

Zajímavé téma představují cizí poselstva. Tato byla v kronikách uváděna především pro svou exotičnost, z tohoto úhlu pohledu pak byly vybírány i zprávy o konkrétních poselstvech. Nepřekvapí tedy, že nejčastěji byla zmiňována legátství moskevská a perská, která právě takovým nádechem pro případného pozorovatele oplývala. Záznamy máme v podstatě jen o poselstvech z konce 16. století, je tedy předpokladem, že je buď sami kronikáři měli možnost zahlédnout (Šimon Plachý z Třebnice, Jan Pilát Rakovnický), nebo o nich bezprostředně slyšeli zprávu v krátké době od pořizování zápisu do kroniky.

Další omezenější skupinou zájmu jsou mimoměstská kriminália (trestné činy spáchané mimo město). Takové zprávy nám zanechali jen čtyři autoři. U Václava Kněžoveského jde o silný důraz na náboženskou stránku (odsouzení sebevražd), u ostatních pak o výjimečnou krutost provedené zločinu nebo na něj navazujícího trestu, popř. zločin na známé osobě (Kateřina Lokšanská z Lokšan, manželka Jiřího Popela z Lobkovic).

Méně zápisů se vyskytuje v kronikách i ke změně kalendáře, navíc jen některé se ho týkají přímo. Právě u těchto zpráv ale silně prosvítá náboženské smýšlení autora a jeho konfesní vyhraněnost, protože zde máme jak zápisy přijímající tuto změnu kladně (katolík Šimon Plachý z Třebnice), neutrální (Jan Adam Nožíř, Pavel Mikšovic a Matyáš Meissner), tak i velmi záporné (Václav Kněžoveský). Jen to potvrzuje tezi, že někteří protestanté vnímali změnu kalendáře jako pokus o útok na jejich náboženství a snahu včlenit je zpět do lůna římskokatolické církve, proto se novému kalendáři vehementně bránili a mnohokrát jeho přijetí i o několik let pozdrželi (Kadaň).

Z ostatních událostí (mimo kategorizaci) si největší pozornost vysloužil případ Jiřího Popela z Lobkovic, a to jak zásah proti Chomutovu, tak aféra se zemským sněmem. Je tedy zřejmé, že především zásah Jiřího Popela proti chomutovským měšťanům a jeho snaha o rekatolizaci byly vnímány v městském stavu relativně citlivě, jako svého druhu ohrožení městských svobod. Žádná další událost nepřilákala takovou pozornost.

Jak vidno, kronikáři zapisovali především události svým vyzněním negativní (úmrtí, požáry, sněmy vzhledem k daním, bitvy, kriminália), jen v některých případech a více u některých z nich jde o zprávy neutrální až pozitivní.

Pokud jde o události sice přímo zasahující město, ale mající dosah i do širšího okolí, potažmo celé země, lze hovořit především o počasí, přírodních jevech, nebeských úkazech a dále o epidemiích.

Z nich v paměti městských obyvatel zanechalo větší stopy především zemětřesení roku 1590, které postihlo celou střední Evropu. Až na výjimky se mu věnují všichni autoři kronik a silně ho prožívají.

Podobné ohlasy vyvolávají mezi kronikáři v české kotlině velmi časté povodně. Komentovány jsou hlavně povodně roku 1598 (březen a srpen), kdy letní je dodnes řazena k jedněm z nejsilnějších v Čechách. Stejně jako požáry, které se měst dotýkaly jen zprostředkovaně, byla velká voda obvykle bezprostředním zážitkem kronikáře, i když tomu tak vždy nemuselo být. Zaznamenání se dočkaly i další velké vody, především z 90. let 16. století.

Další časté zprávy přinášejí kronikáři o různých nebeských jevech a znameních a o kometách. Většinou však nenacházíme u více kronikářů zápis o tom samém jevu, jedinou výjimkou se zdá být kometa z roku 1596.

Z hlediska počasí je jedinou častěji opakovanou zprávou informace o velkém suchu roku 1590. Zmínku o tom zanechalo pět kronikářů, je tedy zřejmé, že asi opravdu nešlo jen o lokální jev nebo o nepříliš vážný problém, ale že bylo toto sucho pocíťováno lidmi jako opravdu výjimečné a tím hodné zaznamenání.

Pokud je možné zhodnotit, jaké impulzy vedly jednotlivé autory k zařazení těch kterých jednotlivých událostí, je tato společnost velmi různorodá.

Václav Kněžoveský nekoncepceval svou kroniku jako čistě městskou. Mnoho prostoru ve svém díle věnuje mimoměstským událostem. Jeho obzor však nesahá výjimečně daleko. Přináší zprávy týkající se většinou českého prostředí, jen výjimečně zprávy ze vzdálenějších míst, opět ale bývají s dopadem na české země. Pokud pak opravdu zaznamenal nějakou událost, která se odehrála poměrně daleko od jeho působiště Slaného, bylo to především v souvislosti s jeho přepjatým náboženským cítěním (války proti Turkům, úmrtí papeže apod.) Tím mezi ostatními kronikáři vyniká a odráží se to i v zaznamenávání různých přírodních úkazů a znamení, i když si všímá i celkového stavu počasí toho kterého roku a jeho dopadu na úrodu. Jeho zápisy jsou tedy ovlivněny jak tím, že mohl svou kroniku koncepovat poměrně svobodně, tak náboženským cítěním a polohou Slaného téměř ve středu státu, blízko Praze.

To Jan Adam Nožíř ve svém díle s mimoměstskými událostmi více šetřil. Jako ten, kdo se zřejmě taktéž příliš neúčastnil na městské správě, měl opět volnější ruku v tom, jak bude jeho kronika uspořádána a co do ní zařadí. Jan Adam na rozdíl od Václava Kněžoveského nestaví do popředí svou víru, zapisuje především události zajímavé, které ho nějak zaujaly. Uvádí spíše ty významnější, nenajdeme u něj často takové události, o kterých bychom se nedozvěděli i odjinud. Nevymaňuje se tak příliš z okruhu Čech, popř. blízkého Saska, v podstatě nejdále dosahují jeho zprávy o tureckých taženích, o nichž byly ale relativně dobře dostupné informace. Potvrzuje tak vztah Litoměřic spíše k českému území, ačkoliv zde panoval čilý obchod s Říší.

Jan Pilát Rakovnický vytvořil poněkud méně obsáhlé, ale zato méně obvyklé dílo. Jeho informace se takřka zcela omezují jen na dění v Praze, přesto mu vlastně před očima probíhalo dění celozemského významu. Ve svých vyjádřeních je velmi střízlivý, uvádí zajímavosti, ale nehledá žádné nevysvětlitelné nebo neobvyklé jevy, jako nebeská znamení.

Zdá se tedy, že se nijak nesnažil získat si o událostech více informací, ačkoliv by pro něj zřejmě nebylo příliš obtížné si je opatřit. Ač sám byl členem městské samosprávy, nijak svou kroniku o další údaje z listin neobohacuje a zůstává skutečně pouze nezúčastněným pozorovatelem, který se sice nachází v Praze, kde podmínky pro získání informací byly v některých ohledech mimořádné, ale nijak po nich nebaží a pouze zapisuje, co viděl.

Pavel Mikšovic se věnuje sice především dějinám svého města, přináší ale různorodé informace i z dění mimo jeho působišť. Přestože se svou podobou blíží kronice Jana Adama Nožíře a ukazuje, že stejně jako Litoměřice byly Louny spíše „českým městem“, v některých ohledech kroniku o Litoměřicích převyšuje. Pavel Mikšovic se sice o mnoha mimoměstských událostech zmiňuje velmi krátce, častokrát pouze jednou větou, jeho informační rozptýl je ale širší a vyhledává především zajímavosti, o kterých se mu mohly dostat informace. Je tedy zřejmé, že ačkoliv byl v podobném podstavení jako Václav Kněžoveský (neměl významnou funkci v městské správě) a Jan Adam Nožíř (ačkoliv ten zřejmě měl přístup k zápisům radních písařů), byl schopen si informace opatřit, a to především z Říše. Zdá se, že kontakty Loun s Říší, především se Saskem, mu skýtaly možnost lépe se informovat o tamějším dění. Opět významněji jeho zápisy ovlivnila i náboženská víra, kdy je horlivým protestantem. Zajímavým prvkem v jeho kronice jsou časté eteostichony, které ale z většiny nevytvořil sám, pouze je opsal.

Předchozí čtyři kroniky nijak nevybočovaly obsahem záznamů z průměru, především co se týče podoby zápisů, autoři zřejmě dosáhli minimálně městského vzdělání, popř. absolvovali zahraniční peregrinaci (Jan Adam Nožíř). Záznamy jsou tedy většinou psány jednoduše, bez větší literární úrovně a hlubší koncepce. Prvky humanismu jsou v nich téměř nezatelné, drží se striktně časové posloupnosti a nepřinášejí žádné stylistické okrasu navíc.

To Kadaňská kronika vybočuje z řady především náboženským zaujetím autora. Ten ve svém díle obsáhle přepisuje různé listiny, obrany jedné i druhé náboženské strany, mandáty a rozkazy císaře a dalších úředníků vzhledem k městu a další dokumenty, vztahující se především k vývoji v Kadani ve 30. letech 16. století. Mimoměstskými událostmi šetří (oproti předchozím kronikám, má jich stejně jako Adam Nožíř, ale pokrývají mnohem větší časový úsek), ale pokud už nějakou zaznamená, jde většinou o dění v jiných kronikách méně zaznamenávané a netradiční. Jeho pozornost se obrací z velké části na říšské, potažmo saské záležitosti, dění v Německu popisuje šířeji než v Čechách. Je tedy zřejmé, že kontakty Kadaně na zahraničí, tj. Říši, byly mnohem silnější než u předchozích měst, i díky obchodům

s Krušnohořím, z nějž jsou některé události taktéž zaznamenány (založení Annenbergu, postavení kostela v Jáchymově). Ne příliš často sleduje přírodní jevy, spíše různé senzacce, jeho náboženské zanícení se většinou upírá na otázky praktikování víry, popř. na odvěkého nepřítele všeho křesťanstva Turka. Proto také mimořádnou pozornost věnoval některým tureckým tažením, jejich organizaci a počtu vojsk a dále popsal den po dni i události na pražském zemském sněmu roku 1575. Jiné české záležitosti ho příliš nezajímaly. Na rozdíl od předchozích je kronika psána německy. Jde o velmi květnatou a dobrou němčinu, s dlouhými souvětími s tendencí k humanistické němčině. Zdá se tedy, že autor byl po stránce vzdělanostní na dobré úrovni.

Ještě dále dovedl své dílo Šimon Plachý z Třebnice. Tento autor pojal svou kroniku jako oficiální dílo oslavující městskou správu v Plzni, přesto nevyjmul ze své práce ani informace z mimoměstského dění. Šimon Plachý totiž popisuje dění ve městě v obsáhlejších zápisech, sahajících mnohdy i na několik stran. Většinou je však neopouští pouze v souvislostech městských, ale uvádí je do širšího kontextu zemského či říšského dění. Například je tomu tak u obsírné zprávy o protitureckém tažení v roce 1594, jehož se Plzeňští účastnili. Je tedy vidět, že Šimon Plachý jako reprezentant městské správy měl jen takové informace, které mohl právě v této funkci získat. Výběr je také mimoděk ovlivněn i katolickou vírou, neboť Plzeň byla silným zastáncem katolicismu a příznivcem papežství (dřívější zavedení reformovaného kalendáře než celé Čechy i císařský dvůr) a Šimon byl zástupcem právě horní radní vrstvy, která se této víry přidržovala. Proto i okruh zájmu Šimona Plachého není příliš široký, nedosahuje větší vzdálenosti než k říšským sněmům do Řezna, kam se odebírá císař, nebo do Frankfurtu ke korunovaci Ferdinanda I. císařem. Většinou informačně neopouští českou kotlinu. Ačkoliv tedy lepší písemný styl ukazuje na dobré vzdělání, informační kanály jsou omezeny jen tak, jak je třeba k ilustrování dějin města, které jsou hlavním a podstatným předmětem kroniky.

Dalším kronikářem popisujícím převážně své město byl Řehoř Smrčka ze Sabinova. Jeho kronika však na rozdíl od té plzeňské Šimona Plachého nevykazuje ani vyšší literární kvalitou a propracovanější koncepcí, spíše se blíží kronikám Václava Kněžoveského, Jana Adama Nožíře nebo Pavla Mikšovic. Řehoř Smrčka byl opět členem městské samosprávy a toto své postavení silně promítá do městské kroniky. Ta se stala částečnou oslavou jeho činů pro město, vždyť už zahájení psaní se shoduje s dosažením funkce primátora. Jeho kronika se v podstatě orientuje pouze na dění v Soběslavi a jejím blízkém okolí, většina okolností mimo Soběslav popisuje dění v rodině pánů města, mocných Rožmberků, výjimečně jiných blízkých rodů (úmrtí Adama z Hradce). O událostech

vzdálenějších, většinou v Praze, se taktéž dozvídáme v souvislosti s účastí Rožmberků na zemském sněmu. Z kroniky tedy velmi silně vysvítá navázání poddanského města na tento rod a jistá uzavřenost do sebe v rámci jihočeského regionu. Jediné širší zmínky se v podstatě vážou k počasí, různým přírodním jevům a epidemiím.

Poslední dvě, německy psané kroniky poněkud vybočují z mantinelů, které zde byly načrtnuty jako obvyklé. První z nich je kronika Chomutova od Matyáše Meissnera. Ta je výjimečná především stylem, v jakém ji autor pojal. Je totiž zřejmě nejbližší chápání humanistického textu ze všech studovaných kronikářských prací. O autorově erudici snad není ani třeba pochybovat, vzhledem k tomu, že přišel do Chomutova na pozici rektora místní latinské školy a předtím absolvoval na pražské univerzitě. Matyáš Meissner popisuje v podstatě pouze dění v Chomutově, nezapisuje ho ale chronologicky, nýbrž ho řadí podle typu událostí, které zaznamenává. Různé epidemie jsou tak nakonec jedinou událostí v kronice, která má nějaký širší informační dosah, tj. netýká se dění pouze přímo ve městě. Proto se můžeme jen obtížně domnívat, jaký byl rozsah vědomostí autora a jaké informační kanály mu byly k dispozici. Zdá se tedy, že ačkoliv si můžeme být jisti velkým vlivem vzdělání na koncepci kroniky, u tohoto autora nám jeho obzory zůstávají více méně utajeny.

Posledním autorem je Simon Hüttel a jeho kronika Trutnova. Tak se taktéž odlišuje od ostatních kronik, ať už svým rozsahem (více jak 1 200 zápisů), nebo právě zaznamenanými událostmi. Kronika je sice psána nepříliš čistou němčinou (zřejmě s příměsí polštiny) a zápisy moc nevynikají slovesnou kvalitou (jsou spíše průměrné), bohatost sdělení je ale plně dorovnává. Simon Hüttel totiž přináší informace nejen o dění v Čechách (to však spíše méně), v blízkém Slezsku, Lužicích, Sasku či Polsku, ale zapisuje i podrobně dění na tureckých bojištích nebo úmrtí papežů či francouzského krále. Nedožíváme se jen o požárech českých měst, ale i Landshutu nebo Lovaně. Záznamy o bitvách obsahují jak obvyklý Mühlberk nebo Byčinu, tak i bavorskou válku, válku císaře s Benátkami nebo Severní sedmiletou válku mezi Dánskem a Švédskem. Šíře Hüttelových informací opravdu udivuje a je jasné, že musel mít velmi dobré zdroje, odkud své vědomosti čerpal. Určitě můžeme vidět vliv jak v postavení Simona Hüttela v rámci města, tj. opět v městské radě, tak blízkosti Trutnova k hranicím a větší vzdálenosti od centra země, tudíž zde byl zřejmě bližší vztah se Slezskem než s Čechami, a to jak obchodní, tak kulturní. Sám Simon Hüttel ve své kronice zmínil, že obchodoval s obilím právě se Slezskem. A zřejmě zde můžeme vidět kořeny této informační bohatosti. Je dost dobře možné, že získal své poznatky od obchodníků, se kterými se tam setkal. Je známo, že Vratislav byla např.

i jedním z center, odkud se do Evropy šířily zprávy o tureckých válkách. Lze snad předpokládat, že odsud mohl své informace čerpat i Simon Hüttel.

Lze tedy shrnout, že kronikáři využívali možnosti uvést ve svých kronikách mimoměstské události tehdy, pokud se nenechali příliš omezovat koncepcí svého díla. Ani ta však některým nebyla zcela na překážku takové informace do kroniky zahrnout, ačkoliv spíše mimoděk (Šimon Plachý z Třebnice). Čím širší pak byly kontakty daného města a především samotného autora, tím větší vzdálenostní rozptyl měly získané zprávy. Nezáleželo vždy jen na postavení města, vždyť Litoměřice nebo Plzeň byly jedněmi z nejvýznamnějších obchodních středisek v Čechách, přesto jejich kronikáři příliš mnoho vzdálenějších informací nezískali a nezahrnuli do své kroniky. Důležitou se ukázala být poloha města v rámci Čech, kdy města blízko hranicím, jako byla Kadaň nebo Trutnov, která zřejmě přicházela do styku hlavně se zahraničními osobami, a to velmi často, neřkuli denně, měla slabý vztah k českým zemím i k Praze po stránce informační. Silně do výběru událostí zasahovala i náboženská víra autora, pokud byl více vyhraněn (Václav Kněžoveský, Pavel Mikšovic, Šimon Plachý z Třebnice), jediným sjednocujícím náboženským nepřítelem pro všechny kronikáře se ukázali být pouze Turci. Zprávy z tureckého bojiště považují za zajímavé téměř všichni kronikáři, někteří alespoň zprostředkovaně, přes účast svého města v zemské hotovosti. Na četnost zápisu událostí nemá příliš vliv vzdělání autora, spíše zamýšlené směřování díla, kdy v případě uvolněnějšího pojetí městské kroniky autoři často uvádějí různé zajímavé až senzační zprávy, snad aby zaujali potencionální budoucí čtenáře. Lze však říci, že autoři méně se účastníci na městské správě mají rozvolněnější chápání městského kronikářského díla a uvádějí tedy více mimoměstských zpráv pro jejich zajímavost, nikoli pro vztah k svému městu, jako u děl striktně pojatých jako pouze městská historiografie.

I přesto je možné říci, že rozsah zájmů městských raně novověkých kronikářů byl relativně velký a pro nás jako dnešního pozorovatele někdy i překvapující. Ačkoliv se jednotliví autoři dosahem zápisů ve svých dílech liší, představují tyto záznamy jedno ze zajímavých možností, jak proniknout do zájmů raně novověkého měšťana, který pokládal základy české městské kronikářské tradice.

Prameny a literatura

Nevydané prameny

Praha, Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově

- sign. DA IV 1: Jan Nožič mladší

Praha, Knihovna Konventu františkánů u Panny Marie Sněžné v Praze

- sign. R 13: [Chronik]

Editované prameny

DVORSKÝ, Jiří. Pražské paměti Jana Piláta Rakovnického z Jenštejna z let 1575–1605. *PSH* VII, 1972, str. 161–172.

GÖRNER, Karl. Eine handschriftliche Chronik von Komotau. Prag, 1881. *Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen*. Jg. 22, str. 245–265.

KOVÁŘ, Matěj. Pavel Mikšovic a jeho kronika Lounská.

- *Sborník historického kroužku* I, č. 2, 1900, str. 118–125; č. 3, 1900, str. 182–185.
- *Sborník historického kroužku* II, č. 1, 1901, str. 53–57; č. 2, 1901, str. 120–125.
- *Sborník historického kroužku* III, č. 1, 1902, str. 57–60.
- *Sborník historického kroužku* IV, č. 3, 1903, str. 185–187.

MENČÍK, Ferdinand. Řehoře Smrčky Letopisy města Soběslavě. In: *Musejní sborník*. Č. 4. Musejní spolek v Soběslavi, 1901, str. 21–71.

PETERS, Josef. Václav Kněžoveský a jeho paměti. *Slánský obzor*. Ročenka Musejního spolku ve Slaném VI, 1898, str. 13–56.

Mikuláš Dačický z Heslova. Paměti Mikuláše Dačického z Heslova. 2 sv. Upr. Antonín REZEK. Praha: Matice česká, 1878–1880.

SCHLESINGER, Ludwig. *Simon Hüttels Chronik der Stadt Trautenau (1484–1601)*. Prag: Verein für Geschichte der Deutschen in Böhmen, 1881. Deutsche Chroniken aus Boehmen. Band II.

STRNAD, Josef. *M. Šimona Plachého z Třebnice Paměti Plzeňské*. Plzeň: Spolek přátel vědy a literatury české, 1883.

Literatura

- BĚLOHLÁVEK, Miloslav. Plzeň – obraz města předbělohorské doby. *FHB* 15, 1991, str. 101–138.
- TÝŽ. Plzeň v historických a kulturních souvislostech k Čechám a ke střední Evropě. *Západočeský historický sborník* 2, 1996, str. 317–323.
- BENEŠ, Zdeněk. *Historický text a historická skutečnost*. Studie o principech českého humanistického dějepisectví. Acta Universitatis Carolinae Philosophica et Historica Monographia CXLI – 1992. Praha: Karolinum, 1993.
- BERÁNEK, Karel. *Manuál rektora se jmény studentů zapsaných v ztracené matrice Univerzity Karlovy v Praze v létech 1560-1582*. Praha: Univerzita Karlova, 1981. 2 sv.
- BÍLEK, Jaroslav – JANGL, Ladislav – URBAN, Jan. *Dějiny hornictví na Chomutovsku*. Chomutov: Vlastivědné muzeum v Chomutově, 1976.
- BLÁHOVÁ, Marie. *Historická chronologie*. Praha: Libri, 2001. ISBN 80-7277-024-1.
- TÁŽ, Marie. Stadt, Bürgertum und Städtewesen im Spiegel der Geschichtsschreibung. In: JOHANEK, Peter, ed. *Städtische Geschichtsschreibung im Spätmittelalter und in der frühen Neuzeit*. Köln: Böhlau, 2000, str. 233–246. Städteforschung. Reihe A: Darstellungen; Bd. 47. ISBN 3-412-11496-0.
- BOCK, Jiří. Historický a hospodářsko-správní vývoj Trutnova do roku 1620. *SAP* LV, č. 2, 2005, str. 314–378.
- TÝŽ. O komorním platu Trutnova v dochovaných právních rukopisech z 15. a 16. století. Příspěvek k dějinám věnných měst a české královské komory. In: *Ročenka Státního okresního archivu v Trutnově* 1999, 2000, str. 159–169.
- BRÁZDIL, Rudolf a kol. *Historie počasí a podnebí v Českých zemích*. Svazek VII. Historické a současné povodně v České republice. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2005. ISBN 80-210-3864-0.
- BURGEROVÁ, Marcela. Inventáře pozůstalostí města Litoměřic ze 17. století. In: *Města severozápadních Čech v raném novověku*. Usp. Michaela HRUBÁ. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 2000, str. 77–85. ISBN 80-7044-306-5.
- BŮŽEK, Václav a kol. *Společnost v českých zemích raného novověku*. Struktury, identity, konflikty. Praha: Nakl. Lidové noviny, 2010. ISBN 978-80-7422-062-3.
- ČERNÁ, Alena M. – ČORNEJ, Petr – KLOSOVÁ, Markéta (ed.) *Staré letopisy české*. Texty nejstarší vrstvy. Vyd. 1. Praha: Filosofia, 2003. ISBN 80-7007-184-2.

- ČERNÝ, Jan. Korespondence města Rakovníka s Kadani v 16. a 17. století. In: *Comotovia 2009*. Sborník příspěvků z konference věnované 200. výročí regionálních vojenských akcí napoleonských válek (1809-2009). Chomutov, 2010, str. 117–125.
- ČORNEJOVÁ, Ivana a kol. *Dějiny Univerzity Karlovy*. I, 1347/48–1622. Praha: Univerzita Karlova, 1995. ISBN 80-7066-968-3.
- Dějiny Chomutova*. Red. Zdena BINTEROVÁ. Chomutov: Okresní muzeum Chomutov, 1997. ISBN 80-238-1756-6.
- Dějiny města Litoměřic*. Sest. Oldřich KOTYZA, Jan SMETANA, Jindřich TOMAS a kol. Litoměřice, 1997. ISBN 80-238-4357-5.
- Dějiny Plzně*. I. Od počátků do roku 1788. Plzeň: Západočeské nakladatelství v Plzni, 1965.
- DOUŠA, Jaroslav. Městské rady v Plzni a Starém Městě pražském v letech 1550–1650. Sociální složení rad v letech 1560–1590. *SAP* 32, č. 2, 1982, str. 321–418.
- Encyclopaedia Britannica*. Volume 5. Chicago: Encyclopaedia Britannica, c1965.
- GARČIC, Jindřich. Paměti – tradice – skutečnost. Memoárová literatura jako jedna z forem přetváření světa. In: *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska 2001*. Paměti – způsob zobrazení skutečnosti. Sborník z 10. odborné konference Olomouc, 17. – 18. října 2001. Brno, 2001, str. 9–16.
- GRÖBINGOVÁ, Sigrid-Maria. *Maxmilián I. Zakladatel habsburské světové říše*. Praha: Ikar, 2004. ISBN 80-249-0340-7.
- HEJNIC, Josef a kol. Tištěná literatura Čech a Moravy 16. století. *FHB* 11, 1988, str. 321–343.
- TÝŽ. *Latinská škola v Plzni a její postavení v Čechách*. (13. – 18. století.) Praha: Academia, 1979.
- HLAVÁČEK, Petr. *Františkánský klášter v Kadani*. Kadaň, 2004, nepag.
- TÝŽ. Kadaňský mír z roku 1534. (Katolicko-luterský pokus o záchranu jednoty Svaté říše římské). In: *Lutheranus 2007/2008*. Sborník Lutherovy společnosti, sv. 2. Praha, 2008, str. 138–146.
- TÝŽ. *Královské město Kadaň*. Kadaň: Město Kadaň ve spolupráci s reklamní agenturou ADART s.r.o. Louny, 2001. ISBN 978-80-902665-9-9.
- TÝŽ. Matthaues Meissner († cca 1600) – rektor městské školy v Chomutově. (Etuda k dějinám konfesionalizme česko-saského prostoru.) In: *Comotovia 2005*. Sborník příspěvků z konference věnované výročí 400 let vykoupení Chomutova z poddanství (1605–2005). Chomutov, 2006, str. 71-78. ISBN 80-86971-20-1.

- HOFFMANN, František. K oblastem českých práv městských. *Studie o rukopisech* 14, 1975, str. 27–67.
- HRADILOVÁ, Marta. Narativní prameny k dějinám města Soběslavi. *Táborský archiv* 11, 2002, str. 191–205.
- HRDLIČKA, Josef. *Autobiografie Jana Nikodéma Mařana Bohdaneckého z Hodkova*. České Budějovice: Historický ústav Jihočeské univerzity, 2003. ISBN 80-7040-522-8.
- HRUBÝ, František. Z hospodářských převratů českých v století XV. a XVI. *ČČH* 30, 1924, str. 205–236, 433–469.
- HULINSKÝ, Jindřich. O starodávném úřadování a bývalých zaměstnancích při obci slánské. *Slánský obzor* XXXVII, 1929, str. 22–40.
- Chomutov včera a dnes*. Chomutov: Vlastivědné muzeum v Chomutově, 1962.
- JANÁČEK, Josef. *České dějiny*. Doba předbělohorská 1526-1547. I/1–2. Praha: Academia, 1968-1984.
- TÝŽ. Města v Českých zemích v 16. století. *Hospodářské dějiny* 4, 1979, str. 165–203.
- TÝŽ. *Rudolf II. a jeho doba*. Praha – Litomyšl: Paseka, 1997. ISBN 80-7185-119-1.
- JUST, Antonín – VLK, Josef. *Z historie Trutnova trochu jinak*. 1260-2010. Slovem i obrazem. Olomouc: Poznání, 2009. ISBN 978-80-86606-90-3.
- TÝŽ. Kapitoly z dějin Trutnovska. In: *700 let Trutnova*. Usp. Antonín JUST. Trutnov: Okresní vlastivědné muzeum v Trutnově, 1969, str. 107–152.
- KAMIŠ, Adolf. Knihovny lounských měšťanů z 16. a zač. 17. stol. *Listy filologické* 85, sv. 2, 1962, str. 297–307.
- KAPP, Friedrich. *Geschichte des deutschen Buchhandels bis in das 17. Jahrhundert*. Leipzig: Börsenverein der Deutschen Buchhändler, 1886.
- KAZDA, Karel. *Slaný po stránce historické*. Město a jeho kraj. Slaný: František Holub, 1920.
- KIBIC, Karel. Kadaň. In: *Paměť měst*. Městské památkové rezervace v českých zemích. Praha: Odeon, 1975, str. 130–139.
- KOLÁR, Jaroslav. „Pamětná knížka“ Jana Piláta Rakovnického z let 1575–1605 a české paměti 16. – 17. století. *Listy filologické* 90, sv. 4, 1967, str. 394–403.
- KOLLMANN, Josef. Berní rejstříky a berně r. 1567. *SAP* 13, 1963, str. 169–246.
- KONTLER, László. *Dějiny Maďarska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. ISBN 80-7106-405-X.
- KOPECKÝ, Milan. „Kronika“ a „historie“ jako literární žánry. *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity* XXIX. Řada literárněvědná (D), č. 27, 1980, str. 51–60.

- KOTYZOVÁ, Ilona – KOTYZA, Oldřich. *Litoměřice*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2011. ISBN 978-80-7432-091-0.
- KOZÁK, Jan T. a kol. *Povodně v českých zemích*. [Praha]: Professional Publishing, 2007. ISBN 978-80-86946-39-9.
- KŘIVKA, Josef. Obchod zemědělskými produkty po Labi před Bílou horou. In: *Historie plavby a obchodu po Labi*. Rozpravy Národního technického muzea v Praze 46, 1971, str. 143–148.
- KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. II. díl. H-Kole. Praha: Nakl. Libri, 1997. ISBN 80-85983-14-1.
- KUTNAR, František – MAREK, Jaroslav. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví*. Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století. 2. vyd. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1997. ISBN 80-7106-252-9.
- LACINA, Josef. *Paměti královského města Slaného*. Díl I. Za svobody i v porobě. Slaný: Nákladem kněhkupectví Rudolfa Vokouna, 1885.
- LINTNER, Jan. *Soběslav*. 1390-1940. Soběslav: Jan Lintner, 1941.
- LIPPERT, Julius. *Beiträge zur Geschichte Böhmens*. Abtheilung III. Orts-Geschichten. Band III. Geschichte der Stadt Leitmeritz. Prag: Verlag des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen, 1871.
- Louny*. Ed. Bohumír ROEDL. Praha: Nakl. Lidové noviny, 2005. Historie českých měst. ISBN 80-7106-662-1.
- Masarykův slovník naučný*. Díl 4. (Ko-M). Praha: Československý kompas, 1929.
- Města severozápadních Čech v raném novověku*. Usp. Michaela HRUBÁ. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2000. ISBN 80-7044-306-5.
- MILLER, Jaroslav. *Uzavřená společnost a její nepřátelé*. Město středovýchodní Evropy (1500 až 1700). Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006. ISBN 80-7106-805-5.
- Ottův slovník naučný*. 15. díl. Praha: J. Otto, 1900.
- PALACKÝ, František. Města severozápadních Čech a studium na univerzitách v 16. století. In: *Sborník Pedagogické fakulty v Ústí nad Labem. Řada dějepisná*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1968, str. 27–63.
- TÝŽ. Obyvatelstvo českých měst a školní vzdělání v 16. a na začátku 17. století. *ČsČH* 18, 1970, str. 345–370.
- Paměti roudnických měšťanů z 18. století*. Brodští & Jílkové. Edd. Petr KOPIČKA a Oldřich KOTYZA. Litoměřice – Praha: SOA v Litoměřicích a Scriptorium, 2009. ISBN 978-80-904381-0-1.

- PÁNEK, Jaroslav. Města v politickém systému předbělohorského českého státu. In: *Česká města v 16. - 18. století*. Sborník příspěvků z konference v Pardubicích 14. a 15. listopadu 1990. Usp. Jaroslav PÁNEK. Praha: Historický ústav ČSAV, 1991, str. 15–39. ISBN 80-85268-06-X.
- TÝŽ. Města v předbělohorském českém státě. In: *Kultura každodenního života českých a moravských měst v předbělohorské době*. Opera Historica 1. České Budějovice, 1991, str. 9–29. ISBN 80-7040-028-5.
- TÝŽ. *Stavovská opozice a její zápas s Habsburky 1547-1577*. Praha: Academia, 1982.
- PARKER, Geoffrey. *Filip II. Španělský král z rodu Habsburků*. Praha: Brána, 1998. ISBN 80-85946-94-7.
- PAŘEZ, Jan. Lounská městská správa a její úředníci 1418–1442 ve světle diplomatického materiálu lounské provenience. *Sborník Okresního archivu v Lounech III*, 1990, str. 14–30.
- PEŠEK, Jiří – ŠAMAN, David. Studenti z Čech na zahraničních univerzitách v předbělohorském čtvrtstoletí. *Ústecký sborník historický* 1983, str. 173–218.
- PEŠEK, Jiří. M. Martin Bacháček z Nauměřic, rektor univerzity pražské. *AUC-HUCP* 19/1, 1979, str. 73–94.
- TÝŽ. *Měšťanská vzdělanost a kultura v předbělohorských Čechách 1547–1620*. Všední dny kulturního života. Praha: Karolinum, 1993. ISBN 80-7066-789-3.
- TÝŽ. Pozůstalostní inventáře jako pramen poznání kultury každodenního života. In: *Kultura každodenního života českých a moravských měst v předbělohorské době*. Opera Historica 1. České Budějovice: Pedagogická fakulta JU, 1991, str. 30–42. ISBN 80-7040-028-5.
- TÝŽ. Univerzitní správa městských latinských škol v Čechách a na Moravě na přelomu 16. a 17. století. *AUC-HUCP* 30/2, 1990, str. 41–58.
- PIUS II. *Historia Bohemica = Historie česká*. Vyd. 1. Praha: KLP-Koniasch Latin Press, 1998. ISBN 80-85917-40-8.
- PROCHÁZKA, Jiří. Velká a dlouhá válka s Turky. *Sborník prací Filozofické fakulty Ostravské univerzity. Historie* 5, 1997, str. 25-40.
- Příruční slovník naučný*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963.
- RAK, Petr. Kadaňské knihy trhů a testamentů z let 1465–1603 a testamentární praxe v Kadani od poloviny 15. do počátku 17. století. *SAP* 48, č. 2, 1998, str. 3–106.

- RAK, Petr. *Kadaňské městské knihy a správa města v letech 1465–1620*. Praha, 2012. Disertační práce. Univerzita Karlova. Filozofická fakulta. Katedra PVH a archivního studia. Školitel Ivana EBELOVÁ.
- TÝŽ. Poddanské povinnosti obyvatel Chomutova v urbáři z roku 1560. In: *Gotické umění a jeho historické souvislosti III*. Ústecký historický sborník 2004, str. 195–220.
- RATAJ, Tomáš. *České země ve stínu půlměsíce*. Obraz Turka v raně novověké literatuře z českých zemí. Praha: Scriptorium, 2002. ISBN 80-86197-31-X.
- RAU, Susanne. *Geschichte und Konfession*. Städtische Geschichtsschreibung und Erinnerungskultur im Zeitalter der Reformation und Konfessionalisierung in Bremen, Breslau, Hamburg und Köln. Hamburg: Dölling und Galitz Verlag, 2002. ISBN 3-935549-11-3.
- Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě*. 1. A-C. Praha: Academia, 1966.
- Simon Hüttel*. Trutnovský měšťan a kronikář 16. století. Trutnov: Město Trutnov, 2008. ISBN 978-80-254-2371-4.
- SKŘIVÁNEK, Milan. Dějepisectví východních Čech od konce 18. do poloviny 19. století. In: *Pomezí Čech, Moravy a Slezska*. Sv. 10. Litomyšl, 2009, str. 9–248.
- SMETANA, Jan. Vyprávěcí prameny dějepisné vzniklé v litoměřickém kraji do r. 1835. *SAP* 22, 1972, str. 221–295; 23, 1973, str. 245–254.
- TÝŽ. *Litoměřice od pravěku k dnešku*. Praha: TEPS místního hospodářství, 1986.
- SMRŽ, Emil. *Soběslavsko*. Monografie okresu soběslavského. Soběslav: Učitelská jednota Komenský, 1930.
- Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*. Sv. II. 1546–1557. Praha: Český archiv zemský, 1880; Sv. IV. 1574–1576. Praha: Český archiv zemský, 1880; Sv. VII. 1586–1591. Praha: Český archiv zemský, 1891; Sv. VIII. 1592–1594. Praha: Český archiv zemský, 1895; Sv. IX. 1595–1599. Praha: Český archiv zemský, 1897.
- STRNAD, Josef. Dějiny Plzně před válkou třicetiletou. In: *Plzeň a Plzeňsko v minulosti i přítomnosti*. Plzeň, 1925, str. 61–76.
- SVOBODNÝ, Petr. Sociální a regionální struktura literárně činných absolventů pražské university v letech 1520–1600. *AUC–HUCP* 26/1, 1986, s. 7–36.
- ŠMAHEL, František. Regionální původ, profesionální uplatnění a sociální mobilita graduovaných studentů pražské univerzity v letech 1433–1622. *Zprávy Archivu Univerzity Karlovy* 4, 1982, str. 3–28.

- ŠPOROVÁ, Lenka. Všední život města Mostu ve světle sirotčí knihy ze 17. století. In: *Města severozápadních Čech v raném novověku*. Usp. Michaela HRUBÁ. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 2000, str. 55–75. ISBN 80-7044-306-5.
- ŠTĚDRÝ, František. *Dějiny města Loun*. Louny, 1930.
- ŠVEJDA, Josef. Slánští sladovníci a pivovárníci koncem 16. století. *Slánský obzor* LV, 1947, str. 18–20.
- TOMAS, Jindřich. Labský obchod v Litoměřicích do Bílé hory. In: *Historie plavby a obchodu po Labi*. Rozpravy Národního technického muzea v Praze 46, 1971, str. 135–142.
- TÝŽ. Počet berních domů a komínů – možnost zjištění velikosti města před Bílou horou – Litoměřice 1609. *FHB* 10, 1986, str. 317–331.
- TOŠNEROVÁ, Marie. *Kroniky českých měst z předbělohorského období. Úvod do studia městského kronikářství v Čechách v letech 1526–1628*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., 2010. ISBN 978-80-86495-67-5.
- TÁŽ. *Raně novověké narativní prameny k dějinám českých měst*. Praha, 2012. Disertační práce. Univerzita Karlova. Filozofická fakulta. Katedra pomocných věd historických a archivního studia.
- VÁLKA, Josef. *Česká společnost v 15. – 18. století. Úvod do problematiky sociálních dějin pozdního feudalismu. I. Předbělohorská doba*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972.
- VÁVRA, Josef. O držbě knih v Berouně 1537–1619. *Časopis Muzea Království českého* LXV, 1891, str. 89–94.
- VIKTORA, Viktor. *Záblesky renesance v české literatuře*. K projevům renesance v české literatuře se zřetelem k plzeňskému prostředí. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2002. ISBN 80-7082-890-0.
- VOIT, Petr. Měšťanské knihovny v Olomouci před Bílou horou. *Vlastivědný věstník moravský* XXXIII, 1981, str. 197–207.
- VOREL, Petr. *Rezidenční vrchnostenská města v Čechách a na Moravě v 15. - 17. století*. Pardubice: Východočeské muzeum, 2001. ISBN 80-86046-47-8.
- WEIZSÄCKER, Wilhelm. *Die Rechtsgeschichte von Stadt und Bezirk Komotau bis 1605*. Komotau: Deutscher Bezirkslehrrerverein, 1935. Heimatkunde des Bezirkes Komotau. 4. Band. 3. Heft.
- WINTER, Zikmund. Měšťanské libráře v XV a XVI věku. *Časopis Muzea Království českého* LXVI, 1892, str. 65–79, 281–292.

- WINTER, Zikmund. *Život a učení na partikulárních školách v Čechách v XV. a XVI. století*. Kulturně-historický obraz. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1901.
- WOLF, Vladimír. Trutnovská kronika Simona Hüttela a Slezsko. In: *Piśmiennictwo Czech i Polski w średniowieczu i we wczesnej epoce nowożytnej*. Ed. Antoni BARCIAK, Wojciech IWAŃCZAK. Katowice, 2006, str. 342–355. ISBN 83-226-1509-4.
- WRIEDT, Klaus. Bürgerliche Geschichtsschreibung im 15. und 16. Jahrhundert. In: *Städtische Geschichtsschreibung im Spätmittelalter und in der frühen Neuzeit*. Hrsg. von Peter JOHANEK. Köln – Weimar – Wien – Böhlau, 2000, str. 19–50. ISBN 3-412-11496-0.

Seznam zkratek

AUC–HUCP	Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis
ČČH	Český časopis historický
ČsČH	Českosloveský časopis historický
FHB	Folia Historica Bohemica
JSH	Jihočeský sborník historický
nepag.	nepaginováno (nestránkováno)
PSH	Pražský sborník historický
SAP	Sborník archivních prací
SH	Sborník historický